TESEV DEMOKRATİKLEŞME PROGRAMI
SİYASA RAPORLARI SERİSİ

GÜVENLİK SEKTÖRÜ 4

Türkiye'de Ordu, Polis ve İstihbarat Teşkilatları:
Yakın Dönem Gelişmeler ve Reform İhtiyaçları

Biriz Berksoy

TESEV
DEMOKRATİKLEŞME
PROGRAMI

Türkiye'de Ordu, Polis ve İstihbarat Teşkilatları:
Yakın Dönem Gelişmeler ve Reform İhtiyaçları

Biriz Berksoy

TESEV
YAYINLARI

Türkiye'de Ordu, Polis ve İstihbarat Teşkilatları: Yakın Dönem Gelişmeler ve Reform İhtiyaçları

TESEV

Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı

Demokratikleşme Programı

Bankalar Cad. Minerva Han
No: 2 Kat: 3
Karaköy 34420, İstanbul
Tel: +90 212 292 89 03 PBX
Fax: +90 212 292 90 46
info@tesev.org.tr
www.tesev.org.tr

Yazar:
Biriz Berksoy

Yayıma Hazırlayanlar:
Zeynep Başer, Özdeş Özbay

Editör:
Belgin Çınar

Tasarım: Myra
Yayın Kimliği Tasarımı: Rauf Kösemen
Uygulama: Gülderen Rençber Erbaş
Koordinasyon: Sibel Doğan
Üretim Koordinasyon: Nergis Korkmaz

Basım Yeri: Uzman Dijital Baskı
Fahrettin Kerim Gökay Cad. No:13/B Hasanpaşa
Kadıköy, İstanbul
Tel: : 0 216 700 10 77
Baskı Adedi: 500

TESEV YAYINLARI

ISBN 978-605-5332-31-0

Copyright © Nisan 2013

Tüm hakları saklıdır. Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı'nın (TESEV) izni olmadan bu yayının hiçbir kısmı elektronik ya da mekanik yollarla (fotokopi, kayıtların ya da bilgilerin arşivlenmesi, vs.) çoğaltılamaz.

Bu yayında belirtilen görüşlerin tümü yazarlara aittir ve TESEV'in kurumsal görüşleri ile kısmen ya da tamamen örtüşmeyebilir.

TESEV Demokratikleşme Programı, bu yayının hazırlanmasındaki katkılarından ötürü Chrest Vakfı'na, Hollanda İstanbul Başkonsolosluğu Matra Programı'na, Açık Toplum Vakfı'na ve TESEV Yüksek Danışma Kurulu'na teşekkür eder.

İçindekiler

TESEV SUNUŞ, 5

YÖNETİCİ ÖZETİ, 7

GİRİŞ, 13

ORDU VE İLGİLİ KURUMLAR, 17

Ordunun Devlet Kurumları Arasındaki Konumu ve Kısmen Devam Eden Özerklik Sorunu, 17
Genelkurmay Başkanlığı, 17
Yüksek Askeri Şura (YAŞ), 18
Askerî Yargı, 19

Ordunun Sivil Demokratik Denetimi ve Önündeki Engeller, 23
Ordunun Parlamento Tarafından Denetimi, 23
Ordunun Parlamento Dışı Kurumlarca Denetimi, 24

Jandarma Genel Komutanlığı, Sahil Güvenlik Komutanlığı ve Kolluk Teşkilatları Olarak İçerdikleri Sorunlar, 27

Koruculuk Sistemi ve Beraberinde Getirdiği Sorunlar, 31

Zorunlu Askerlik, Hak İhlalleri ve Militerleşme, 31

POLİS TEŞKİLATI, 35

Polisin Takdir Yetkisini Genişleten Yasal Mevzuat, 35
Polisin Silah Kullanma Yetkisi, 36
Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu ve Çevik Kuvvet Yönetmeliği, 37
Polisin Günlük Hayattaki Müdahaleleri, 38

Polis Alt-Kültürü, Yeni Polislik Stratejileri ve Polis-Toplum İlişkisi, 43

Yetersiz Denetim ve Cezasızlık Sorunu, 46

MİLLİ İSTİHBARAT TEŞKİLATI VE İSTİHBARAT KURUMLARI, 51

SONUÇ YERİNE: HAK İHLALLERİ AYNASINDA "GÜVENLİK" KURUMLARININ DEMOKRATİKLEŞMESİ İHTİYACI, 57

KAYNAKÇA, 62

YAZAR HAKKINDA, 68

Kısaltmalar

AB	Avrupa Birliği
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AİHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi
BM	Birleşmiş Milletler
BDP	Barış ve Demokrasi Partisi
CMK	Ceza Muhakemesi Kanunu
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
EGM	Emniyet Genel Müdürlüğü
HES	Hidro-Elektrik Santrali
HSYK	Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu
JGK	Jandarma Genel Komutanlığı
JİHİDEM	Jandarma İnsan Haklarını Değerlendirme Merkezi
İHD	İnsan Hakları Derneği
LGBTT	Lezbiyen Gey Biseksüel Travesti Transeksüel
MGK	Milli Güvenlik Kurulu
MİT	Milli İstihbarat Teşkilatı
OYAK	Ordu Yardımlaşma Kurumu
ÖİK	Özel İhtisas Komisyonu
PKK	Partiya Karkeren Kurdistan (Kürdistan İşçi Partisi)
PVSK	Polis Vazife ve Salahiyetleri Kanunu
SGK	Sahil Güvenlik Komutanlığı
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCK	Türk Ceza Kanunu
TİB	Telekomünikasyon İletişim Başkanlığı
TİHV	Türkiye İnsan Hakları Vakfı
TMK	Terörle Mücadele Kanunu
TSK	Türk Silahlı Kuvvetleri
TSKGV	Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı
TÜSİAD	Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği
YAŞ	Yüksek Askeri Şura
YÖK	Yüksek Öğretim Kurumu

TESEV Sunuş

Etyen Mahçupyan, *TESEV*

Türkiye tek parti döneminde enformel biçimde başlayıp, çok partili hayat içinde yerleşip sistemleşen vesayet rejimini bitirmek üzere bir değişim geçiriyor. Bu dinamiğin dış yüzünde Avrupa Birliği üyelik adaylığına ilişkin reform kriterleri ile küreselleşmenin getirdiği imkânlar var. İç yüzünde ise kamusal alanın dışında tutulmuş olan İslamî kimlik üzerinden merkeze yürüyen ve onu yeniden tanımlamak isteyen bir siyasi hareket...

Ak Parti'nin 2010 referandumu sonrasında somutlaşan dönüştürücü etkisi özellikle güvenlik bürokrasisinin yeniden yapılanmasını içeriyor. Ancak bu yeniden yapılanma sadece ordu, polis, yargı ve istihbarat kurumlarının kurumsal yapısını ve sivil siyasetle ilişkisini değil, zihniyetini de konu etmekte. Nitekim Ak Parti'nin 2011 seçim beyannamesi ve hükümet programı söz konusu hedefi 'ileri' demokrasi olarak tanımlamış ve bunun devralınan 'çağdaş' demokrasiden farkını da 'özgürlükçü' bir zihniyet değişimine bağlamıştı.

Ne var ki siyasi iktidarın amaçladığı bu olumlu gelişmenin önünde birçok engel bulunmakta. Bunlar arasında bürokrasi içinde yer alan direnç odaklarını ve bizzat Ak Parti'nin ve onu destekleyen toplumsal kesimin zihniyet değişimini zorlaştıran algı ve kabullerini saymak mümkün. Ancak belki de en kritik mesele, hükümetin bir yandan bürokrasiyi dönüştürme çabası içine girerken, diğer yandan da ülkeyi yönetmek ve kemikleşmiş sorunları çözmek üzere aynı bürokrasiye güvenmek ve onu da yönetmek durumunda olmasıdır. Bu durum 'ileri' demokrasi tahayyülünden kolayca uzaklaşılabilmesine neden olmakla kalmıyor, güvenlik bürokrasisi içinde göreceli olarak bağımsız ve siyasi iktidara ters yönde giden *de facto* uygulamalara da yol açıyor.

Öte yandan şu da açık ki, demokratik bir hukuk devletinin oluşmasına yönelik adımları atma, sistemi kurma ve bu yapıyı meşru, hukuki bir zemine oturtma sorumluluğu esas olarak hükümete düşmekte. Reform sürecine yardımcı olmak, hem hükümeti desteklemeyi, hem de eksik kaldığı, kolaya kaçtığı veya zihniyet engellerini aşmakta zorlandığı noktalarda eleştirmeyi gerektiriyor.

TESEV güvenlik bürokrasisi reformunu Türkiye'deki demokratik dönüşümün ana unsurlarından biri olarak görmüş ve geçmiş yıllarda, bu çerçevede yer alan tüm kurumların irdelendiği *Almanak Türkiye 2005* ve *Almanak Türkiye 2008* adlı geniş kapsamlı raporlar yayımlamıştı. Sonrasında yapılan daha dar kapsamlı çeşitli araştırmaların ardından şimdi de Biriz Berksoy'un titiz çalışmasıyla bu alanda kamuoyu önüne çıkıyoruz.

Orduyu, polisi ve istihbaratı birlikte ele aldığı bu incelemede Berksoy, "hesap verebilirlik mekanizmaları ve sivil demokratik denetim açılarından var olan sorunları saptamaya ve hem bu sorunların giderilmesine yönelik olarak, hem de sıklıkla gerçekleşen insan hakları ihlallerinin önlenebilmesi için gerekli olan yasal, kurumsal ve stratejilere dair değişiklikleri ortaya koymaya" çalışıyor.

Çalışmanın özellikle polis teşkilatını ele alan bölümlerinin, TESEV'in önümüzdeki dönemde ağırlıklı olarak bu alanda yapacağı geniş ölçekli çalışmalara anlamlı bir zemin sunacağını düşünüyoruz.

Bu raporun, demokratikleşme sürecinde gerek hükümete gerekse sivil topluma, reformları besleyecek ve aynı zamanda denetleyecek bir çıkış noktası ve bir referans oluşturmasını temenni ediyoruz.

Yönetici Özeti

Elinizdeki rapor Türkiye'de ordu, polis teşkilatı ve Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT) ile diğer istihbarat teşkilatları çerçevesinde, sivilleşme, hesap verebilirlik mekanizmaları ve sivil demokratik denetim açılarından var olan sorunları saptamayı amaçlamıştır. Bu saptamalardan hareketle, hem bu sorunların giderilmesine yönelik olarak, hem de sıklıkla gerçekleşen insan hakları ihlallerinin etkin bir şekilde önüne geçebilmek için gerekli olan yasal, kurumsal ve stratejilere dair değişikliklerin ortaya konması hedeflenmiştir. Söz konusu kurumlara ilişkin sorunlar ve çözüm önerileri aşağıda özetlenmektedir.

Demokratik bir hukuk devletinin kurgulanabilmesine yönelik adımları atma konusunda en büyük sorumluluk şüphesiz hükümetlere düşmektedir. Bu sorunların üstesinden gelme yolunda hem şimdiki hükümet hem de gelecekteki hükümetler ilgili kurumlara yönelik oluşturacakları politikaları demokratik siyasi ilkeler üzerine temellendirmelidir. Ancak sadece yasal ve yapısal düzeyde gerçekleştirilecek değişiklikler, demokratikleşmenin devlet kurumlarının günlük hayattaki uygulamalarına nüfuzu açısından etkisiz kalma riskini taşımaktadır. Dolayısıyla aynı siyasi irade, bu ilkeleri söylemleri aracılığıyla hem toplumsal alanda, hem de kurumların alt-kültüründe hâkim kılmalı, devlet stratejilerini bir bütünlük içerisinde bu temelde kurgulamalı ve insan hakları ihlalinde bulunan her kamu görevlisinin yargısal denetime tabi tutularak cezalandırılmasını sağlamaya kararlı olmalıdır. Demokratik siyasi ilkelerin devlet kurumlarınca günlük hayatta uygulamaya geçirilebilmesi ancak bu şekilde mümkün olabilir.

ORDU, POLİS TEŞKİLATI VE İSTİHBARAT TEŞKİLATLARI ÇERÇEVESİNDE DEMOKRATİKLEŞMENİN ÖNÜNDE ENGEL TEŞKİL EDEN SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ:

ORDU VE İLGİLİ KURUMLAR

Ordu ve ilgili kurumlara ilişkin sorunlar:

- Ordunun siyasete müdahale edebilmesini sağlayan özerk konumu bazı açılardan hâlâ devam etmektedir. Örneğin, Genelkurmay Başkanı ile Milli Savunma Bakanı arasındaki "yetki-sorumluluk bozukluğu" sürerken, Yüksek Askeri Şura hem kuruluşu bakımından hem de kararların alınma biçimi bakımından anti-demokratik bir yapıya sahip olmaya devam etmektedir. Yargıda çift başlılığa sebep olan askerî yargı, varlığı ile eşit ve adil yargılanma hakkını ve tabii hâkim ilkesini zedelemekle birlikte kendi içinde de birçok sorun ihtiva etmektedir. Militer birer teşkilat olan ve üzerlerindeki sivil denetim son derece kısıtlı olan Jandarma Genel Komutanlığı ile Sahil Güvenlik Komutanlığının polislik işinden çekilmemesi, ordunun günlük hayata müdahale edebilmesini sağlamakta, belli açılardan süren özerkliğini tahkim etmekte ve demokratik bir rejimin nitelikleriyle çelişmektedir.
- Yine söz konusu kısmi özerkliği muhafaza edecek şekilde, ordunun parlamento ve parlamento dışı kurumlarca denetimi oldukça sınırlıdır. Özellikle, bütçe ve savunma politikalarının hazırlanma süreçleri ile silah alımları açısından sivil demokratik denetim son derece yetersizdir.

- Askerî yapılanma içerisinde yer alan koruculuk sistemi, ağır insan hakları ihlallerine yol açmasına rağmen kaldırılmamakta, yeni korucu alımı ile tahkim edilmektedir.
- Militarist bir kültürün sürdürülmesinde önemli rol oynayan zorunlu askerlik sistemi vicdani, dinî, politik veya diğer nedenlerle askerliğe karşı çıkanların haklarının ihlal edildiği bir süreci beraberinde getirmektedir. Askerlik sırasında birçok insan hakları ihlali yaşanmaktadır. Ancak davalar askerî mahkemelerde görüldüğünden, etkin ve tarafsız bir yargılama sürecinin gerçekleştiğini söylemek mümkün değildir.

Ordu ile ilgili başlıca öneriler:

Yukarıda özetlenen sorunlar bağlamında, ordunun siyasete müdahale edebilmesinin engellenmesi, parlamenter demokrasilerde geçerli olan sınırların gerisine çekilebilmesi, etkin bir sivil demokratik denetime tabi tutulabilmesi, ordu ve askerî yapılanma içerisinde gerçekleşen hak ihlallerinin önlenebilmesi için birtakım yasal ve kurumsal değişikliklere ihtiyaç vardır. Bu değişikliklere ilişkin öneriler şöyle sıralanabilir:

- Sorumlu olanın yetkili olması kuralı gereği olarak savunma siyasasının üretimi, yürütülmesi ve orduya dair planlamalar ile ilgili olarak Milli Savunma Bakanı yetkili kılınmalı; bakanın Genelkurmay Başkanlığı üzerinde denetim yetkisi olmalıdır. Ordunun siyasi müdahalelerine zemin oluşturan İç Hizmet Kanunu'nun 35. maddesi kaldırılmalı veya değiştirilmelidir.
- Askerî yargı kaldırılmalıdır. Bu yapılana kadar, askerî yargının alanını daraltacak şekilde, "askerî suç" açıkça tanımlanmalıdır. Bu suçlar, disiplinle ilgili ve kısıtlı bir içeriğe sahip olmalıdır. Milli Savunma Bakanı, Genelkurmay Başkanı ve kuvvet komutanlarının hâkim teminatı ve bağımsızlığı ilkeleriyle çelişen yetkileri kaldırılmalıdır. Askerî Yargıtay ve Askerî Yüksek İdare Mahkemesi kaldırılmalıdır.
- Ordu etkin bir sivil demokratik denetime tabi tutulmalıdır. Bunun için, hem Milli Savunma Komisyonu ve Plan Bütçe Komisyonu gibi parlamento içi komisyonlar, hem de Sayıştay, Kamu Denetçiliği Kurumu ve Devlet Denetleme Kurulu gibi parlamento dışı kurumlar, savunma politikaları ve bütçenin oluşturulma süreçlerini, yasal düzenlemeleri ve askerî pratikleri şeffaf ve etkin bir denetime tabi tutabilecek şekilde yeterli yetkilerle donatılmalıdır.
- Jandarma Genel Komutanlığı polislik işinden alınmalıdır. Bu yapılana kadar kurum, mülki amirlerce ve etkin, bağımsız bir kurul tarafından sivil denetime tabi tutulmalıdır.
- Ağır insan hakları ihlallerine yol açan koruculuk sistemi kaldırılmalıdır.
- Askerlik zorunlu olmaktan çıkarılmalıdır. Sivil hizmet yükümlülüğü seçeneğini içeren "vicdani red" hakkı veya bu yükümlülüğü de dışarıda bırakan "total red" hakkı birer insan hakkı olarak tanınmalıdır. "Halkı askerlikten soğutma"nın bir suç olarak tanımlandığı Türk Ceza Kanunu'nun (TCK) 318. maddesi kaldırılmalıdır.
- Askerlikte gerçekleşen şüpheli ölümler, askerî yargı içinde değil, tabii hâkim ilkesine uygun olarak ve adil/bağımsız/tarafsız bir yargılamayı mümkün kılacak şekilde sivil mahkemeler tarafından ele alınmalıdır. Ayrıca, askerî amirlerin özgürlüğü bağlayıcı ceza verme yetkisi kaldırılarak, ordu içinde işkence ve kötü muameleyi önleyecek etkin tedbirler uygulamaya sokulmalıdır. Her işkence ve kötü muamele iddiası ile birlikte etkin bir soruşturma ve kovuşturma süreci başlatılmalı ve davalar sivil mahkemelerde görülmelidir.
- Ordu bünyesinde gerçekleştirilen eğitim sivil denetime tabi tutulmalı; sivil eğitimin militerleşmesine mahal vermemek için Genelkurmay Başkanlığının eğitime etki edebilmesini sağlayan çeşitli kurul üyelikleri kaldırılmalıdır.

POLİS TEŞKİLATI

Polis teşkilatına ilişkin sorunlar:

- Mevzuat içerisinde polise tanınan takdir yetkisi son derece geniş tutulmuştur. Bu olgu, polisin yüksek dozda şiddet kullanımını, günlük hayatta kişilere ve ötekileştirilen gruplara sıklıkla ve tacizkâr bir biçimde müdahale edebilmesini, telekomünikasyon yoluyla gerçekleşen iletişimin tespitinde keyfî bir tutum takınabilmesini beraberinde getirmekte, kısacası, toplum üzerinde mutlak bir polis denetiminin kurulabilmesini mümkün kılmaktadır.
- Terörle Mücadele Kanunu (TMK) kapsamında gözaltına alınanların ilk 24 saatte avukata erişiminin engellenebilmesi ve zorunlu müdafi hakkının kısıtlanması polisin cezai süreç üzerinde hâkimiyet kurmasına mahal verdiği gibi, polis şiddetine de kapı aralamaktadır.
- Özel Harekât Daire Başkanlığı ve İstihbarat Daire Başkanlığı gibi bazı birimlerinin yönetmeliklerinin gizli tutulması, polis için özerk bir alan sağlamaktadır.
- "Risk önleme" ve "tehdit bertaraf etme" amaçlarını merkeze yerleştiren yeni bir "güvenlik" mantığı çevresinde polis teşkilatının 2000'lerin başından itibaren uygulamaya soktuğu istihbarata dayalı "önleyici" polislik stratejileri, agresif polislik tekniklerini beraberinde getirmektedir. Bu stratejik yönelim ve kullanılan teknikler, tüm bireylerin birer "potansiyel suçlu" konumuna indirgenmesine ve risklerin önceden belirlenmesi adına polisin tacizkâr müdahalelerde bulunmasına yol açmaktadır. Oluşturulan suç haritaları ve suçlu profilleri ile belli gruplar ve mahalleler suçlulaştırılmakta ve polis ablukası altına alınmaktadır. Dolayısıyla polis şiddeti artmakta, polisin ateş açması sonucunda çok sayıda ölüm meydana gelmekte, özel hayatın gizliliği ilkesi birçok vakada ihlal edilmekte ve toplumsal gösteriler birer mimleme ve cezai süreç içerisinde bertaraf etme vesilesine dönüşmektedir.
- Polisin gerçekleştirdiği insan hakları ihlallerinin sistematik olarak cezasız bırakılması ve teşkilatın sivil demokratik denetimi için bağımsız/etkin bir kurumun kurulmaması, polisin uyguladığı yüksek dozda şiddete yeşil ışık yakmaktadır. Diğer sorunlarla birlikte cezasızlık politikası ve denetimsizlik, yaşam hakkı, işkence yasağı, özel hayatın gizliliği başta olmak üzere birçok insan hakkı ihlaline yol açmaktadır.

Polis teşkilatı ile ilgili başlıca öneriler:

Yukarıda özetlenen sorunlar ile polis teşkilatı bağlamında gerçekleşen insan hakları ihlallerinin önlenebilmesi için gerekli olan yasal, kurumsal ve stratejilere dair değişiklikler şöyle sıralanabilir:

- Polisin silah kullanma, durdurma ve kimlik sorma, telekomünikasyon yoluyla gerçekleşen iletişimin tespiti yetkileri ile, çevik kuvvet polisinin zor kullanma yetkisi, insan hakları ihlallerini önlemek için gerekli olan sınırlamalara tabi tutulmalıdır. Silah kullanımı için "yakın yaşamsal tehdit" varlığı şart koşulmalıdır. "Genel ahlâk ve edep kurallarına aykırı" davranışları engelleme yetkisi yeniden düzenlenerek "sarkıntılık" türü eylemlerle sınırlandırılmalıdır.
- "Risk önleme" temelli ve performans kriterlerine dayalı "önleyici" polislik stratejileri uygulamadan kaldırılmalı ve polis eğitimi bu stratejilerin dayandığı prensiplerden arındırılmalıdır.
- Başta Özel Harekât Daire Başkanlığı ve İstihbarat Daire Başkanlığı gibi bazı birimlerin yönetmelikleri olmak üzere, tüm mevzuat kamu denetimine açılmalıdır.
- Savcılar, "adli kolluk" olarak adlandırılan ve soruşturmaları yürütmekle görevli polislerin sicil amirleri olmalı ve bu polisler Adalet Bakanlığına bağlanmalıdır. Bu şekilde, adli polislerin siyasal iktidarların uyguladığı stratejilerden bir miktar da olsa yalıtılması mümkün olabilecektir. Polisin yargı süreci üzerinde hâkimiyet kurmasına mahal veren ve polis şiddetine kapı aralayan düzenlemeler değiştirilmelidir. Örneğin, TMK kapsamında

gözaltına alınanların ilk 24 saatte avukata erişiminin engellenebilmesini sağlayan düzenleme kaldırılmalıdır. Zorunlu müdafi hakkı her bir bireye tanınmalıdır.

- Polis Vazife ve Salahiyetleri Kanunu'nun (PVSK), tüm toplumu "potansiyel suçlu" konumuna düşürecek şekilde her yurttaşın parmak izinin ve fotoğrafının sisteme kaydedilmesini sağlayan 5. maddesi, parmak izleri ve fotoğrafları kaydedilecek kişilerde "sanık" statüsü aranacak şekilde değiştirilmelidir.
- Polisin eğitimi, etnik milliyetçi, ayrımcı, devletin bekasını ön plana çıkaran ve militarist bir bakış açısını meşrulaştırıcı söylemlerden arındırılmalıdır. Polis Meslek Yüksek Okulları ve Polis Akademisi'nde gerçekleşen seminer ve konferansların konuşmacıları bu noktada dikkatle seçilmelidir. İnsan hakları derslerinde kullanılan söylem, polisçe sıkça dile getirilen "Türkiye'nin özgün koşulları" ve "terör sorunu" gibi mazeretleri içermeyecek şekilde yapılandırılmalıdır. Bu derslerin, söz konusu okulların öğretim elemanları tarafından değil, insan hakları savunucusu bağımsız kişilerce verilmesi sağlanmalıdır.
- Polisin işkence ve kötü muamele suçları dışındaki suçlarının doğrudan yargılanmasını engelleyen ve cezasızlığa davetiye çıkaran "izin sistemi" kaldırılmalıdır. Soruşturma veya kovuşturmaya uğrayan polislerin görevden alınmaları sağlanmalıdır.
- Polis memurları ile ilgili açılan soruşturma ve kovuşturmalar takip edilerek kusurlu olanları tespit edilmelidir; alınacak tedbirlerle savcıların suçu hafifletmelerinin ve keyfî olarak "mukavemet" suçu isnat ederek mağdurları sindirmelerinin önüne geçilmelidir. İşkence davalarında işkenceyi kanıtlamak amacıyla alınan bağımsız tıbbi raporlar tüm mahkemeler tarafından kabul edilmelidir. TCK'nın ceza zamanaşımını düzenleyen 66. maddesinde gerekli düzenlemeler yapılarak işkence ve kötü muamele suçları için zamanaşımı, geriye dönük işleyecek şekilde, kaldırılmalıdır.
- Polis teşkilatının sivil demokratik denetimi için, Birleşmiş Milletler'in Paris İlkeleri'ne uygun olarak tam bağımsız bir "ulusal kurum" kurulmalıdır. Sayıştay Yasası, teşkilatın mali açıdan şeffaf ve etkin bir denetime tabi tutulmasını sağlayacak şekilde değiştirilmelidir.

MİT VE DİĞER İSTİHBARAT TEŞKİLATLARI

MİT ve diğer istihbarat teşkilatlarına ilişkin sorunlar:

- MİT'in Devlet İstihbarat Hizmetleri ve Milli İstihbarat Teşkilatı Kanunu'nda düzenlenen yetkileri ve görev alanı, başta siyasi muhalifler olmak üzere tüm yurttaşlar için insan haklarının korunması açısından tehlikeli sonuçlara yol açacak şekilde geniş tutulmuştur.
- Kişisel verilerin "gizliliği", temel bir insan hakkı olarak yasal düzenlemelerde korunmamakta, sadece toplanmış olan verilerin "korunması" gözetilmektedir. Meclise sunulmuş olan Devlet Sırrı Kanunu Tasarısı'nda "devlet sırrı" tanımı "milli güvenlik" gibi oldukça muğlak bir kavrama dayandırılmakta, her türlü bilgi ve belgenin devlet sırrı olarak gizlenebilmesi olanaklı kılınmaktadır.
- İstihbarat teşkilatlarının denetimi son derece kısıtlıdır. MİT'in hâlihazırdaki denetimi sadece kendi iç teftiş kurulları yoluyla ve Başbakanın tasarrufuna bağlı olarak yapılabilmektedir. Teşkilata yargı denetimi karşısında sağlanmış olan koruma zırhı, Şubat 2012'de daha da sağlamlaştırılmıştır.

MİT ve diğer istihbarat teşkilatları ile ilgili başlıca öneriler:

MİT ve diğer istihbarat teşkilatlarının yetki aşımlarının önüne geçilebilmesi ve bu kurumların etkin bir sivil demokratik denetime tabi tutulabilmesi için yapılması gerekenler şöyle sıralanabilir:

- Yasal düzenlemelerde, MİT ve diğer istihbarat birimlerinin görev alanları son derece açık ve sınırları belli bir şekilde ifade edilmelidir. Örneğin "devletin güvenliğini korumak" gibi muğlak ve yoruma açık ifadeler kullanılmamalıdır.

- Kişisel verilerin "gizliliğinin" korunması temel bir insan hakkı olarak kabul edilmeli ve bu konuda, MİT ve diğer istihbarat teşkilatlarının yetkilerini koruyan değil, sınırlandıran bir kanun çıkarılmalıdır.
- Hem üst düzey hem de alt düzey çalışanlara yasaya aykırı talimatları yerine getirmeme ve bu tür eylemleri haber verme sorumluluğu verilmelidir. Yasaya aykırılığı rapor eden çalışanlar hem disiplin işleminden hem de cezai kovuşturmadan korunmalıdır. İnsan haklarını koruyan meslek etik kodları düzenlenmeli; personele insan hakları konusunda ve bu kodları benimsetmek üzere meslek eğitimi verilmelidir. Ayrıca, bu tür teşkilat çalışanlarının, siyasi muhalifler hakkında bilgi tedariki gibi makul olmayan hükümet talimatlarını yerine getirmeyi reddedebilmesini sağlayan teminatlar sağlanmalıdır. Söz konusu teminatlar, MİT'i ve diğer istihbarat birimlerinin işleyişini düzenleyen mevzuatın parçası olmalıdır.
- MİT ve diğer istihbarat birimlerinin denetimi hem yürütme, hem yasama, hem de adli merciler tarafından gerçekleştirilmelidir. Bunun için öncelikle, çıkarılması planlanan kanunda "devlet sırrı" kavramının tanımı mümkün olduğunca dar bir çerçevede yapılmalıdır. Demokratik denetim mekanizmasının olmazsa olmaz parçasını oluşturan parlamento denetimi için parlamento içinden bir kurul ve ihtilaflı durumlarda da "tahkikat komisyonları" oluşturulmalıdır. Söz konusu komisyonlara, teşkilatlarca tam bilgi sağlanması konusunda yasal güvence verilmelidir. Hem kurul, hem de komisyonlar açık ve geniş yetkilerle donatılmalı, üyeleri (konunun uzmanı olan harici kişiler olsalar dahi) parlamento tarafından atanmalı, bu üyeler siyasi partilerin içinden geniş bir kesimi temsil etmeli ve başkanları parlamento ya da kurulun/komisyonun kendisi tarafından seçilmelidir. Kurulun tavsiye ve raporları yayımlanmalı, parlamentoda tartışılmalı, bunların parlamento ve hükümet tarafından uygulanıp uygulanmadığı takip edilmelidir. Denetimin yargı ayağında ise, yargılamanın önünde engel oluşturan "izin" sistemi kaldırılmalı, "devlet sırrı" meselesinin engel oluşturduğu durumlarda "uzman mahkemeler" kurulmalıdır.

Giriş

Türkiye'de yakın zamana kadar, özellikle Milli Güvenlik Kurulu (MGK) üzerinden güçlenerek varlığını sürdüren askerî vesayet rejimi, 2000'li yıllarla birlikte[1] çözülme sürecine girmiş ve Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP), Avrupa Birliği (AB) müktesebatına uyum çalışmaları çerçevesinde, bu sürecin büyük bir kısmına yön vermiştir. Bu bağlamda, MGK'nın yapısı sivilleştirilerek yetkileri daraltılmış, çeşitli kurumlardaki askerî üyeliklere son verilmiştir. Askerî yargının kapsamı daraltılmış, askerlerin darbe teşebbüslerinin sivil yargıya intikal edebilmesi sağlanarak 12 Eylül darbesinin ve sonraki darbe teşebbüslerinin sorumluları çeşitli davalarla yargılanmaya başlanmıştır. Ordunun yargı içerisindeki payandaları olarak işlev gören Anayasa Mahkemesi ve Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun (HSYK) yapısı dönüştürülmüştür (*daha fazla bilgi için bkz. Kutu 1*). Böylece, ordunun devlet içerisinde 1960 darbesinden sonra edindiği ve 12 Eylül darbesiyle pekişen hâkim konumu bu süreçte gerçekleştirilen çeşitli yasal/kurumsal düzenlemelerle zayıflamış, sivil siyaset alanındaki aktif rolü büyük ölçüde azalmıştır.

Öte yandan, bu dönemde gerçekleşen yasal ve kurumsal dönüşüm orduyla sınırlı kalmamıştır. 2005 yılında yeni bir Türk Ceza Kanunu (TCK) ve Ceza Muhakemesi Kanunu (CMK) yürürlüğe girmiş, Terörle Mücadele Kanunu'nda (TMK) 2006 yılında ve Polis Vazife ve Salahiyetleri Kanunu'nda (PVSK) çeşitli zamanlarda değişiklikler yapılmıştır. Bunlar ve bu süreçte gerçekleştirilen diğer birçok değişiklik, yargı ve polis teşkilatını da içine alan geniş bir yapısal dönüşümün temelini atmıştır.[2]

Bu rapor, Türkiye'de "güvenlik" kurumlarına ilişkin, hem son on yılda yaşanan dönüşüm süreci içerisinde şekillenen, hem de askerî vesayet rejiminin bakiyesi olarak varlığını sürdüren sorunları, Türkiye'nin demokratikleşme süreci perspektifi içerisinden değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Bu rapor, Türkiye'de "güvenlik" kurumlarına ilişkin, hem son on yılda yaşanan bu dönüşüm süreci içerisinde şekillenen, hem de askerî vesayet rejiminin bakiyesi olarak varlığını sürdüren sorunları, Türkiye'nin demokratikleşme süreci perspektifi içerisinden değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Diğer bir deyişle rapor, Türkiye'de ordu, polis teşkilatı ve Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT) ile diğer istihbarat teşkilatları çerçevesinde, sivilleşme, hesap verebilirlik mekanizmaları ve sivil demokratik denetim açılarından var olan sorunları saptamayı; hem bu sorunların giderilmesi, hem de sıklıkla gerçekleşen insan hakları ihlallerinin önlenebilmesi için gerekli olan yasal, kurumsal ve stratejilere dair değişiklikleri ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Raporda ortaya konan, söz konusu kurumlara ilişkin süregiden belli başlı sorunlar kısaca şöyle özetlenebilir.

1 **Askerî vesayet rejiminin çözülme sürecini tetikleyen nedenler için bkz. Berksoy, Biriz, "Güvenlik Devleti'nin Ortaya Çıkışı, 'Güvenlik' Eksenli Yönetim Tekniğinin Polis Teşkilatındaki Tezahürleri ve Süreklileşen 'Olağanüstü Hal': AKP'nin Polis Politikaları", *Birikim*, 276, 2012, s. 75-88.**

2 **Devlet formunda gerçekleşen bu yapısal dönüşümün değerlendirilmesi ve bu kapsamda Adalet ve Kalkınma Partisi'ni de içine alan bir rejim analizi yapılması bu raporun kapsamı dışında kalmaktadır.**

KUTU 1: AB Müktesebatına Uyum Bağlamında Gerçekleştirilen ve Askerî Vesayet Rejiminin Çözülme Sürecinde Kilit Önemi Haiz Anayasal ve Yasal Değişiklikler[3]

2001 yılında Anayasa'nın 118. maddesinde yapılan değişikliklerle, ordunun siyasete yaptığı müdahalelerin başat aracı olan MGK'nın sivil üye sayısı arttırılmış ve kararlarının "Bakanlar Kurulunca öncelikle dikkate alınacağı" ifadesi "değerlendirilir" olarak değiştirilmiştir. 2003'te ise MGK ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Kanunu'nda yapılan değişikliklerle MGK Genel Sekreteri'nin siviller arasından seçilebilmesi mümkün hale gelmiş, MGK kararları doğrultusundaki uygulamaların "koordinasyonu ve izlenmesi" yetkisi MGK Genel Sekreteri'nden Başbakan Yardımcısı'na aktarılmıştır. Kurul toplantılarının her ay yerine iki ayda bir yapılması öngörülmüştür. MGK Genel Sekreterliğinin gizli yönetmeliği yürürlükten kaldırılmış ve yeni oluşturulan yönetmelik ile Genel Sekreterliğin görev ve yetkileri daraltılmıştır. Sivilleşmesi yönünde yapılan bu değişikliklere uygun olarak, 2004 yılında MGK Genel Sekreterliği, baş danışmanlığı ile daire başkanlıklarının bir bölümüne siviller atanmış ve sekreterliğin bünyesinde görev yapan 53 emekli askerden 20'sinin sözleşmeleri yenilenmemiştir. 2004 ve 2005 yıllarında, sırasıyla Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK) ve Radyo Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) kanunlarında yapılan değişikliklerle, bu kurumlardaki asker üyeliklere son verilmiştir. 2006 yılında sivil kişilerin Askerî Ceza Kanunu'na tabi suçlarının, barış zamanında, adli yargıda görülmesine yönelik yasal düzenleme yapıldıktan sonra, 2010 referandumu ile askerî mahkemelerin yetki alanı asker kişilerin görevleriyle ilgili işledikleri askerî suçlar ile sınırlanmış ve Anayasal düzene karşı suçların adli mahkemeler tarafından görüleceği hükme bağlanmıştır. Ordunun yargı içindeki payandası olarak işlev gören Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu (HSYK)[4] ve Anayasa Mahkemesi gibi kurumların yapısı dönüştürülmüş; Yüksek Askerî Şuranın (YAŞ) ilişik kesme kararları için yargı yoluna başvurma yolu açılmıştır. 12 Eylül, Ergenekon ve Balyoz davaları ile hem gerçekleştirilen hem de teşebbüs aşamasında kalan darbelerin sorumluları ve devlet içindeki paramiliter çeteler yargılanmaya başlanmıştır. Yine, 2010'da asayiş olaylarında askerî güçlerin devreye girişini sağlayan EMASYA protokolleri yürürlükten kaldırılmıştır. Aynı yıl içerisinde Milli Güvenlik Siyaset Belgesi'ni ağırlıklı olarak siyasi iktidar hazırlamaya başlamıştır.

3 **Bu bilgiler, Hale Akay'ın "Türkiye'de Asker-Sivil İlişkileri: 2000-2011 Dönemine İlişkin Bir Değerlendirme" başlıklı metninden derlenmiştir. Bkz. Akay, Hale, "Türkiye'de Asker-Sivil İlişkileri: 2000-2011 Dönemine İlişkin Bir Değerlendirme", 2011, www.hyd.org.tr/staticfiles/files/asker_sivil__hale_akay.pdf, erişim 03.10.2012.**

4 **HSYK'nın referandum sonrası geçirdiği dönüşümlere ilişkin detaylı analiz için bkz. "Referandumdan Sonra HSYK: HSYK'nın Yeni Yapısı ve İşleyişine Dair bir Yuvarlak Masa Toplantısı", TESEV Yayınları, İstanbul, 2012.**

Ordunun özerk ve ayrıcalıklı konumu bazı açılardan korunurken, militarist bir kültürün günlük hayata nüfuz ederek, sürdürülmesine yol açan (zorunlu askerlik sistemi, jandarmanın polislik işinde kullanılması gibi) çeşitli uygulamalar sürmektedir. Ordunun, hem uygulanan askerî stratejiler ve askerlikte gerçekleşen insan hakları ihlalleri ile ilgili olarak hem de mali açıdan parlamento, parlamento dışı kurumlar ve yargı tarafından denetimi hâlâ son derece sınırlıdır.

Polis teşkilatına ilişkin pek çok sorun varlığını sürdürürken, bunlara yenileri eklenmiştir. TMK'da 2006 yılında, PVSK'da çeşitli zamanlarda yapılan değişiklikler, polis şiddetinin sıklıkla somutlanmasına elverişli bir zemin yaratmış ve polis teşkilatında 2000'lerin ortasından itibaren uygulamaya sokulan ve "risk" kavramını merkeze yerleştiren yeni "güvenlik" mantığı ile birlikte bireyler ile cezaevi arasındaki çizgi ince ve kırılgan bir hale gelmiştir.

Kişinin edimi düzeyinde değil, potansiyeli düzeyinde değerlendirilerek cezalandırılmasına dayalı bu yeni "güvenlik" mantığı, "olmamış ancak olma riski taşıyanı" bertaraf etme amacı üzerine temellenmiştir. Buna uygun olarak, istihbarata dayalı ve önleyici polislik stratejileri devreye sokulmuş, iletişimin dinlenmesi yasal dayanağa kavuşturularak kolaylaştırılmış, güvenlik kameralarıyla sürekli gözetim ile şiddete dayalı agresif polislik teknikleri bu stratejilerin önemli bir parçasını oluşturmuştur. Bununla birlikte, polisin gerçekleştirdiği insan hakları ihlallerine yönelik olarak cezasızlık politikası sürdürülmüş, polis teşkilatına yönelik var olan ve kurulmakta olan tüm denetim mekanizmaları Birleşmiş Milletler'in geliştirdiği Paris İlkeleri'yle çelişecek şekilde "bağımsızlık" niteliğinden yoksun bırakılmıştır.

MİT'in, 1983 tarihli Devlet İstihbarat Hizmetleri ve Milli İstihbarat Teşkilatı Kanunu'nda[5] düzenlenmiş olan yetkileri ve görev alanı, başta siyasi muhalifler olmak üzere tüm yurttaşların haklarının korunması açısından tehlikeli sonuçlara yol açacak şekilde geniştir. Bu konuda herhangi bir daraltıcı düzenleme öngörülmezken, teşkilata yargı denetimi karşısında sağlanmış olan koruma zırhı, Şubat 2012'de, yargının hükümetin siyasal tasarruflarına müdahalesi sonrasında daha da sağlamlaştırılmıştır. Anayasada ve Kişisel Verilerin Korunması Kanun Taslağı'nda, kişisel verilerin "gizliliği", temel bir insan hakkı olarak korunmamış, sadece toplanmış olan verilerin korunması gözetilmiştir. Meclise sunulmuş olan Devlet Sırrı Kanunu Tasarısı'nda "devlet sırrı" tanımı "milli güvenlik" gibi oldukça muğlak bir kavrama dayandırılmış, her türlü bilgi ve belgenin devlet sırrı olarak gizlenebilmesi olanaklı kılınmıştır.

2010 yılında kamu kurumlarının demokratik denetimi konusunda önemli kazanımlar getiren yeni bir Sayıştay Yasası kabul edilmiştir. Ancak, gerek yasa yürürlüğe girmeden önce yapılan değişiklikler, gerekse 2012 yılında savunma, güvenlik, istihbarat ile ilgili kamu idarelerine dair raporların kamuoyuna açıklanmasına ilişkin çıkarılan yönetmelik ile bu kurumların etkin ve şeffaf mali denetiminin önündeki engeller büyük ölçüde muhafaza edilmiştir. Yurttaşlar tarafından ödenen vergilerin bu kurumlarca ne için ve hangi amaçla kullanıldığının takibini yapmak halen mümkün değildir.

Bunlar ve raporda daha detaylı olarak üzerinde durulacak olan benzeri sorunlar, askerî vesayet rejimi çözülürken içine girilen dönüşüm sürecinin demokratikleşme açısından sorunlar içerdiğini açığa çıkarmakta ve demokratik bir hukuk devletinin kurgulanabilmesi için birçok önemli adımın atılması gerektiğini göstermektedir. Bu sorunları ele almak üzere hazırlanan rapor üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, ordunun parlamenter demokrasilerde geçerli olan sınırların gerisine çekilerek etkin bir sivil demokratik denetime tabi tutulabilmesi için gerekli olan yasal/kurumsal değişikliklere yer verilmiştir. İkinci bölümde, polis teşkilatında insan hakları ihlallerine mahal veren yasal mevzuat değerlendirildikten sonra, kurumun günlük hayata her an müdahale edebilecek konumda olması nedeniyle uygulanan stratejiler irdelenmiş ve son olarak da cezasızlık sorununa dikkat çekilerek kurumun sivil demokratik denetimine yönelik olarak yapılması gerekenler belirlenmiştir. MİT ve diğer istihbarat teşkilatlarına ilişkin üçüncü bölümde ise, var olan araştırmaların azlığı nedeniyle, temel olarak bu kurumlarla ilgili yetki aşımlarına ve hak ihlallerine zemin hazırlayan yasal düzenlemeler ele alınmış ve gerekli yasal değişiklikler belirlenmiştir. Ayrıca, bu kurumlara yönelik sivil demokratik denetimin sağlanabilmesi için oluşturulması faydalı olabilecek kurumsal mekanizmalara dikkat çekilmiştir. Raporun son bölümünde, raporda tespit edilen sorunlara ve özellikle de hak ihlallerine ilişkin bazı temsilî, güncel örnekler üzerinde durulmuş, böylelikle bu örnekler üzerinden ordu, polis teşkilatı ve MİT ile ilgili süregiden sorunların ciddiyetine ve raporda önerilen

5 **01.11.1983 tarihli ve 2937 sayılı Devlet İstihbarat Hizmetleri ve Milli İstihbarat Teşkilatı Kanunu, 03.11.1983 tarihli ve 18210 sayılı *Resmi Gazete*.**

Demokratik bir hukuk devletinin kurgulanabilmesine yönelik adımları atma konusunda en büyük sorumluluk şüphesiz ki hükümetlere düşmektedir. Hem şimdiki hükümet hem de gelecekteki hükümetler, bu sorunları aşmak üzere oluşturacakları politikaları demokratik siyasi ilkeler üzerine temellendirmeli; bunu yaparken de oluşturdukları politikaları, söz konusu ilkelerin devlet kurumlarınca günlük hayatta uygulamaya geçirilebilmesi için gerekli olan adımlarla kararlı bir şekilde desteklemelidirler.

çözümlerin gerekliliğine somut olarak dikkat çekilmesi amaçlanmıştır.

Tüm bu sorunların aşılmasına ve demokratik bir hukuk devletinin kurgulanabilmesine yönelik adımları atma konusunda en büyük sorumluluk şüphesiz ki hükümetlere düşmektedir. Bu bağlamda, raporda ortaya konan söz konusu kurumlarla ilgili yasal, kurumsal ve stratejilere ilişkin sorunların önemli bir kısmının askerî vesayet rejiminin ve militer devlet formunun bakiyesi olarak var olmaya devam ettiği, ancak yine önemli bir kısmının da son on yıllık dönemde uygulanan politikalar ile şekillenmiş olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Dolayısıyla, hem şimdiki hükümet hem de gelecekteki hükümetler, bu sorunların üstesinden gelmek için oluşturacakları politikaları demokratik siyasi ilkeler üzerine temellendirmelidirler. Bununla birlikte, söz konusu ilkelerin devlet kurumlarınca günlük hayatta uygulamaya geçirilebilmesi için aynı siyasi irade, bu ilkeleri söylemleri aracılığıyla da hem toplumsal alanda, hem de kurumların alt-kültüründe hâkim kılma yolunda çalışmalı, devlet stratejilerini bir bütünlük içerisinde bu temelde kurgulamalı ve insan hakları ihlalinde bulunan her kamu görevlisinin yargısal denetime tabi tutularak cezalandırılmasını sağlamaya kararlı olmalıdır. Aksi takdirde, salt yasal ve yapısal bazda gerçekleştirilecek değişiklikler, ne kadar kapsamlı olursa olsunlar, demokratikleşmenin devlet kurumlarının pratiklerine nüfuzu açısından etkisiz kalmaya mahkûm olacaklardır.

Ordu ve İlgili Kurumlar

Günümüzde parlamenter demokrasi kavramının içerdiği prensipler (hukukun üstünlüğü, insan haklarının devredilemezliği, sivil demokratik denetim, kuvvetler ayrılığı ve yasamanın üstünlüğü, vb.) göz önüne alındığında, ordunun devlet yapılanması içindeki konumu ve sivil demokratik denetimi açısından birçok ciddi sorunun varlığını sürdürdüğü söylenebilir. Bu sorunlar kısaca şöyle sıralanabilir: Ordunun siyasete müdahale edebilmesini sağlayan özerk konumu bazı açılardan hâlâ devam etmektedir. Yargıda çift başlılığa sebep olan askerî yargı, eşit ve adil yargılanma hakkını ve tabii hâkim ilkesini zedelemektedir; askerî yargının bazı özellikleri yargı bağımsızlığı ve tarafsızlığı ilkelerinin uygulanmasını imkânsız kılmaktadır. Ordunun parlamento ve parlamento dışı kurumlarca denetimi son derece sınırlıdır; dolayısıyla bütçe denetimi, savunma politikalarının oluşturulması ve silah alımlarının sınırlandırılması açılarından sivil demokratik denetim son derece yetersizdir. Militer birer teşkilat olan Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığının polislik kapsamında kullanılması demokratik bir rejim açısından sorunludur; askerî görevleri ve örgütlenme biçimi açısından Genelkurmay Başkanlığına bağlı olması nedeniyle jandarmanın mülki amirlerce sivil denetimi kısıtlıdır. Jandarma tarafından gerçekleştirilen insan hakları ihlallerini incelemek üzere kurulmuş olan Jandarma İnsan Haklarını Değerlendirme Merkezi ve kurulmakta olan "Kolluk Gözetim Komisyonu" bağımsız kurumlar değildir ve dolayısıyla yetersizdir. Koruculuk sistemi Kürt sorununu derinleştiren, bölge halkı arasında bölünmeye yol açan, yüksek düzeyde şiddet kullanımına ve ağır insan hakları ihlallerine yol açan bir sistemdir. Bu sistem kaldırılmamış, tersine yeni korucu alımı ile tahkim edilmiştir. Militarist bir kültürün yaygınlaşmasında önemli rol oynayan zorunlu askerlik sistemi vicdani, dinî, politik veya diğer nedenlerle askerliğe karşı çıkanların haklarının ihlal edildiği bir süreci beraberinde getirmektedir. Askerlik sırasında yaşanan insan hakları ihlalleri etkin ve bağımsız bir yargılama sürecine tabi tutulmamaktadır. Bütün bunların dışında, ordunun eğitim alanında da özerk ve ayrıcalıklı bir konumu vardır.

Bu bölümde söz konusu sorunlar beş başlık altında değerlendirilecektir. Bu başlıklar şunlardır: Ordunun devlet kurumları arasındaki konumu ve kısmen devam eden özerklik sorunu; ordunun sivil demokratik denetimi ve önündeki engeller; Jandarma Genel Komutanlığı, Sahil Güvenlik Komutanlığı ve kolluk teşkilatları olarak içerdikleri sorunlar; koruculuk sistemi ve beraberinde getirdiği sorunlar; zorunlu askerlik, hak ihlalleri ve militerleşme.

ORDUNUN DEVLET KURUMLARI ARASINDAKİ KONUMU VE KISMEN DEVAM EDEN ÖZERKLİK SORUNU

Genelkurmay Başkanlığı

Bu başlık altında değerlendirilebilecek sorunlardan ilki, Genelkurmay Başkanlığının Milli Savunma Bakanlığı ve idarenin diğer kurumlarına göre konumuna ilişkindir. Parla'nın belirttiği gibi "parlamenter demokrasilerde kural Genelkurmay Başkanının seçimle gelen Milli Savunma Bakanına bağlı olması ve ona karşı sorumlu bulunması"dır.[6] Ancak Genelkurmay Başkanı, Anayasa'nın 117. maddesine göre, siyasa üretmesi gereken bir kurum

6 **Parla, Taha, *Türkiye'de Anayasalar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 87.**

1961 Anayasası ile oluşturulan ve hâlâ geçerli olan yapı, Genelkurmay Başkanlığını yönlendirici bir konuma yerleştirirken, Milli Savunma Bakanlığını da yardımcı bir role itmiştir. Bu ilişkilenme biçimi içerisinde, savunma siyasasının üretimi, yürütülmesi ve orduya dair planlamalarda yetkili olması gereken Bakanlık daha çok koordinasyonu sağlamakla görevlendirilmiştir. Ve dahası, Bakanlığın Genelkurmay Başkanlığı üzerinde hiçbir kontrol ve denetim yetkisi bulunmamaktadır.

olan Milli Savunma Bakanlığı ile eşit bir konuma sahip olacak şekilde Başbakana karşı sorumlu kılınmıştır. Bayramoğlu bu yapılanmayı "yetki ve sorumluluk bozukluğu" olarak tanımlamaktadır.[7] 1961 Anayasası ile oluşturulan ve hâlâ geçerli olan bu yapı, Genelkurmay Başkanlığını yönlendirici bir konuma yerleştirirken, Milli Savunma Bakanlığını da yardımcı bir role itmiştir. Buna uygun olarak, Genelkurmay Başkanını Bakanlar Kurulu değil, Cumhurbaşkanı atamaktadır. 1325 sayılı Milli Savunma Bakanlığı Teşkilat Kanunu da bu yapıyı güçlendirmiştir. Kanunda, Bakanlığın görevlerinin büyük bir bölümü "Genelkurmay Başkanlığı tarafından tespit olunacak ilke, öncelik ve ana programlarına göre, barışta ve savaşta asker alma hizmetlerini; silah, araç, gereç ve her çeşit lojistik ihtiyaç maddelerinin tedariki hizmetlerini; harb sanayii hizmetlerini; sağlık ve veteriner hizmetlerini; inşaat, emlâk, iskân ve altyapı hizmetlerini; mali ve mal hesap teftiş hizmetlerini yürütmek" olarak belirlenmiştir[8]. Bu ilişkilenme biçimi içerisinde, sorumlu olanın yetkili olması ilkesi gereği olarak, savunma siyasasının üretimi, yürütülmesi ve orduya dair planlamalarda yetkili olması gereken Bakanlık daha çok koordinasyonu sağlamakla görevlendirilmiştir. Bunun da ötesinde, Milli Savunma Bakanlığının Genelkurmay Başkanlığı üzerinde hiçbir kontrol ve denetim yetkisi yoktur.[9] Varlığını sürdürmekte olan bu devlet organizasyonu ve görev şeması, Genelkurmay Başkanlığı için oldukça geniş bir özerklik alanı yaratmıştır.[10] Bu özerk konum, 1961 yılında çıkarılmış olan ve hâlen yürürlükte bulunan İç Hizmet Kanunu'nun 35. maddesi ile de tahkim edilmiştir. Zira, 35. maddeye göre "[S]ilahlı Kuvvetlerin vazifesi; Türk yurdunu ve Anayasa ile tayin edilmiş olan Türkiye Cumhuriyeti'ni kollamak ve korumaktır". Bu madde, ordunun siyasete doğrudan müdahil olabilmesini kolaylaştıran ve darbe dahil birçok müdahale biçimine olanak sağlayan bir zemin yaratmaktadır.

Yüksek Askeri Şura (YAŞ)

Ordunun devlet yapılanması içindeki konumuna ilişkin bir diğer sorun, Yüksek Askerî Şuranın (YAŞ) yapısı ve karar alma süreçlerine ilişkindir. Kuruluşu ve görevleri 1612 sayılı kanunla düzenlenen Şurada, üyelerin çoğunluğu askerlerden oluşmakta ve askerler birçok önemli konuda, seçilmiş hükümetten bağımsız karar alabilecek konumda bulunmaktadır.[11] Milli Savunma Bakanı, devlet protokolü gereği Genelkurmay Başkanından sonra yer almakta ve Başbakana vekâlet yetkisi bulunmamaktadır. Şurada birçok yetki, seçilmiş olan ve dolayısıyla sorumlu ve yetkili konumda bulunması gereken Milli Savunma Bakanına değil, Genelkurmay Başkanına aittir. Örneğin Genelkurmay Başkanı, Başbakana vekâlet yetkisinin yanı sıra, aynı zamanda bir sonraki toplantının tarihini belirleme ve Şurayı acil toplantıya çağırma yetkisine de sahiptir.[12] YAŞ'ın görevleri arasında, hem askerî komuta

7 **Bayramoğlu, Ali, "Asker ve Siyaset", Ali Bayramoğlu ve Ahmet İnsel (der.), *Bir Zümre, Bir Parti Türkiye'de Ordu*, Birikim Yayınları, İstanbul, 2009 (4. baskı), s.69.**

8 **Bkz. 1325 sayılı Milli Savunma Bakanlığı Görev ve Teşkilatı Hakkında Kanun, 07.08.1970 tarihli ve 13572 sayılı *Resmi Gazete*.**

9 **Akay, Hale, "Türk Silahlı Kuvvetleri: Kurumsal ve Askerî Boyut", Ali Bayramoğlu, Ahmet İnsel (der.), *Almanak Türkiye 2006-2008 Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim*, TESEV Yayınları, İstanbul, 2009, s. 118.**

10 **Bayramoğlu, Ali, "Asker ve Siyaset" , Ali Bayramoğlu, Ahmet İnsel (der.), *Bir Zümre, Bir Parti Türkiye'de Ordu*, Birikim Yayınları, İstanbul, 2009 (4. baskı), s. 69.**

11 **Yüksek Askerî Şuranın Kuruluş Ve Görevleri Hakkında Kanun, 26.07.1972 tarihli ve 14257 sayılı *Resmi Gazete*.**

12 **Bkz. Özçer, Akın, "Askerin Egemenlik Alanı", *Taraf*, 04.08.2012.**

kademesindeki terfi, emeklilik ve meslekten ihraç kararlarını almak, hem de birçok konuda görüş bildirmek vardır. Söz konusu konular, Genelkurmay Başkanlığınca hazırlanan Askerî Stratejik Konsept'in oluşturulmasını ve gerektiğinde yeniden gözden geçirilmesini, Silahlı Kuvvetlerin ana program ve hedeflerini, Silahlı Kuvvetlerle ilgili önemli kanun, tüzük ve yönetmelik taslaklarını ve Başbakan, Genelkurmay Başkanı veya Milli Savunma Bakanının Silahlı Kuvvetlerle ilgili kimi hallerde gerekli gördükleri diğer konuları içermektedir.[13] Kararlar toplantıya katılanların salt çoğunluğu ile alınmakta ve kanuna göre eşitlik halinde Başbakanın katıldığı tarafın oyu geçerli olmakta, daha sonra Cumhurbaşkanı tarafından imzalanarak onaylanmaktadır. Dolayısıyla, Cumhurbaşkanı engellemediği sürece, askerler birçok önemli konuda bağımsız karar alabilecek konumdadır.[14] Toplantılar kamuya kapalı yapılmaktadır. Kanunun 8. maddesine göre görüşmelerin ve kararların açıklanması ve yayımlanması yasaklanmıştır. Bu yolla, kamunun toplantıda görüşülen konuları ve alınan kararları eleştirel bir değerlendirmeye tabi tutması engellenmiştir. Bu konular izin verildiği kadarıyla yayımlanır. Anayasa'nın 125. maddesinde 2010'da yapılan değişiklikle, terfi işlemleri ile kadrosuzluk nedeniyle emekliye ayırma hariç her türlü ilişik kesme kararına karşı yargı yolu açılmıştır; ancak bu değişiklik diğer konularda alınan kararları kapsamamaktadır. Dolayısıyla, kararlara yönelik yargı denetimi de halen kısmi ve kısıtlıdır. Ayrıca, görevden alınma veya emekliye sevk edilme konusunda Genelkurmay Başkanının ayrıcalıklı bir konumu vardır. Zira, Anayasa'da Genelkurmay Başkanının nasıl atanacağı belirlenmişken, hangi gerekçelerle ve hangi prosedürle görevden alınacağı veya emekliye sevk edileceğine dair net bir düzenleme yoktur.[15] Kısaca Şuranın gerek yapısı, gerekse karar alma süreçleri saydamlık, hesap verebilirlik ve hukukun üstünlüğü ilkeleriyle hiçbir şekilde bağdaşmamaktadır. Ordunun komuta kademesinin Şurada alınan kararlar üzerinde mutlak bir belirleyiciliği vardır. Bu yapılanma, ne hükümete, ne yargıya ne de kamuoyuna demokratik denetim imkânı tanımaktadır.[16]

Askerî Yargı

Ordunun devlet yapılanması içindeki konumuna ilişkin bir diğer sorun silsilesi askerî yargı ile ilgilidir. Askerî mahkemeler ve disiplin mahkemeleri aracılığı ile yürütülmekte olan askerî yargı, 1961 Anayasası ile kurulmuş ve 1982 Anayasası'nın 145. maddesi ile yargı alanı içerisinde ikinci bir hat oluşturmaya devam etmiştir. Askerî yargı ile ilgili en büyük sorun, aslında askerî yargının bizzat varlığıdır. Tüm vatandaşlar hem eşit, hem de adil yargılanma hakkına sahip olmalıdır. Diğer meslek gruplarında ayrı bir yargı mekanizması olmadığı gibi ordu içinde de ayrı bir yargı mekanizması olmamalıdır. Dolayısıyla atılması gereken asıl adım askerî yargının kaldırılmasıdır.

Ancak askerî yargının yakın zamanda kaldırılmayacağı ve varlığının süreceği kabulünden hareket edersek, bu alanda vücut bulan birçok sorunu ve çözüme yönelik atılması gerekli adımları ele almak yerinde olacaktır.

Bu noktada belirtmek gerekir ki, 2010 yılından itibaren gerçekleştirilen anayasal ve yasal değişiklikler ile bazı kısmi iyileşmeler sağlamıştır. "Devletin güvenliğine, anayasal düzene ve bu düzenin işleyişine karşı işlenen suçlara" ait davaların adli mahkemelerde görülmesi söz konusu olmuş; savaş hali haricinde, asker olmayan kişilerin askerî mahkemelerde yargılanamayacağı hükme bağlanmış; askerî yargı organları ile ilgili

13 Erdal, Meryem, "Yürütme", Ali Bayramoğlu ve Ahmet İnsel (der.), *Almanak Türkiye 2006-2008 Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim*, TESEV Yayınları, İstanbul, 2009, s. 32.

14 Özçer, Akın, *a.g.e.*

15 Akay, Hale, *Türkiye'de Güvenlik Sektörü: Sorular, Sorunlar, Çözümler*, TESEV Yayınları, İstanbul, 2009, s. 14.

16 YAŞ ile ilgili gerekli değişikliklere Avrupa Komisyonu, Türkiye 2012 Yılı İlerleme Raporu'nda da şu ifadelerle değinilmiştir: "Gerekli sivil kontrolün sağlanması için Yüksek Askeri Şura'nın teşekkülü ve yetkilerine ilişkin olarak yasal hükümlerde, özellikle terfilere ilişkin yasal zemin hazırlanması konusunda, reform gerçekleştirilmesi gerekmektedir." http://www.abgs.gov.tr/files/strateji/2012_ilerleme_raporu.pdf, *erişim 20.12.2012.*

2010 yılından itibaren gerçekleştirilen değişikliklerle bazı kısmi iyileşmeler sağlanmış olsa da, askeri yargıya ilişkin birçok sorun varlığını sürdürmektedir. Bunlardan biri asker kişilerin işledikleri suçların askerî mahkeme kapsamına alınması ve bu durumun tabii hâkim ilkesinin ihlaline dairdir.

mevzuatta geçerli olacak kriterler mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı ile sınırlandırılmış, "askerlik hizmetlerinin gerekleri" kriterler arasından çıkarılmış; hâkimlik niteliği bulunmayan subayların askerî mahkemelerin kuruluşunda yer almasına son verilmiş; askerî hâkim ve savcıların idari sicillerine göre yükselmeleri şeklinde gerçekleşen ve mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı ilkelerini ihlal eden uygulamaya son verilmiş; mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı ilkeleri kanuni dayanağa kavuşturulmuştur (ayrıntılı bilgi için bkz. Kutu 2).

Ancak tüm bu değişikliklere rağmen, Kardaş'ın *Almanak Türkiye 2006-2008 Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim* başlıklı çalışmada detaylı olarak analiz etmiş olduğu, askerî yargıya ilişkin birçok sorun varlığını hâlâ sürdürmektedir. Bu sorunlardan en önemlisi, askerlik hizmet ve görevleriyle ilgili olması ve asker kişilere karşı işlenmiş olması ölçütlerine dayanarak asker kişilerin işledikleri suçların askerî mahkeme kapsamına alınması ve tabii hâkim ilkesinin ihlaline dairdir. 353 sayılı Askerî Mahkemeler Kuruluşu

KUTU 2: Askerî Yargıda Yasal Değişiklikler Yoluyla Gerçekleştirilen İyileştirmeler

12 Eylül 2010 tarihinde gerçekleştirilen referandum sonucunda Anayasa'nın 145. maddesinde, 6000 sayılı Kanun'la[17] 353 sayılı Askerî Mahkemeler Kuruluşu ve Yargılama Kanunu'nda ve 6318 sayılı Kanun'la[18] 357 sayılı Askerî Hâkimler Kanunu'nda yapılan bazı değişiklikler ile iyileştirmeler gerçekleştirilmiştir. Anayasa'nın 145. maddesinde gerçekleştirilen değişikliklerden ilki askerlerin dâhil oldukları darbe suçları ve benzerleriyle ilgilidir: "Devletin güvenliğine, Anayasal düzene ve bu düzenin işleyişine karşı suçlar". Bu suçlar, askerî mahkemelerin kapsamından çıkartılmış ve askerlere bu anlamda sağlanan koruma zırhı zayıflatılmıştır. Buna yönelik olarak maddenin ilk fıkrası ilk cümleden sonra şöyle formüle edilmiştir: "Bu mahkemeler; asker kişiler tarafından işlenen askerî suçlar ile bunların asker kişiler aleyhine veya askerlik hizmet ve görevleriyle ilgili olarak işledikleri suçlara ait davalara bakmakla görevlidir. Devletin güvenliğine, Anayasal düzene ve bu düzenin işleyişine karşı suçlara ait davalar her halde adliye mahkemelerinde görülür". Maddenin ikinci fıkrası ise "[S]avaş hali haricinde, asker olmayan kişiler Askerî Mahkemelerde yargılanamaz" şeklinde formüle edilmiş ve böylece Askerî Mahkemelerin, sıkıyönetim dönemlerini de içerecek şekilde, asker olmayan kişileri yargılayabilme yetkisi kaldırılmıştır. Maddenin 3. fıkrasında yer alan "sıkıyönetim" ibaresinin de çıkarılmasıyla söz konusu yargılama yetkisi açıkça savaş dönemleri ile sınırlandırılmıştır. Bu değişiklik, sivil kişilerin tabii hâkimlerine iadesi ile adil yargılanma haklarının sağlanması açılarından önemli bir gelişmedir. Bir başka değişiklik maddenin son fıkrasında yapılmıştır. Bu değişiklik sonucunda, askerî yargı organlarının kuruluşunu, işleyişini, askerî hâkimlerin özlük işlerini ve askerî savcılığın mahkemesinde görevli bulundukları komutanlık ile ilişkilerini düzenleyen kanunda geçerli olacağı belirtilen kriterler, mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı ile sınırlandırılmış, "askerlik hizmetlerinin gerekleri" maddeden çıkarılmıştır.[19] Buna uygun olarak, önceden bendin son bölümünde yer alan cümle ("Kanun, ayrıca askerî hâkimlerin yargı hizmeti dışındaki askerî hizmetler yönünden askerî hizmetlerin gereklerine göre teşkilatında görevli bulundukları komutanlık ile olan ilişkilerini de gösterir") Anayasa metninden çıkarılmıştır. Böylece, askerî mahkemelerin ve hâkimlerin bağımsızlığı konusundaki sorunların çözümüne yönelik bir adım atılmıştır.

Askerî yargı içinde gerçekleştirilen bir başka iyileştirme mahkemelerin kuruluşunda yer alan subaylara ilişkindir. 6000 sayılı Kanun'la gerçekleştirilen değişikliklerden önce, 353 sayılı Askerî Mahkemeler Kuruluşu ve Yargılama Kanunu'nun 2. maddesine göre, Askerî Mahkemeler iki askerî hâkim

17 **Askeri Mahkemeler Kuruluşu ve Yargılama Usulü Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, 30.06.2010 tarihli ve 27627 sayılı *Resmi Gazete***

18 **Askerlik Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, 03.06.2012 tarihli ve 28312 sayılı *Resmi Gazete***

19 **Benzer değişiklikler, anayasanın Askeri Yargıtay ve Askeri Yüksek İdare Mahkemesi ile ilgili 156 ve 157. maddelerinde de gerçekleştirilmiştir.**

ve Yargılama Usulü Kanunu'nun[20] 9. maddesine göre, askerî mahkemeler, "kanunlarda aksi yazılı olmadıkça, asker kişilerin askerî olan suçları ile bunların asker kişiler aleyhine (...) yahut askerlik hizmet ve görevleri ile ilgili olarak işledikleri suçlara ait davalara bakmakla görevlidirler". Kanundan "askerî mahal" ibaresinin çıkarılmış olması, askerler tarafından işlenen birçok adli suçun, askerî mahalde işlendiği gerekçesiyle askerî mahkemeye havale edilmesini ve böylece askerî mahkemelerin kapsama alanının genişlemesinin önüne geçmiştir. Ancak bu maddedeki "askerî hizmet ve göreviyle ilgili" olması ölçütü problem olmaya devam etmektedir. Zira, hizmet ve görevle ilgili bir suç gerçek anlamda askerî bir suç olmayabilir. Bu anlamda askerî suç, açıkça tanımlanmalı ve Kardaş'ın belirttiği gibi bunlar doğrudan doğruya askerî disiplini bozan, askerî yarar ve gerekleri ihlal eden eylemler olarak düzenlenmelidir.[21] Tanımdaki bu daraltma, asker kişilerin disiplini ihlal eden suçları dışındaki suçlarının

20 **353 sayılı Askerî Mahkemeler Kuruluşu ve Yargılama Usulü Kanunu, 26.10.1963 tarihli ve 11541 sayılı *Resmi Gazete*.**

21 **Kardaş, Ümit, "Askerî Yargı", Ali Bayramoğlu, Ahmet İnsel (der.), *Almanak Türkiye 2006-2008 Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim*, TESEV Yayınları, İstanbul, 2009, s. 70, 71.**

ve bir subay üyeden, Genelkurmay Başkanlığı nezdindeki Askerî Mahkemeler ise, general ve amiralleri yargıladığı zaman üç askerî hâkim ile iki general veya amiralden kurulmaktaydı. Ümit Kardaş'ın belirttiği gibi, hâkim niteliği bulunmayan memurların yargılamaya katılması bu mahkemelerde yargılanacak kişiler açısından vahim bir güvencesizlik oluştururken, adil yargılanma hakkını da ihlal etmekteydi.[22] Kanunda yapılan değişikliklerle (2, 3, 4, 5. maddeler) Askerî Mahkemelerin kuruluşunda, hâkimlik niteliği bulunmayan subayların yer almasına son verilmiştir. Böylece, hukuka ve yargılama ilkelerine aykırı bir uygulama yürürlükten kaldırılmıştır 6318 sayılı Kanun ile 357 sayılı Askerî Hâkimler Kanunu'nda yapılan bazı değişiklikler de kısmi iyileşmeler sağlamıştır. Söz konusu kanun ile, Anayasa'nın 145. maddesinde yukarıda bahsi geçen değişiklikler ve Anayasa Mahkemesinin 8 Ekim 2009 tarihli ve 2006/105 esas sayılı kararı[23] doğrultusunda, 357 sayılı Kanun'un "sicil belgeleri ve sicil üstleri" başlıklı 12. maddesi yeniden düzenlenmiştir. Bu değişikliklerle, Askerî Mahkeme kadrolarında görev yapan askerî hâkimlere ve askerî savcılara idari sicil verilmesi uygulamasına son verilmiş, yardımcı askerî savcılara ve askerî savcı yardımcılarına yalnızca askerî savcı tarafından idari sicil verilmesi öngörülmüştür.[24] Böylece askerî hâkim ve savcıların idari sicil ile yükselmeleri bağlamında gerçekleşen ve mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı ilkelerini ihlal eden uygulamaya son verilmiştir. Ayrıca, kanunun mülga 37. maddesi yeniden düzenlenmiş ve şu hükümleri içermiştir: "Askerî hâkimler, mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esaslarına göre görev yaparlar. Hiçbir organ, makam, merci veya kişi, yargı yetkisinin kullanılmasında mahkemelere ve hâkimlere emir ve talimat veremez, genelge gönderemez, tavsiye ve telkinde bulunamaz. [...] Askerî hâkimler azlolunamazlar." Bu düzenleme ile mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı ilkeleri kanuni dayanağa kavuşturulmuştur.

22 **Kardaş, Ümit, "Askeri Yargı", Ali Bayramoğlu, Ahmet İnsel (der.), *Almanak Türkiye 2006-2008 Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim*, TESEV Yayınları, İstanbul, 2009, s. 68.**

23 **Anayasa Mahkemesinin 08.10.2009 tarihli kararından önce, 357 sayılı Askeri Hâkimler Kanunu'nun 12. maddesinin (B) bendinde, askeri hâkim subaylar hakkında subay sicil belgesini düzenlemeye ve sicil vermeye yetkili birinci idari sicil üstü, "sicili düzenlenecek askerî hâkim subayın kuruluş bağlantısına göre nezdinde askerî mahkeme kurulan komutan veya askerî kurum amiri" olarak belirlenmişti. Aynı fıkranın 1 numaralı alt bendinde ise yine "kıdemli hâkimler, birlikte çalıştıkları hâkimlerin" birinci idari sicil üstü olarak belirlenmişti. Anayasa Mahkemesi, 2009'da söz konusu kararı ile, bu iki düzenlemenin, Anayasa'ya ve mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatına aykırı olduğu sonucuna varmış ve iptaline karar vermiştir.**

24 **Bkz. 22 Mayıs 2012 tarihli, 6318 sayılı kanunun gerekçesi: http://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem24/yil01/ss248.pdf, erişim 04.10.2012.**

tabii yargı yerlerinde yargılanmalarını sağlayacaktır. Aynı madde, asker kişilerin asker kişilere karşı işledikleri suçlarda da askerî yargıyı görevlendirmekte ve bu da benzer bir probleme yol açmaktadır. Zira, bu düzenlemeyle asker kişilerin işledikleri adli suçlar da askerî mahkemelerin kapsamı içine alınmış ve tabii hâkim ilkesi ihlal edilmiştir.[25]

Askerî yargı ile ilgili bir diğer sorun, 353 sayılı Askerî Mahkemeler Kuruluşu ve Yargılama Usulü Kanunu'nun 1. maddesinin 2. fıkrasında formüle edilen askerî mahkemelerin kurulması, kaldırılması ve yargı çevresinin değiştirilmesi usulüne ilişkindir. Mahkemelerin askerî bürokrasi tarafından kaldırılabilmesine olanak sağlayan bu düzenleme, keyfî uygulamalara mahal vermekte ve dolayısıyla askerî hâkimleri güvencesiz kılmaktadır. Zira mahkemeler, kuvvet komutanlıklarının yapacakları teklif veya Genelkurmay Başkanlığının, doğrudan doğruya göstereceği lüzum üzerine, Milli Savunma Bakanlığınca kurulabilir ve aynı yolla kaldırılabilir. Adil yargılanma hakkını zedeleyen bu düzenleme hâkim bağımsızlığı ilkesiyle bağdaşmamaktadır.[26]

Milli Savunma Bakanının askerî hâkimler üzerindeki atama ve gözetim yetkisi hükümetin askerî hâkimler üzerinde baskı kurabilmesine olanak sağlamakta ve dolayısıyla hâkim bağımsızlığını ortadan kaldırmakta ve hâkimlerin tarafsızlığı üzerinde şaibe yaratmaktadır.

Milli Savunma Bakanının askerî hâkimler üzerindeki atama ve gözetim yetkisi de askerî yargıya ilişkin bir diğer sorunu teşkil etmektedir. Hükümetin askerî hâkimler üzerinde baskı kurabilmesine olanak sağlayan bu atama sistemi, hâkim bağımsızlığını ortadan kaldırmakta, hâkimlerin tarafsızlığı üzerinde şaibe yaratmaktadır. 357 sayılı Askerî Hâkimler Kanunu'nun 16. maddesine göre askerî hâkimlerin atanması, Milli Savunma Bakanı ve Başbakanın müşterek kararnamesi ve Cumhurbaşkanının onayı ile gerçekleşmektedir. Daha da ötesinde, aynı kanunun 23. maddesine göre, "[A]skeri hâkimlerin görevlerinden dolayı veya görevleri sırasında işledikleri suçlar veya sıfat ve görevlerinin gereklerine uymayan hal veya eylemleri yahut askerî yargıya tabi şahsi suçları şikayet ve ihbar edilir veya cereyan eden işlemlerden öğrenilirse soruşturma izni verilmesine lüzum olup olmadığının tespiti için Milli Savunma Bakanı tarafından ilgili şahıstan kıdemli bir askerî adalet müfettişi görevlendirilir…". Buna uygun olarak, 25. ve 29. maddeye göre, soruşturma yapılması için izin verilmesine, disiplin cezası tayinine veya soruşturma yapılmasına lüzum görmezse evrakın işlemden kaldırılmasına Milli Savunma Bakanı karar vermektedir. Bu durum, hâkim bağımsızlığının ve tarafsızlığının sağlanmasını imkânsız kılmakta ve hâkimleri siyasi baskılara açık hale getirmektedir.[27] 2012 yılında, 6318 sayılı kanunla yapılan değişiklikler sonucunda, söz konusu maddede hangi ihbar ve şikâyetlerin işleme konulmayacağı detaylandırılmış, ancak kararı veren merci değiştirilmemiştir.[28]

Askerî yargı ile ilgili değinilecek son sorun, Askerî Yargıtay ve Askerî Yüksek İdare Mahkemesi gibi yargıda çift başlılığı derinleştiren kurumların varlığıdır. Bu kurumlar ve askerî yargının kendisi, her bir vatandaşın kanunlar önünde eşit bir konuma sahip olmasını engelleyen, farklı vatandaşların farklı yargılama usullerine tabi tutulmasına neden olan ve hem bu anlamda, hem de askerî hâkimlerin içinde bulundukları şartlar nedeniyle adil yargılanma ilkesini ihlal eden kurumlardır. Örneğin, Anayasa'nın 157.

25 **Kardaş, Ümit, *a.g.e.*, s. 71**

26 **Kardaş, Ümit, *a.g.e.*, s. 67.**

27 **Kardaş, Ümit, "Askerî Yargı", Ali Bayramoğlu, Ahmet İnsel (der.), *Almanak Türkiye 2006-2008 Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim*, TESEV Yayınları, İstanbul, 2009, s. 68. Kardaş, ayrıca, 357 sayılı Kanun'un 21. maddesi uyarınca askerî hâkimlerin, subayların emeklilik yaş haddine tabi tutulmasının haksızlığa neden olduğuna işaret etmiştir. Anayasa'nın 140. maddesinde hâkimler için emeklilik yaşı 65 olarak belirlenirken, örneğin hâkim albaylar, albayların emeklilik yaşı olan 60 yaşında emekli edilmektedirler.**

28 **Askerlik Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, 03.06.2012 tarihli ve 28312 sayılı *Resmi Gazete*.**

maddesine göre Askerî Yüksek İdare Mahkemesi, askerî olmayan makamlarca tesis edilmiş olsa bile, asker kişileri ilgilendiren ve askerî hizmete ilişkin idarî işlem ve eylemlerden doğan uyuşmazlıkların yargı denetimini yapan ilk ve son derece mahkemesidir. Ancak, askerlik yükümlülüğünden doğan uyuşmazlıklarda ilgilinin asker kişi olması şartı aranmaz. Yani, sivil kişileri de kapsayan bir görev alanı vardır. Dolayısıyla, bu kurumlar kaldırılarak yargı alanındaki bu ikiliğe son verilmelidir.

ORDUNUN SİVİL DEMOKRATİK DENETİMİ VE ÖNÜNDEKİ ENGELLER

Zor kullanma yetkisini elinde bulunduran ordu, polis teşkilatı gibi kurumların, bu yetkileri suistimal etme tehlikelerine karşı sivil demokratik denetime tabi tutulmaları şarttır. Bu başlık altında ilk olarak ordunun parlamento tarafından denetimi ve daha sonra da parlamento dışı kurumlar yoluyla denetimi değerlendirilecektir.

Ordunun Parlamento Tarafından Denetimi

Parlamento, savunma ve güvenlik siyasetinin oluşturulmasında ve geliştirilmesinde, yasama faaliyetlerinde, bütçenin denetiminde ve silah alımlarının denetlenmesi ve sınırlandırılmasında etkin bir rol oynamalıdır.[29] Zira, demokratik paradigmaya göre yürütme ile vatandaş arasında köprü görevini gören parlamentonun etkin bir denetim sürecine dâhil olması demokratik denetimin olmazsa olmaz şartıdır.[30] Ancak, halihazırda var olan yapılanma incelendiğinde ordu açısından parlamento denetiminin yok denecek kadar az olduğu görülür. Parlamento, üç biçimde ve son derece kısıtlı bir denetim yapabilmektedir. İlki, savunma politikası bağlamında oluşturulan kanun teklif ve tasarılarının Milli Savunma Komisyonunun değerlendirmesi ile yapılan denetimdir; ikincisi Plan ve Bütçe Komisyonu tarafından yapılan bütçe denetimidir; üçüncüsü ise sözlü ve yazılı soru, genel görüşme, Meclis araştırması, gensoru ve Meclis soruşturması yollarıyla yapılan denetimdir.

Demokratik bir sistemde parlamento, savunma ve güvenlik siyasetinin oluşturulmasında ve geliştirilmesinde, yasama faaliyetlerinde, bütçenin denetiminde ve silah alımlarının denetlenmesi ve sınırlandırılmasında etkin bir rol oynamalıdır. Ancak, Türkiye'de halihazırda var olan yapılanma incelendiğinde ordu açısından parlamento denetiminin yok denecek kadar az olduğu ve TBMM'nin son derece kısıtlı bir denetim yapabildiği görülmektedir.

Milli Savunma Komisyonu yoluyla yapılan ilk denetim mekanizması incelendiğinde, savunma politikasının belirlenmesi, bütçenin belirlenmesi ve denetimi gibi alanlarda Komisyonun hiçbir rolünün olmadığı görülür. Görevi, Meclis İç Tüzüğü gerekçesine göre "milli güvenlik, savunma, sivil savunma ve askerlik ile ilgili kanun tasarı ve tekliflerini incelemek" ile sınırlandırılmış olan Komisyona, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Başkanlığına gönderilmiş olan kanun tasarı ve teklifleri iletilir; bunlar Komisyonda incelendikten sonra Genel Kurula gönderilir.[31] Ancak bu sınırlı denetim de demokratik denetim kıstaslarına uymamaktadır; zira diğer komisyonların çalışmaları İç Tüzük'ün 33. maddesi gereği, daha sonra başvurulabilmek üzere tutanağa bağlanıp arşivlenirken, Milli Savunma Komisyonu bu gereği yerine getirmemektedir.[32] Bu durum, kamuoyunun ve araştırmacıların, kanun teklif ve tasarıları ile bunların yasalaşma sürecini eleştirel bir değerlendirmeye tabi tutabilmesini engellemektedir.

29 Akay, Hale, *Türkiye'de Güvenlik Sektörü: Sorular, Sorunlar, Çözümler,* TESEV Yayınları, İstanbul, 2009, s. 14.

30 Bkz. Fluri, Philipp, "Gözetim ve Rehberlik: Parlamento Gözetiminin Güvenlik Sektörü ve Reformu Açısından Önemi", Can Paker, Mehmet Dülger, Ümit Cizre, Şerif Sayın (der.), *Güvenlik Sektöründe Demokratik Gözetim: Türkiye ve Dünya,* TESEV-DCAF Yayınları, İstanbul, 2005, s. 12-24.

31 Yıldız, Ahmet, "Türkiye Büyük Millet Meclisi", Ümit Cizre (der.), *Almanak Türkiye 2005: Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim,* TESEV Yayınları, İstanbul, 2006, s. 15.

32 Akyeşilmen, Nezir, "Yasama: Türkiye Büyük Millet Meclisi", Ali Bayramoğlu, Ahmet İnsel (der.), *Almanak Türkiye 2006-2008 Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim,* TESEV Yayınları, İstanbul, 2009, s. 17.

Parlamentonun ikinci denetim mekanizması Milli Savunma Bakanlığı bütçelerinin Plan ve Bütçe Komisyonu tarafından değerlendirilmesi yoluyla işlemektedir. Ancak, Komisyona gönderilen bütçenin, hem Komisyonda hem de Genel Kurulda sadece genel olarak gözden geçirilmekte olduğu, program ve projelerin ise incelenmediği görülür.[33] Milli Savunma Bakanlığında ve Plan ve Bütçe Komisyonunda bütçeyi inceleyerek eleştirel bir değerlendirmeye tabi tutacak sivil uzman kadro bulunmamaktadır. Dolayısıyla, bu eksiklik sayesinde Genelkurmay Başkanlığı yine özerk bir alan edinmiş ve herhangi bir denetime tabi tutulmadan her bütçe döneminde Milli Savunma Bakanlığı bütçesini kendi inisiyatifi doğrultusunda şekillendirebilmiştir.

Parlamentonun üçüncü denetim mekanizması, milletvekilleri tarafından verilen sözlü ve yazılı soru önergeleri ve genel görüşme, Meclis araştırması, gensoru ve Meclis soruşturması talepleri üzerinden işlemektedir. Bu araçlardan, özellikle yazılı soru önergesinin sıklıkla başvurulan bir yol olduğu görülmektedir. Yazılı soru önergeleri, genellikle güncel ve basında sıklıkla bahsi geçen meselelerle ilgili olarak verilmektedir. Ancak bu mekanizma da son derece etkisiz kalmakta, çoğu zaman süresi içinde cevaplandırılmadığından gelen kağıtlar listesinde yayımlanarak göz ardı edilmektedir.[34]

Ordunun Parlamento Dışı Kurumlarca Denetimi

Ordunun parlamento dışı kurumlarca denetimi de oldukça sınırlı ve sorunludur; zira ordu, Devlet Denetleme Kurulunun denetimi dışında bırakılmış, Kamu Denetçiliği Kurumu ile Sayıştay tarafından ise sınırlı bir denetime tabi tutulmuştur. Bu kurumları sırasıyla ele almakta fayda vardır. Devlet Denetleme Kurulu, Cumhurbaşkanının isteği üzerine tüm kamu kurum ve kuruluşlarında, kamu kurumu niteliğinde olan meslek kuruluşlarında, her düzeydeki işçi ve işveren meslek teşekkülünde, kamuya yararlı derneklerde, vakıflarda, her türlü inceleme, araştırma ve denetlemeyi yapmak amacıyla kurulmuştur. Ancak kurulun yetkileri orduyu ve yargı organlarını kapsamaz. Dolayısıyla, ordunun ve bağlı kuruluşlarının, dernekler ve vakıflarının faaliyetleri Cumhurbaşkanının denetimi dışında kalmaktadır.[35] Kamu Denetçiliği Kurumu ise son derece sınırlı bir denetim yetkisine sahiptir. Kurumun görev ve yetkilerini düzenleyen 6328 sayılı Kamu Denetçiliği Kurumu Kanununun 5. maddesine göre "Türk Silahlı Kuvvetleri'nin sırf askerî nitelikteki faaliyetleri kurumun görev alanı dışındadır".[36] Akay'ın belirttiği gibi son derece muğlak olan "sırf askerî nitelikteki faaliyetler" ifadesi, kurumun neredeyse tüm faaliyetlerini denetim dışı bırakacak niteliktedir.[37]

Ordunun Sayıştay tarafından denetimi de son derece sınırlı ve problemlidir. Son yıllarda Sayıştay ile ilgili birçok yeni düzenleme yapılmıştır. Ancak, 2010 yılında yeni bir Sayıştay Kanunu[38] kabul edilmiş olmasına ve akabinde Sayıştay tarafından hazırlanan "Savunma, Güvenlik ve İstihbarat ile İlgili Kamu İdarelerine Ait Devlet Mallarının Denetimi Sonucunda Hazırlanan Raporların Kamuoyuna Duyurulmasına İlişkin Yönetmelik"in 15 Ağustos 2012 tarihinde yürürlüğe girmesine rağmen problemler artarak devam etmektedir. Anayasa'nın 160. maddesine göre, "[S]ayıştay, merkezî yönetim bütçesi kapsamındaki kamu idareleri ile sosyal güvenlik kurumlarının bütün gelir ve giderleri ile mallarını Türkiye Büyük Millet Meclisi adına

33 Akyeşilmen, Nezir, *a.g.e.*, s. 16. Avrupa Komisyonunun Türkiye 2012 İlerleme Raporu'nda da parlamentonun askerî harcamalar açısından kısıtlı bir denetim kapasitesine sahip olduğu belirtilmiş ve bu soruna dikkat çekilmiştir. Bkz. Avrupa Komisyonu, *Turkey 2012 Progress Report*, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2012/package/tr_rapport_2012_en.pdf, s. 10, erişim 20.10.2012.

34 Bkz. Yıldız, Ahmet, *a.g.e.*, s. 17-20; Akyeşilmen, Nezir, *a.g.e.*, s. 18, 19.

35 Akay, Hale, *Türkiye'de Güvenlik Sektörü: Sorular, Sorunlar, Çözümler*, TESEV Yayınları, İstanbul, 2009, s.8.

36 Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu, 29.06.2012 tarihli ve 28338 sayılı *Resmi Gazete*.

37 Akay Hale, "Türkiye'de Asker-Sivil İlişkileri: 2000-2011 Dönemine İlişkin Bir Değerlendirme", Ekim 2011, www.hyd.org.tr/staticfiles/files/asker_sivil__hale_akay.pdf, erişim: 15.09.2012.

38 6085 sayılı Sayıştay Kanunu, 19.12.2010 tarihli ve 27790 sayılı *Resmi Gazete*.

Ordunun parlamento dışı kurumlarca denetimi de oldukça sınırlı ve sorunludur; zira ordu, Devlet Denetleme Kurulu'nun denetimi dışında bırakılmış, Kamu Denetçiliği Kurumu ile Sayıştay tarafından ise sınırlı bir denetime tabi tutulmuştur.

denetlemek ve sorumluların hesap ve işlemlerini kesin hükme bağlamak ve kanunlarla verilen inceleme, denetleme ve hükme bağlama işlerini yapmakla görevlidir". 2003 yılında, 832 sayılı eski Sayıştay Kanunu'nda yapılan bir değişiklik ile Sayıştaya, TBMM'nin talebi üzerine, tüm kamu kuruluşlarının hesap ve işlemlerini denetleme yetkisi verilmiştir. Ancak denetimin usulleri, 2006 yılında yürürlüğe giren "gizli" gizlilik dereceli bir yönetmelik ile şeffaflıktan uzak bir biçimde yeniden düzenlenmiştir. 2004 yılında ise Anayasa'nın 160. maddesinden, "[S]ilahlı Kuvvetler elinde bulunan devlet mallarının TBMM adına denetlenmesi usulleri, milli savunma hizmetlerinin gerektirdiği gizlilik esasına uygun olarak kanunla düzenlenir" hükmü çıkartılmıştır.[39]

Tüm bu değişiklikleri kapsayacak ve denetimin uygulamaya konmasını sağlayacak yeni bir Sayıştay Kanunu (6085 sayılı kanun) 3 Aralık 2010 gibi geç bir tarihte kabul edilmiştir. Ancak bu yeni yasa da ordunun mali denetimi açısından şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkelerinin hayata geçirilmesi beklentilerini karşılamamış ve birçok sorunu çözümsüz bırakmıştır. Öncelikle, Ordu Yardımlaşma Kurumu (OYAK) ve Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı (TSKGV) gibi bazı kurumlar, TBMM Dilekçe Komisyonunun talebi olmadığı hallerde, hâlâ Sayıştayın denetimi dışında kalmaktadır.[40] İkinci olarak, fiili bir denetimin öngörülmesine ve denetçilere kamu zararına yol açan bir durum tespit edildiği takdirde yasal işlem başlatabilme yetkisi verilmesine rağmen, yasa çıkmadan önce yapılan değişikliklerle yapılacak denetim etkisiz kılınmıştır. Zira, bu değişiklikler sonucunda, Sayıştayın yetkileri koyulan hedeflerin gerçekçiliğini sorgulayamayacak ve yerindelik denetimi yapamayacak şekilde sınırlandırılmıştır. Bu haliyle Sayıştay, yapılan harcama ve alımların gerekliliğini değerlendiremeyecektir. Dolayısıyla, Sayıştay için öngörülen tek denetim, performans denetimi kapsamında belirlenen hedefler ile faaliyet sonuçlarının uyumluluğunu ölçmektir ve bu da olası israfları sorgulamayı ve hesap sormayı imkânsız hale getirmektedir.[41]

Üçüncü sorun, bazı kurumların (Dışişleri Bakanlığı, Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği, MİT, Milli Savunma Bakanlığı, Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığı) hassasiyeti haiz hizmetleri yerine getirdikleri gerekçesi ile "stratejik plan" hazırlamakla yükümlü olmamaları ile ilgilidir.
Bu nedenle, Sayıştayın söz konusu kurumların sahip olduğu malları denetleyebilmesi mümkün olacak; ancak denetçilerin hedef-sonuç uyumluluğuna dair ölçüm yapması fiiliyatta söz konusu olamayacaktır.[42]

39 **Kemal, Lale, *Zayıf Kalan Meclis İradesi: Yeni Sayıştay Yasası'nda Askerî Harcamaların Denetimi Sorunu,* TESEV Yayınları, İstanbul, 2012, s. 11-16.**

40 **TSKGV'nin de Sayıştay denetimine alınabilmesi için gerekli yasal zeminin bulunduğuna dair bir tartışma için bkz. Kemal, Lale, *a.g.e.* s. 29-32. Kemal, burada konu ile ilgili yazılmış bir yüksek lisans tezine dikkat çekmektedir: Işın, Mehmet, *Güvenlik Alanının Demokratik Denetimi: Türk Silahlı Kuvvetlerinin Sayıştay Denetimi Örneği,* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Polis Akademisi, 2011.**

41 **Kemal, Lale, *Zayıf Kalan Meclis İradesi: Yeni Sayıştay Yasası'nda Askerî Harcamaların Denetimi Sorunu,* TESEV Yayınları, İstanbul, 2012, s. 20-23.**

42 **Kemal, Lale, *a.g.e.*, s. 28, 29. 2012 yılında çıkarılan bir kanunla (6353 sayılı Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, 12.07.2012 tarihli ve 28351 sayılı *Resmi Gazete)* Sayıştay denetimi biraz daha sınırlandırılmıştı. Bu kanuna göre, Sayıştay'ın kamu idarelerinin mali rapor ve tablolarının güvenilirliği ve doğruluğu hakkında görüş bildirmesi, kamu kaynaklarının etkili, ekonomik ve verimli olarak kullanılıp kullanılmadığını belirlemesi, iç kontrol sistemlerinin değerlendirmesine ilişkin yetkileri kaldırılmıştı. Ayrıca, Sayıştay denetçilerinin kamu idareleri tarafından yapılan düzenlemeler ile kamu idareleri tarafından verilen görüşlere aykırı rapor oluşturamayacağı şeklindeki düzenleme ile Sayıştay denetiminin bağımsızlığı zedelenmiş; aynı şekilde denetim kapsamına ilişkin denetlenen kamu idaresi ile ortaya çıkacak görüş farkının bir yönetmelik ile çözülmesi zorunluluğunun getirilmesi denetimin bağımsızlığı ilkesini yok etmişti. Son olarak, taslak denetim raporlarının üç kişilik bir komisyon tarafından değerlendirilmesi hükmü de 6085 sayılı Sayıştay Kanunu'na eklenmişti. Bkz. Sayıştay Denetçileri Derneği, "Sayıştay Kanunu'nda Değişiklik Teklifi Hakkında Kamuoyu Açıklaması", http://www.sayder.org.tr/**

Dördüncü sorun, hazırlanan raporların kamuoyu ile paylaşılması ile ilgilidir. 15 Ağustos 2012'de yürürlüğe giren yönetmelikte,[43] Savunma Sanayii Müsteşarlığı da denetlenecek kamu idareleri arasında sayılmış; dolayısıyla daha önce Sayıştayın denetimi dışında kalan bir kurum denetim kapsamı içine alınmıştır. Ancak, bu gelişmeye rağmen, yönetmelik rapor sonuçlarının kamuoyundan mümkün olduğunca gizlenmesini sağlayacak şekilde oluşturulmuştur. Zira yönetmeliğe göre rapor, gizlilik esaslarına uyulmak suretiyle önce denetlenen kamu idaresine, daha sonra ilgili Sayıştay dairesine ve kurula gönderilecektir; daha sonra, kanunların açıklanmasını yasakladığı durumlar ile devlet mallarına ilişkin hususları içeren kısımlar kurul tarafından ayrıldıktan sonra, gizlilik esasları dâhilinde TBMM'ye sunulacaktır. Görüşme sonrasında yine bir ayıklama yapılarak, kalanlar kamuoyuna duyurulacaktır. Şayet kurumlara ait mallarla ilgili bir yargılama söz konusu olursa, bu süreç ve sonuçları hakkında da gizlilik kararı verilebilecektir. Ayrıca, yönetmeliğin 5. maddesine göre, hem örtülü ödenekle temin edilen mallar, hem de devlet malları ile ilgili birçok bilgi (bulundukları yer, nerede ve nasıl kullanıldıkları, miktarları vs.) kamuoyuna duyurulmayacaktır. Yani, yurttaşlar tarafından ödenen vergilerin bu kurumlarca ne için ve hangi amaçla kullanıldığının takibini yapmak, daha önce olduğu gibi, yine mümkün olmayacaktır. Dolayısıyla, bu kanun ve yönetmeliğin özellikle ordu, polis teşkilatı ve istihbarat kurumları açısından şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkelerini hayata geçirdiğini söylemek mümkün değildir.[44]

Son olarak belirtmek gerekir ki, ordunun gerek parlamento gerekse de parlamento dışı kurumlarca, yasal düzenlemelere ve bütçeye yönelik kurumsal olarak denetlenmesi, kurumun tam bir sivil denetime tabi tutulabilmesi için yeterli değildir. Bunun için,

Ordunun gerek parlamento gerekse de parlamento dışı kurumlarca, yasal düzenlemelere ve bütçeye yönelik kurumsal olarak denetlenmesi, kurumun tam bir sivil denetime tabi tutulabilmesi için yeterli değildir. Bunun için, askerlik alanı içerisinde alınan kararların, uygulanan stratejilerin ve taktiklerin de sivil denetime tabi tutulması gerekir.

sayistay-kanununda-degisiklik-teklifi-hakkinda-kamuoyu-aciklamasi-1587h.htm, erişim 27.10.2012.

Ancak, Cumhuriyet Halk Partisi'nin Anayasa Mahkemesine yaptığı başvuru sonucunda Mahkemenin 27 Aralık 2012 tarihinde verdiği karar ile bu değişikliklerin önemli bir bölümü iptal edilmiştir. Anayasa Mahkemesinin kararı sonucunda, Sayıştayın kamu idarelerinin yerine geçerek yerindelik denetimi yapmaması gerektiği hükmü ile taslak denetim raporlarının kamu kurumlarına gönderilmeden önce üç kişilik uzman denetçilerden oluşan komisyonlar tarafından gözden geçirilmesi hükmü yerlerini korumuştur. Bununla birlikte, bu karar sonrasında, Sayıştayın, kamu idarelerinin gelir, gider ve malları ile ilgili işlemlerinin hukuka uygunluğunun yanında, kamu idarelerinin yıl sonu itibariyle ürettiği mali rapor ve tablolarının doğru ve güvenilir bilgiler içerip içermediğini, iç kontrol sistemlerinin etkin olarak işletilip işletilmediğini ve kamu kaynaklarının etkililik, ekonomiklik, verimlilik ilkelerine uygun şekilde kullanılıp kullanılmadığını denetlemek yeniden mümkün hale gelmiştir. Ayrıca, mahkeme verdiği karar ile Sayıştayın bağımsızlığını daha da kısıtlayan değişiklikleri de ortadan kaldırmıştır. Bunun sonucunda, kamu idarelerince yapılan yönetmelik, tebliğ, genelge vb. düzenlemeler ve verilen görüşlere aykırı denetim raporu düzenlenemeyeceğine dair hüküm ve denetimler sırasında söz konusu idari düzenlemenin ya da verilen görüşlerin yasalara aykırı olduğu tespit edilirse, Sayıştaydan 3 ve denetlenen idareden 2 olmak üzere toplam 5 kişiden oluşan bir komisyon tarafından verilecek karara göre işlem yapılması hükmü ortadan kaldırılmıştır. Ayrıca, denetimin yürütülmesinde ve yargı kararlarında, ancak yürürlükteki hukukun geçerli olabilmesini sağlayacak şekilde, Sayıştayın herhangi bir dairesinin vereceği kararın, denetim açısından ve diğer dairelerin alacağı kararlar açısından bağlayıcı olması da engellenmiştir . Bkz. Naynaşin, Nazan, "Yargı Meclis'e gasp ettiği yetkisini geri verdi", *Taraf*, 02.01.2013. Ayrıca bkz. TESEV, "Basın Duyurusu: 'Zayıf Kalan Meclis İradesi' Raporu ve Anayasa Mahkemesi'nin Sayıştay Yasası Kararı", http://www.tesev.org.tr/tr/haberler, erişim 10.01.2012. Anayasa Mahkemesinin iptal kararından önce yapılan değişikliklerle ilgili eleştiriler için ayrıca bkz. Avrupa Komisyonu, *Turkey 2012 Progress Report*, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2012/package/tr_rapport_2012_en.pdf, s. 12. Raporda Temmuz 2012'de yapılan yasa değişikliğinin Sayıştay denetiminin bağımsızlığı ve etkinliği açısından büyük sorun oluşturduğu vurgulanmıştı.

43 **Savunma, Güvenlik ve İstihbarat ile ilgili Kamu İdarelerine Ait Devlet Mallarının Denetimi Sonucunda Hazırlanan Raporların Kamuoyuna Duyurulmasına İlişkin Yönetmelik, 15.08.2012 tarihli ve 28385 sayılı *Resmi Gazete*.**

44 **Bkz. *Taraf*, "Devlet Kurumları Hâlâ Sır Küpü", 16.08.2012. Yönetmelik çıktıktan sonra yapılan tartışmalar için bkz. Kemal, Lale, *a.g.e.*, s. 23-27.**

askerlik alanı içerisinde alınan kararların, uygulanan stratejilerin ve taktiklerin de sivil denetime tabi tutulması gerekir. Öncelikle, halihazırda Genelkurmay Başkanlığı tarafından belirlenen "ilke" ve "programların" Milli Savunma Bakanı tarafından belirlenmesi sağlanmalıdır.[45] Bununla birlikte, ordu içinde alınan ve özellikle uygulanacak stratejilere dair tüm kararların, hem Milli Savunma Komisyonu gibi kurullar yoluyla parlamento tarafından, hem de Devlet Denetleme Kurumu ve Kamu Denetçiliği Kurumu gibi parlamento dışı kurumlar tarafından denetimi yapılmalıdır. Yani, sivil aktörler denetim ve gözetim sürecinde yer almalı, bu kişiler teknik askerî bilgilerin eleştirel analizini yapabilecek bilgi birikimine sahip olmalı, bunun için "güvenlik" ve "savunma" konularında var olan askerî bilgi tekeli kırılmalı ve bu alanlarda kamusal bilgi oluşturulmalıdır.[46] Ordunun özerk bir iktidar alanı içerisinde hareket edebilmesinin tüm imkânları ancak bu şekilde ortadan kaldırılabilir.

JANDARMA GENEL KOMUTANLIĞI, SAHİL GÜVENLİK KOMUTANLIĞI VE KOLLUK TEŞKİLATLARI OLARAK İÇERDİKLERİ SORUNLAR

Ordu ile ilgili değinilmesi gereken bir başka sorun dizisi, Jandarma Genel Komutanlığı (JGK) ve Sahil Güvenlik Komutanlığına (SGK) ilişkindir. Militer yapıya sahip olan bu iki komutanlığın mensuplarının kolluk kuvveti olarak görev yapması, halihazırdaki yapılanma içerisinde mülki amirlerin jandarma üzerindeki denetim yetkilerini pratikte gerektiği gibi kullanamamaları, jandarmanın yetki aşımında bulunması ve jandarma ile ilgili şikayetleri inceleyecek bağımsız bir kurulun olmaması birer sorun teşkil etmektedir. Bunlara sırasıyla değinmekte fayda vardır.

Jandarmanın görev ve sorumluluk alanı Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanunu'nda belirlenmiştir.

Militer birer kurum olan Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığı mensuplarının kolluk kuvveti olarak görev yapması; halihazırdaki yapılanma içerisinde mülki amirlerin jandarma üzerindeki denetim yetkilerini pratikte gerektiği gibi kullanamamaları, jandarmanın yetki aşımında bulunması ve jandarma ile ilgili şikayetleri inceleyecek bağımsız bir kurulun olmaması da güvenlik kurumlarının demokratik işleyişi açısından birer sorun teşkil etmektedir.

[47] Kanunun 7. maddesine göre, jandarmanın temel olarak mülki, adli ve askerî görevleri vardır. Mülki görevleri, emniyet ve asayiş ile kamu düzenini sağlamak, korumak ve kollamak, kaçakçılığı men, takip ve tahkik etmek, suç işlenmesini önlemek için gerekli tedbirleri almak ve uygulamak, ceza infaz kurumları ve tutukevlerinin dış korunmalarını sağlamaktır; adli görevleri, işlenmiş suçlarla ilgili olarak kanunlarda belirtilen işlemleri yapmak ve bunlara ilişkin adli hizmetleri vermektir; askerî görevleri ise, askerî kanun ve nizamlar gereği yükümlü olduğu görevler ve Genelkurmay Başkanlığınca verilen görevleri yerine getirmektir. 10. maddeye göre, jandarmanın sorumluluk alanı polis görev sahası dışında kalan alanlardır; yani il ve ilçe belediye hudutları haricinde kalan veya polis teşkilatı bulunmayan yerlerdir. JGK'nın görevli olduğu alan, yakın zamana kadar Türkiye yüzölçümünün %91'ine tekabül etmiştir.[48]

Jandarmanın kolluk görevleri ile ilgili birçok sorun söz konusudur. Jandarma "savaş" ve "düşman" mefhumları çerçevesinde eğitime tabi tutulan subaylar ile zorunlu askerlik yükümlülüğünü yerine getiren kişilerden oluşmaktadır. Dolayısıyla, militer bir teşkilat olan jandarmanın öncelikle yurttaşın günlük hayatına

45 **Bkz. 1325 sayılı Milli Savunma Bakanlığı Görev ve Teşkilatı Hakkında Kanun, 07.08.1970 tarihli ve 13572 sayılı *Resmi Gazete*.**

46 **Paker, Can, "Sunuş", Ali Bayramoğlu, Ahmet İnsel (der.), *Almanak Türkiye 2006-2008 Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim*, TESEV Yayınları, İstanbul, 2009, s. vii.**

47 **2803 sayılı Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanunu, 12.03.1983 tarihli ve 17985 sayılı *Resmi Gazete*.**

48 **Aksoy, Murat, "Jandarma", Ali Bayramoğlu, Ahmet İnsel (der.), *Almanak Türkiye 2006-2008 Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim*, TESEV Yayınları, İstanbul, 2009, s. 213. Bkz. Kemal, Lale, "Jandarma Genel Komutanlığı", Ümit Cizre (der.), *Almanak Türkiye 2005: Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim*, TESEV Yayınları, İstanbul, 2006, s. 97.**

doğrudan müdahale içeren polislik işinden ya tamamen çekilmesi ya da İçişleri Bakanlığına bağlanarak sivil bir teşkilat haline getirilmesi gerekir.[49] Avrupa Konseyi tarafından hazırlanan Avrupa Polis Etiği Kuralları çerçevesinde de bu gerekliliğin altı çizilmiştir.[50]

Jandarma ile ilgili temel sorun, bu teşkilatın halihazırdaki örgütlenmesiyle polislik işinde kullanılmasıdır. Ancak, mevcut durum verili kabul ediğinde dahi, sistem içi birçok sorun söz konusudur. Bunlardan biri, jandarmanın mülki amirlerce idaresi ve sivil denetimi ile ilgilidir. JGK, emniyet ve asayiş işleri ile diğer görevlerini yerine getirme yönünden İçişleri Bakanlığına bağlı olmakla birlikte, askerî görevleri, örgütlenme biçimi, terfi ve sicil sistemi, personel eğitimi ve öğretimi gibi açılardan Genelkurmay Başkanlığına bağlıdır. Sıkıyönetim, seferberlik ve savaş zamanında veya Genelkurmay Başkanlığının gerekli gördüğü hallerde kuvvet komutanlıkları emrine girer. Yani jandarma orduyla organik bir bağ içindedir. Bu nedenle, İçişleri Bakanlığının teşkilat üzerinde denetim kurabilmesinin yapısal sınırları vardır.

Bu yapısal sınırlar pratikte bazı teamülleri beraberinde getirmiştir. Mevzuata göre, illerde valiler ilçelerde de kaymakamlar, jandarmanın denetimi, disiplin cezalarının verilmesi ve görev yeri değişiklikleri gibi konularda yetki sahibidir.[51] Ancak, genel itibariyle dolaylı olan bu yetkilerin pratikte kullanılamadığı anlaşılmaktadır. Konu üzerine yapılan çalışmalarda işaret edildiği gibi, 2001 yılında hazırlanan Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) Güvenlik Hizmetlerinde Etkinlik Özel İhtisas Komisyonu (ÖİK) Raporu ve 2002 yılında Ankara'da toplanan Mülki İdare Şurasının raporları, jandarmanın gösterdiği direnç nedeniyle bu yetkilerin gerektiği gibi kullanılamadığını kanıtlar niteliktedir.[52]

Bu soruna dair günümüze kadar gerçekleştirilen az sayıdaki önemli değişiklikten biri, Temmuz 1997'de kabul edilmiş olan, mülki amirlerin talebi olmadan da askerin toplumsal hadiselere el koyabilmesini ve tüm kolluk kuvvetlerinin bölgedeki en yüksek Kara Kuvvetleri Komutanlığına bağlanmasını sağlayan EMASYA protokolünün Şubat 2010 itibariyle yürürlükten kaldırılmasıdır. Ancak, Akay'ın dikkat çektiği gibi, protokolün resmen yürürlükten kaldırılması, protokol çerçevesinde gerçekleştirilmiş olan faaliyetlerin fiilen devam etmediği anlamına gelmemektedir.[53] Zira, 2006 yılında Ankara, Konya ve İzmir'in de içinde olduğu 40 ilin valisi, EMASYA protokolünü de içine alan yasal düzenlemeler çerçevesinde, polise ait olan arama, kontrol, operasyon, baskın yetkilerini jandarmaya vermiştir[54] ve bu pratiğin protokolün kaldırıldığı 2010 yılından sonra da devam ettiği anlaşılmıştır.[55] Aynı sorun,

49 Avrupa Birliği'ne uyum çerçevesinde, jandarmanın "kır polisi"ne dönüştürülerek İçişleri Bakanlığına bağlanmasına yönelik hem İçişleri Bakanlığında hem de Jandarma Genel Komutanlığında hazırlık yapıldığına dair basında haberler yer almıştır. Bkz. *Milliyet*, "Jandarmanın Yerine Kır Polisi", 04.06.2012; *Sabah*, "Jandarma İçişleri Bakanlığına Bağlanıyor", 05.03.2012.

50 Aksoy, Murat, *a.g.e.*, s. 215.

51 Bkz. 10.03.1983 tarihli ve 2803 sayılı "Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanunu", 12.03.1983 tarihli ve 17985 sayılı *Resmi Gazete*.

52 Akay, Hale, *Türkiye'de Güvenlik Sektörü: Sorular, Sorunlar, Çözümler*, TESEV Yayınları, İstanbul, 2009, s. 18; Aksoy, Murat, *a.g.e.*, s. 215, 216.

53 Akay Hale, "Türkiye'de Asker-Sivil İlişkileri: 2000-2011 Dönemine İlişkin Bir Değerlendirme", Ekim 2011, www.hyd.org.tr/staticfiles/files/asker_sivil__hale_akay.pdf.

54 Bayramoğlu, Ali, "EMASYA: Üç Anlam, Üç İşlev", Ali Bayramoğlu, Ahmet İnsel (der.), *Almanak Türkiye 2006-2008 Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim*, TESEV Yayınları, İstanbul, 2009, s. 204.

55 Akay, Hale, *a.g.e.* Bir diğer önemli değişiklik polis ve jandarmanın görev sahalarının belirlenmesinde çıkan sorunları bertaraf etmek üzere gerçekleştirilmiştir; zira bu yetki aşımı teamülü yakın zamana kadar görev sahalarının tayini süreçlerinde de tezahür etmiştir. İl İdaresi Kanunu bölgelerin hangi kolluk kuvvetine ait olduğunun tespitini vali ve kaymakamlara bırakmıştır. Ancak JGK, yakın zamana kadar bu konuda fiilî bir izin mercii gibi davranmış, arzu etmediği durumlarda jandarma ile polis arasında yetki devrini gerçekleştirecek protokolleri imzalamayı reddetmiştir. Zaman içerisinde jandarma il ve ilçe belediye sınırları içine dahil olan bölgelerden uzun süre çekilmeyerek bu bölgeleri polisin sorumluluğuna devretmemiştir. Sorun, Mart 2009'da iki yönetmelikte değişiklik yapılarak çözülmüştür. 30.03.2009 tarihli 14808 arar sayılı "Jandarma Teşkilatı Görev ve Yetkileri Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik" ve 30.03.2009 tarihli 14809 karar sayılı "Emniyet ve Asayiş İşlerinde İl, İlçe ve Bucaklardaki Jandarma ve Emniyet Ödevlerinin Yapılması ve Yetkilerinin Kullanılması

iletişimin dinlenmesi meselesinde de yaşanmıştır. JGK, Ankara 11. Ağır Ceza Mahkemesine yaptığı başvuruyla, Kasım 2007'den Haziran 2008'e kadar Türkiye genelinde iletişim araçları ile yapılan tüm görüşmelerin detaylarını edinme izni almıştır.[56] Dolayısıyla, bu tip yetki aşımlarının ve denetimde yaşanan zorlukların üstesinden gelmek için, EMASYA protokolünün de dayandığı İl İdaresi Kanunu'nun 11/D maddesinden başlayarak ve Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanunu'nu da kapsayacak şekilde, jandarmanın yetkilerini açıkça sınırlayan ve daraltan bir yasal değişikliğe ihtiyaç olduğu söylenebilir. Bu aynı zamanda, mülki amirlerin yetkilerini tahkim eden ve jandarma üzerinde doğrudan denetim kurabilmelerini sağlayan bir düzenleme olmalıdır.[57]

Kırsal alanlarda polislik işinden mesul olan jandarmanın üzerindeki denetim sadece mülki amirler eliyle gerçekleşmemelidir. Günlük hayata bilfiil müdahale edebilen jandarmanın pratiklerini denetlemek ve insan hakları ihlalleri ile ilgili şikayetleri değerlendirmek üzere bağımsız bir kurul oluşturulmalı ve bu kurul da sivil demokratik denetim sürecinin bir parçası olmalıdır. Söz konusu kurulda, insan hakları alanında mücadele veren bağımsız uzmanlar yer almalıdır. Halihazırda kurulmuş olan Jandarma İnsan Haklarını Değerlendirme Merkezi (JİHİDEM) bağımsız değildir. Merkez, jandarma ile ilgili şikâyetleri değerlendirmek üzere 27 Nisan 2003'te JGK bünyesinde oluşturulmuştur. Dolayısıyla, etkili ve tarafsız bir denetim mekanizması işlevi görebileceğini söylemek mümkün değildir. Merkezin faaliyetleri incelendiğinde bu sonucu teyit eden bir tablo ile karşılaşılmaktadır. Örneğin 2010 yılında Merkeze 235 başvuru yapılmış, ancak bu başvurulardan sadece ikisi ilgili personelin disiplin amirince cezalandırılmasıyla sonuçlanmıştır.[58] Dolayısıyla, etkili ve tarafsız bir denetimin yapılabilmesi için Merkezin insan hakları alanında çalışan örgütlerden seçilecek temsilcilerden oluşturulması ve yeterli yetki ve güvenceyle donatılması gerekir.

Kırsal alanlarda polislik işinden mesul olan jandarmanın üzerindeki denetim sadece mülki amirler eliyle gerçekleşmemelidir. Günlük hayata bilfiil müdahale edebilen jandarmanın pratiklerini denetlemek ve insan hakları ihlalleri ile ilgili şikayetleri değerlendirmek üzere bağımsız bir kurul oluşturulmalı ve bu kurul da sivil demokratik denetim sürecinin bir parçası olmalıdır.

Hem jandarma, hem de polis ile ilgili ihbar ve şikâyetleri değerlendirmek üzere daha kurulma aşamasında olan bir başka kurum ise "Kolluk Gözetim Komisyonu" dur. Komisyonun kurulması için, İçişleri Bakanlığı "Türk Ulusal Polisi ve Jandarması için Bağımsız Kolluk Şikayet Komisyonu ve Şikayet Sistemi" başlıklı AB eşleştirme projesi çerçevesinde çalışma yapmaktadır. Ancak, hem yenilenme sürecinde olan kanun tasarısından hem de Nisan 2012'de TBMM

Suretini ve Aralarındaki Münasebetleri Gösterir Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik"in 27185 sayılı *Resmi Gazete*'de yayınlaması ile protokole gerek kalmamış, mülki amirler sorunları süre tahditli olarak çözme yetkisi edinmiştir. Bkz. Aksoy, Murat, "Jandarma", Ali Bayramoğlu, Ahmet İnsel (der.), *Almanak Türkiye 2006-2008 Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim*, TESEV Yayınları, İstanbul, 2009, s. 217, 218.

56 Aynı dönemde aynı izin polise ve MİT'e de verilmiştir. Bkz. Aksoy, Murat, *a.g.e.*, s. 220. Jandarma İstihbarat Teşkilatı, 03.07.2005 tarihinde kabul edilen 5397 sayılı kanunla, sorumluluk bölgesi dahilinde hâkim izni ile "dinleme" yetkisine resmen kavuşmuştur. Adı faili meçhullere ve işkencelere karışan, Susurluk, Ergenekon ve Şemdinli davalarının ortaya koyduğu gibi birçok örtülü devlet operasyonu içinde yer almış olan Jandarma İstihbarat ve Terörle Mücadele (JİTEM) adlı birim, ordu tarafından uzun süre inkar edildikten sonra, Jandarma İstihbarat Teşkilatı, bahsi geçen kanunla yasal mevzuatın bir parçası haline gelmiştir. Bkz. Kemal, Lale, "Jandarma Genel komutanlığı", Ümit Cizre (der.), *Almanak Türkiye 2005: Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim*, TESEV Yayınları, İstanbul, 2006, s. 102. İstihbarat toplayan kurumların demokratik gözetimi/denetimi ve "özel hayatın gizliliğinin" korunması için mevzuatta var olması gereken unsurlar, "Milli İstihbarat Teşkilatı ve İstihbarat Kurumları" başlığı altında değerlendirilecektir.

57 Jandarma üzerinde sivil denetimin yetersiz olduğuna dair benzer bir eleştiri, Avrupa Komisyonunun Türkiye 2012 İlerleme Raporu'nda da yapılmıştır. Bkz. Avrupa Komisyonu, *Turkey 2012 Progress Report*, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2012/package/tr_rapport_2012_en.pdf, s. 13.

58 Jandarma Genel Komutanlığı, "2010 yılı Faaliyet Raporu", http://istifhane.files.wordpress.com/2012/01/jgk-2010.pdf, erişim 16.09.2012.

Meclis Başkanlığına sunulan AB Uyum Komisyonu tutanağından anlaşıldığı üzere, AB müktesebatına uyum sürecinde kurulma aşamasında olan Komisyon, ağırlıklı olarak İçişleri Bakanlığı bünyesinde oluşturulmaktadır.[59] Dolayısıyla, yürütme içinden kurulan bu kurumun yürütme üzerinde etkin bir denetim yapabileceğini söylemek mümkün değildir.[60]

Jandarmayla paralellik arz eden yapısı dolayısıyla burada değinilmesi gereken bir başka sorun, tüm sahillerin, iç suların ve deniz alanlarının denetiminden sorumlu olan SGK'ya ilişkindir. SGK, barış zamanında iç güvenlik hizmetlerinin bir parçası olarak İçişleri Bakanlığına, savaş zamanında ise Deniz Kuvvetleri Komutanlığına bağlı olarak çalışır. SGK personeli ordu personelinin bir parçası olarak gösterilir ve 211 sayılı Askerî İç Hizmet Kanunu ile 926 sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) Personel Kanunu hükümlerine göre görev yapar.[61] Dolayısıyla, jandarmaya paralel olarak militer bir yapıya sahiptir. Bu ikili yapısı nedeniyle polis ve jandarma arasında yaşanan gerginlikler, SGK ile deniz polisi arasında da yaşanmaktadır.[62] AB, Schengen müktesebatı çerçevesinde, polislik işinin sivilleşmesi, yetki paylaşımının yarattığı gerginliklerin üstesinden gelinmesi ve diğer AB ülkelerinin sınır yönetimi sistemine entegrasyon sağlanması açılarından sınırda görevlendirilecek sivil bir örgütün kurulmasını şart koşmuştur. Dolayısıyla, son yıllarda SGK'nın da parçası olacağı yeni bir "sınır muhafaza" teşkilatının kuruluş çalışmalarına başlanmıştır. 2003 yılında "entegre sınır yönetimi" eylem planı oluşturulmuş, sınır kontrollerinin tek bir sivil örgüt tarafından yürütülmesi ve SGK'nın da bu örgüte entegre olması söz konusu olmuştur.[63] Bu değişim, gerçekleştiği takdirde, polislik işinin sivilleşmesi açısından olumlu bir gelişme olarak değerlendirilebilir. İçişleri Bakanlığı, 18 Nisan 2012 tarihinde yaptığı basın açıklamasında Entegre Sınır Yönetimi Koordinasyon Kurulunun kurulduğunu bildirmiş, sınır kapılarında kurumlar arası işbirliği ve eşgüdümün sağlanmasından sorumlu olacak Sınır Mülki İdare Amirliği kadrolarının ihdas edildiğini açıklamıştır.[64] Ancak, Avrupa Komisyonunun 2011 İlerleme Raporu'nda, çok sınırlı bir ilerleme kaydedildiğine dikkat çekilmiştir.[65]

KORUCULUK SİSTEMİ VE BERABERİNDE GETİRDİĞİ SORUNLAR

Askerî kolluk yapılanmasına ilişkin değinilmesi gereken bir başka önemli sorun, bu yapılanmanın bir uzantısı olan koruculuk sisteminin hâlâ kaldırılmamış olmasıdır. Kürt sorununu askerî yöntemler yoluyla çözmek amacıyla kurgulanan ve geçici köy korucuları ile gönüllü köy korucularından oluşan koruculuk sistemi, 26 Mart

59 Kolluk Gözetim Komisyonu Kanunu tasarısı ve gerekçesi için bkz. http://www2.tbmm.gov.tr/d24/1/1-0584.pdf, erişim 28.09.2012; Avrupa Birliği Uyum Komisyonu 11.04.2012 tarihli, 13 karar sayılı tutanağı için bkz. http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/abuyum/belge/faaliyet/donem24/1_584.pdf, erişim 16.09.2012.

60 Bu tür kurumların bağımsızlık ilkesine göre oluşturulmasının gerekliliği ve önemi, BM Paris İlkeleri olarak adlandırılan, "İnsan Haklarının Geliştirilmesi ve Korunması için Ulusal Kurumlar" başlıklı, 20.12.1993 tarihli ve 48/134 sayılı Genel Kurul kararında da vurgulanmıştır. Bkz. http://www.ihop.org.tr/dosya/uihk/paris_ilkeleri.pdf, erişim 16.09.2012. Türkiye İnsan Hakları Vakfı ve İnsan Hakları Derneği gibi önde gelen insan hakları kuruluşları da kurulma sürecinde olan "Ulusal İnsan Hakları Kurumu" üzerinden BM ilkelerine atıfta bulunarak kurulacak komisyonun bağımsız olması gerektiğine dikkat çekmişlerdir. Örneğin bkz. http://tihv.org.tr/index.php?aEoeTArkiye-AEnsan-HaklarAE-Kurumu-KurulmasAEna-Dair-Kanun-TasarAEsAEaE-Derhal-Geri-Aekilmelidir, erişim 16.09.2012. Komisyona, raporun polis teşkilatına ayrılmış kısmında, "Polis Şiddeti, Cezasızlık Politikası ve Yetersiz Denetim" başlığı altında tekrar değinilecek ve komisyon ile ilgili bilgi detaylandırılacaktır.

61 Akay, Hale, "Türk Silahlı Kuvvetleri: Kurumsal ve Askerî Boyut", Ali Bayramoğlu, Ahmet İnsel (der.), *Almanak Türkiye 2006-2008 Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim*, TESEV Yayınları, İstanbul, 2009, s. 168.

62 Akay, Hale, *a.g.e.*, s. 169.

63 Bkz. Aksoy, Murat, "Jandarma", Ali Bayramoğlu, Ahmet İnsel (der.), *Almanak Türkiye 2006-2008 Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim*, TESEV Yayınları, İstanbul, 2009, s. 227.

64 İçişleri Bakanlığı, Entegre Sınır Yönetimi Eylem Planı Kapanış Töreni, 18.04.2012, Basın Açıklaması, No: 2012/40, www.Icisleri.Gov.Tr/Default.Icisleri_2.Aspx?Id=7498, erişim 18.09.2012.

65 Avrupa Komisyonu, Türkiye 2011 Yılı İlerleme Raporu, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/2011_ilerleme_raporu_tr.pdf, erişim 18.09.2012.

1985 tarihinde Köy Kanunu'nda 3175 sayılı Kanun'la yapılan bir değişiklik sonucunda, PKK'ye karşı devreye sokulmuştur. Köylülerin silahlandırılması esasına dayalı sistem içerisinde, "geçici köy korucuları" görev yaptıkları köyün bağlı bulunduğu jandarma komutanına tabi olarak operasyonlara katılırken, mülki amirler tarafından işe alınan gönüllü köy korucuları sadece kendi yaşadıkları köyde silah taşıma yetkisine sahiptirler.[66] Kurban'ın belirttiği gibi koruculuk sistemi, bölge halkını bölen ve bazı Kürt ailelerini devletin uzantısı haline getirmek suretiyle devletin bölge halkı üzerinde şiddet yoluyla baskı kurabilmesini sağlayan bir sistemdir.[67] Bu başat özelliğinin yanı sıra, İnsan Hakları Derneği'nin ve TBMM Faili Meçhul Siyasi Cinayetleri Araştırma Komisyonunun hazırladığı raporlara göre, köy korucuları birçok adam öldürme, işkence, kötü muamele, taciz ve tecavüz gibi ağır insan hakkı ihlalleri içeren olaya karışmışlardır.[68] Yine Kurban'ın dikkat çektiği gibi, Köy Korucuları Yönetmeliği'nde[69] suç işleyen korucuların görevlerine son verilmesine dair bir hüküm yer almamaktadır.[70] Tüm bu sebeplerle hem AB, hem de Birleşmiş Milletler (BM), Türkiye devletine koruculuk sisteminin kaldırılmasını salık vermektedir. Ancak, hükümet koruculuk sistemini kaldırmak yerine, 27 Mayıs 2007'de Meclis'ten geçirdiği 5673 sayılı Kanun'la, halihazırda 70 bin civarında olan korucu sayısına 60 bin korucu daha ekleme yetkisi edinmiş; 9 Ocak 2008'de Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilen yeni yönetmelik için de gizlilik kararı almıştır.[71] Yeni korucu alımları halen belli aralıklarla sürmektedir.[72] Kürt sorununu derinleştiren, bölge halkı arasında bölünmeye yol açan, yüksek düzeyde şiddet kullanımına mahal veren, ağır insan hakları ihlallerine yol açan bu sistemin insan haklarına dayalı demokratik bir rejimin gerekleri açısından kaldırılması gerekir.[73]

Kürt sorununu derinleştiren, bölge halkı arasında bölünmeye yol açan, yüksek düzeyde şiddet kullanımına mahal veren, ağır insan hakları ihlallerine yol açan koruculuk sisteminin insan haklarına dayalı demokratik bir rejimin gerekleri açısından kaldırılması gerekir.

ZORUNLU ASKERLİK, HAK İHLALLERİ VE MİLİTERLEŞME

Orduyla ilgili bir başka sorun 20 yaşına gelmiş tüm erkek yurttaşların zorunlu askerlik yükümlülüğüne tabi tutulmasıdır. Zorunlu askerlik, hem ülkede savaşı ve şiddeti olumlayan militarist bir kültürün toplumda yaygınlaşmasında rol oynamakta, hem de vicdani, dinî ve politik nedenlerle askerliğe karşı çıkanların haklarının ihlal edildiği bir süreci beraberinde getirmektedir. Mehmet Tarhan, Mehmet Bal, Halil Savda, Osman Murat Ülke gibi birçok kişi Askerî Ceza Kanunu'nun 87 ve 88. maddelerine dayanılarak "emre

66 Kurban, Dilek, "Bir 'Güvenlik' Politikası Olarak Koruculuk Sistemi", Ali Bayramoğlu, Ahmet İnsel (der.), *Almanak Türkiye 2006-2008 Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim*, TESEV Yayınları, İstanbul, 2009, s. 253-255.

67 Kurban, Dilek, *a.g.e.*, s. 259.

68 Kurban, Dilek, "Bir 'Güvenlik' Politikası Olarak Koruculuk Sistemi", Ali Bayramoğlu, Ahmet İnsel (der.), *Almanak Türkiye 2006-2008 Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim*, TESEV Yayınları, İstanbul, 2009, s. 256. Bkz. İnsan Hakları Derneği, 2009, *Ocak 1990-Mart 2009 Döneminde Köy Korucuları Tarafından Gerçekleştirilen İnsan Hakları İhlallerine İlişkin Özel Rapor*, http://www.ihd.org.tr/images/pdf/ocak_1990_mart_2009_koy_koruculari_ozel_raporu.pdf , erişim: 14.11.2012.; Erdoğ, Fedai, 2005, *TBMM Faili Meçhul Siyasi Cinayetleri Araştırma Komisyonu Raporu*, Gizlisaklı Yayınevi, İstanbul,.

69 Köy Korucuları Yönetmeliği, 01.07.2000 tarihli ve 24096 sayılı *Resmi Gazete*.

70 Kurban, Dilek, *a.g.e.*, s. 257.

71 Kurban, Dilek, *a.g.e.*, 257-259.

72 Örneğin bkz. "Midyat ilçesine bağlı aşağıda yazılı köylerde belirtilen sayıda geçici köy korucusu alımı yapılacaktır," 2012, http://www.midyat.gov.tr/goster.php?yazilim=adnan&anid=164&board=c042f4db68f23406c6cecf84a7ebbofe&msgn=299&kmen=2; "Geçici korucusu alımı ile ilgili duyuru," 25.02.2011, http://www.hasankeyf.gov.tr/haber/haberdetay.asp?ID=147; "Geçici Köy Korucusu Alımı Yapılacaktır," 04.01.2012, http://www.idil.gov.tr/haber_detay.asp?haberID=96, erişim 29.01.2013

73 Avrupa Komisyonunun Türkiye 2012 İlerleme Raporu'nda da koruculuğun kaldırılmasına dair herhangi bir adım atılmadığı kayda geçirilmiştir. Bkz. Avrupa Komisyonu, *Turkey 2012 Progress Report*, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2012/package/tr_rapport_2012_en.pdf, s. 34.

Zorunlu askerlikle ilgili bir diğer sorun, askerlik yapılırken yaşanan insan hakları ihlallerine ilişkindir. Bu ihlallerin büyük bir kısmı, şüpheli ölümler, mahkeme kararı olmaksızın askerî amirlerce verilen özgürlüğü bağlayıcı cezalar ve özellikle disiplin koğuşu olarak adlandırılan yerlerde askerlere uygulanan şiddet şeklinde gerçekleşmektedir.

itaatsizlik" ve Türk Ceza Kanunu'nun 318. maddesine dayanılarak "halkı askerlikten soğutma" gerekçeleriyle cezai süreç içine alınmış ve yıllar süren mahkeme/cezaevi döngüsüne sokulmuşlardır.[74] Askerlik yapmak istemeyen birçok eşcinsel erkek, muayeneye veya benzeri onur kırıcı yollarla delil sağlamaya zorlanmıştır. Bu süreç sonunda eşcinsel olduğuna kanaat getirilenlere "çürük" raporu verilerek bu kişiler bir kere daha onur kırıcı bir muameleye tabi tutulmuşlardır.[75] Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin (AİHM) "Ülke v Türkiye" kararında da tespit ettiği gibi, zorunlu askerliğin reddedilmesiyle devreye giren cezai süreç döngüsü, insan hakları ihlallerine yol açmaktadır.[76] Askerliğin zorunlu olması da etik, vicdani, politik nedenlerle askerliğe karşı olanlar için bir insan hakkı ihlalidir. Avrupa Komisyonu, Türkiye 2012 İlerleme Raporu'nda Avrupa Konseyi içerisinde bu hakkı tanımayan tek ülkenin Türkiye olduğuna dikkat çekmiştir.[77] Dolayısıyla, sivil hizmet yükümlülüğü seçeneğini içeren "vicdani red" hakkı veya sivil hizmet yükümlülüğünü de dışarıda bırakan "total red" hakkı, birer insan hakkı olarak tanınmalı; TCK'nın 318. maddesi kaldırılmalıdır.

Zorunlu askerlikle ilgili bir diğer sorun, askerlik yapılırken yaşanan insan hakları ihlallerine ilişkindir. Bu ihlallerin büyük bir kısmı, şüpheli ölümler, mahkeme kararı olmaksızın askerî amirlerce verilen özgürlüğü bağlayıcı cezalar ve özellikle disiplin koğuşu olarak adlandırılan yerlerde askerlere uygulanan şiddet şeklinde gerçekleşmektedir. Barış ve Demokrasi Partisi (BDP) Van Milletvekili Özdal Üçer ve Bitlis Milletvekili Hüsamettin Zenderlioğlu'nun kışlalarda yaşanan şüpheli asker ölümleriyle ilgili 20 Mart 2012'de TBMM Başkanlığına verdikleri soru önergesine Milli Savunma Bakanı İsmet Yılmaz'ın verdiği yanıta göre, son 22 yılda 2 bin 221 kişi "intihar etmiş", 1602 kişi de "kendini askerliğe elverişsiz hale getirmeye çalışırken "çeşitli nedenlerle hayatını kaybetmiştir.[78] Ancak bu ölümlerin birçoğunun intihar veya kaza sonucu olmadığına ilişkin güçlü şüphelerin olduğu Eren Özel, Sevag Balıkçı vakalarında olduğu gibi açılan ve devam eden birçok davadan anlaşılmaktadır.[79]

74 Bkz. Boyle, Kevin, "Uluslararası Hukukta Vicdani Red ve Osman Murat Ülke Davası", Özgür Heval Çınar, Coşkun Üsterci (der.), *Çarklardaki Kum: Vicdani Red-Düşünsel Kaynaklar ve Deneyimler,* İletişim Yay., İstanbul, 2008, s. 273-290. "4. Yargı Reformu Paketi" olarak bilinen İnsan Hakları ve İfade Özgürlüğü Bağlamında Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı, "halkı askerlikten soğutma" olarak tanımlanan ve TCK'nın 318. maddesine göre suç kapsamına alınan eylemleri, suç olmaktan çıkarmamakla birlikte, bu eylemler için öngörülen 6 ay ile 3 yıl arasında değişen hapis cezasını adli para cezasına dönüştürmektedir. (Bkz. *Radikal*, "İşte 4. Yargı Paketi: KCK tutuklularına tahliye yolu," 05.02.2013.) Bu alanda ifade özgürlüğünün tam olarak sağlanabilmesi için, "halkı askerlikten soğutma" olarak tanımlanan eylemlerin suç olmaktan çıkarılması ve TCK'nin 318. maddesinin kaldırılması gerekir.

75 Bkz. Biricik, Alp, "Çürük Raporu ve Türkiye'de Hegemonik Erkekliğin Yeniden İnşası", Özgür Heval Çınar, Coşkun Üsterci (der.), *Çarklardaki Kum: Vicdani Red-Düşünsel Kaynaklar ve Deneyimler,* İletişim Yay., İstanbul, 2008, s. 143-152.

76 AİHM, "Ülke v Türkiye", No: 39437/98, 24.01.2006.

77 Bkz. Avrupa Komisyonu, *Turkey 2012 Progress Report,* http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2012/package/tr_rapport_2012_en.pdf, s. 25.

78 *Bianet,* "22 Yılda 2221 Asker İntihar Etti", 15.05.2012, http://bianet.org/bianet/insan-haklari/138345-22-yilda-2221-asker-intihar-etti, erişim 18.09.2012.

79 Maraş 5.Zırhlı Tugay 1. Mekanize Taburunda 8 Eylül 2011 tarihinde askerlik yaparken ölen piyade er Eren Özel'in önce askeri yetkililer tarafından intihar ettiği söylenmiş, daha sonra Gaziantep Askeri Ceza Mahkemesinde görülen davada Eren Özel'in nöbet kulübesinde birlikte nöbet tuttuğu Ahmet Aktaş'a ait G-3 piyade tüfeğinden çıkan kurşunla hayatını kaybettiği öğrenilmiş ve ölümün kasti olabileceğine dair kuvvetli şüphe oluşmuştur. Bkz. Kılıç, Sultan,"Eren Özel Kürt ve Alevi olduğu için mi öldürüldü?", *Birgün,* 19.03.2012; *Demokrat Haber,* "Er Eren Özel cinayetindeki yalanlar", 18.03.2012, http://www.demokrathaber.net/guncel/er-eren-ozel-cinayetindeki-yalanlar-h7687.html, erişim 25.12.2012. Sevag Balıkçı vakasında, Balıkçı askerliğini Batman'ın Kozluk ilçesinde yaparken 24 Nisan 2011 günü askerî birliğinden bir kişinin silahından çıkan kurşunla öldürülmüştür. Askerî yetkililer tarafından "kasten değil, şakalaşırken öldürüldüğü" iddia

Yaşam hakkının ihlalinin akabinde, ölüm vakalarının üstünün örtülmesi bu hak ihlalini daha da vahim hale getirirken, cinayet davasının ağır ceza mahkemesi yerine askerî mahkemede görülmesi, tabii hâkim ilkesinin ihlaline yol açmakta ve bağımsız/tarafsız bir yargılama sürecini dışlamaktadır.[80]

Zorunlu askerlik süresince hak ihlaline yol açan bir diğer pratik, hâkim kararı olmadan askerî amirlerce verilen özgürlüğü bağlayıcı cezalardır. Başta, 1632 sayılı Askerî Ceza Kanunu'nun 165. maddesi ve 477 sayılı Disiplin Mahkemeleri Kuruluşu, Yargılama Usulü ve Disiplin Suç ve Cezaları Hakkındaki Kanun'un 38. maddesinde olmak üzere, askerî mevzuatta askerî amirlere özgürlüğü bağlayıcı ceza verme yetkisi tanınmıştır. Ancak AİHM'nin birçok kararında[81] da belirtildiği gibi yargı denetimi olmayan ve bağımsız bir mahkemede hâkim kararına istinaden verilmeyen bu çeşit cezalar insan hakları ihlali oluşturmaktadır. Ayrıca, 2012 yılının başında, TBMM İnsan Hakları Komisyonuna ulaştırılan 22 dilekçe, bu cezaların uygulandığı "disiplin koğuşu" olarak adlandırılan yerlerde, sistematik işkence ve kötü muamele uygulandığına işaret etmektedir.[82] Kıbrıs'ta askerliğini yapan Uğur Kantar adlı erin, hapsedildiği disiplin koğuşunda gördüğü işkence sonucu 12 Ekim 2011'de hayatını kaybetmesi, durumun vahametini ortaya koymaktadır[83]. Dolayısıyla, askerlikte gerçekleşen şüpheli ölümler askerî yargı içinde değil, tabii hâkim ilkesine uygun olarak sivil mahkemeler tarafından ele alınmalı; ayrıca, askerî amirlerin özgürlüğü bağlayıcı ceza verme yetkisi kaldırılarak, işkence ve kötü muameleyi önleyecek etkin tedbirler uygulamaya sokulmalı; bu tür vakalar hakkında etkin bir soruşturma/kovuşturma süreci başlatılarak dava açılmalı ve davalar sivil mahkemelerde görülmelidir.

Ordu ile ilgili değinilecek bir başka önemli sorun hem askerî, hem de sivil eğitim kurumlarına ilişkindir. Sivil eğitim alanında, yılın başında olumlu bir gelişme gerçekleşmiştir. Ortaöğretimin militerleşmesinde kilit rol oynayan ve 12 Eylül darbesiyle müfredata eklenmiş olan "Milli Güvenlik Bilgisi" dersi, Bakanlar Kurulunun 3 Ocak 2012 tarihinde aldığı karar doğrultusunda, 2012-2013 öğretim yılı itibariyle Milli Eğitim Bakanlığı ortaöğretim haftalık ders çizelgelerindeki ortak dersler arasından çıkarılmıştır.[84] Ancak, bu alanda bazı sorunlar hâlâ devam etmektedir. Genelkurmay Başkanlığının çeşitli kanallarla sivil eğitim kurumlarına

edilmiş; ancak Kara Kuvvetleri Komutanlığından gelen bilirkişi raporunda Ağaoğlu'nun kusurlu bulunduğu belirtilmiştir. Dava halihazırda Diyarbakır 2. Hava Kuvvet Komutanlığı Askerî Mahkemesinde görülmektedir. Bkz. *Demokrathaber,* "Sevag Balıkçı'nın Ölümünde Ağaoğlu Kusurlu", 07.09.2012, http://www.demokrathaber.net/guncel/sevag-balikcinin-olumunde-agaoglu-kusurlu-h11638.html, erişim 18.09.2012; *Bianet,* "Sevag Davasının Takipçisiyiz", 06.09.2012, http://bianet.org/bianet/militarizm/140717-sevag-davasinin-takipcisiyiz, erişim 18.09.2012.

80 Ayrıca bkz. Asker Hakları, *2012 Asker Hakları Raporu-Zorunlu Askerlik Sırasında Yaşanan Hak İhlalleri,* www.askerhaklari.com/rapor.pdf, erişim 27.10.2012.

81 AİHM, "A.D.-Türkiye Davası", No: 29986/96, 22.12.2005; AİHM, "Ersin Pulatlı-Türkiye Davası", No: 38665/07, 27.04.2011.

82 *Bianet,* "Asker Hakları TBMM'deydi", 19.01.2012, http://bianet.org/bianet/insan-haklari/135559-asker-haklari-tbmmdeydi, erişim, 18.09.2012. "4. Yargı Reformu Paketi" olarak bilinen İnsan Hakları ve İfade Özgürlüğü Bağlamında Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı, askerlere verilen ve "disko" olarak bilinen "oda hapsi" cezasını kaldırmamakta; ancak askeri idari yargı denetimine açmaktadır. Bkz. *Radikal,* 05.02.2013. Askeri yargı, yukarıda detaylı olarak ele alındığı gibi, tabii hakim ve hakim bağımsızlığı ilkeleri ve adil yargılanma hakkı açılarından sorunlu bir yapıdır. Dolayısıyla, bu değişikliğin yeterli bir hukuki güvence sağladığını söylemek mümkün değildir. Yeterli hukuki güvencenin sağlanabilmesi için, denetim yetkisinin sivil mahkemelere tanınması gerekir. Ancak, daha da ötesinde, AİHM'in altını çizdiği gibi (bkz. 80. dipnot), bağımsız bir mahkemede hâkim kararına istinaden verilmeyen bu çeşit cezaların kendisi, insan hakları ihlali oluşturmaktadır. Dolayısıyla, insan hakları ihlallerinin önlenebilmesi için, asıl olarak askerî amirlerin, özgürlüğü bağlayıcı ceza verme yetkisi kaldırılmalıdır.

83 Basında, askerî amirlerin "hapis" cezası verebilme yetkisinin kaldırılacağına dair haberler çıkmıştır. Örneğin, bkz. *Milliyet,* "Diskolar Tarih Oluyor", 23.06.2012. Sürecin hızlandırılarak tamamlanması, gelecekte bu tür olayların önüne geçebilmek için elzemdir. Yine bkz. bkz. Asker Hakları, *2012 Asker Hakları Raporu-Zorunlu Askerlik Sırasında Yaşanan Hak İhlalleri,* www.askerhaklari.com/rapor.pdf.

84 Milli Güvenlik Bilgisi Öğretimi Yönetmeliği de 25 Ocak 2012'de yürürlükten kaldırılmıştır. Bkz. *Milliyet,* "Milli Güvenlik Dersi Yerine Seçmeli Ders Geliyor", 20.04.2012.

yön verebilme kapasitesi hâlen sürmektedir. Örneğin, Haziran 2008'de,Genelkurmay Başkanlığının hazırladığı "Sarı Gelin: Ermeni Sorununun İç Yüzü" belgeseli, Milli Eğitim Bakanlığı ve İl Kültür Müdürlükleri aracılığıyla ülke genelinde tüm okullara dağıtılmış, İlçe Milli Eğitim Müdürlükleri Ocak 2009'da okullara bir yazı göndererek, filmin tüm öğrencilere izlettirilmesini istemiştir.[85] Ayrıca, yakında değiştirilmesi beklenmekle beraber, halihazırda yürürlükte olan Yükseköğretim Yasası'na göre, Yükseköğretim Denetleme Kurulunda ve Üniversitelerarası Kurulda Genelkurmay Başkanlığının seçtiği birer üye ile Milli Eğitim Şurasında Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliğinden bir temsilci yer almaktadır.[86]

Bunlara ilaveten, kanun ve yönetmeliklerde, ordu bünyesinde gerçekleştirilen ortaöğretim ile lisans ve lisansüstü düzeyindeki yüksek öğretimin sivil denetimi dışarıda bırakacak şekilde düzenlenmiş olması da askerî eğitime ilişkin bir sorun teşkil etmektedir. TSK Ortaöğretim Yönetmeliği'nde, Milli Eğitim Bakanlığının denetimi "ihtiyaç duyulması" şartına bağlanmış, 4566 sayılı Harp Okulları Kanunu'nda (lisans) ve 3563 sayılı Harp Akademileri Kanunu'nda (yüksek lisans) YÖK'e herhangi bir kontrol ve denetim yetkisi verilmemiştir. Türkiye'de üniversitelerin özerk olamadığı ve YÖK tarafından yakın denetime tabi tutulduğu göz önüne alındığında, askerî okulları denetim dışı tutan bu düzenlemelerin, ordunun ayrıcalıklı konumuna işaret ettiği rahatlıkla söylenebilir.

Dolayısıyla, ordunun özerkliğini ortadan kaldıracak şekilde TSK bünyesinde gerçekleştirilen ortaöğretim sivil denetime tabi tutulurken, eğitimin militerleşmesine mahal vermemek için Genelkurmay Başkanlığının sivil eğitime çeşitli kanallarla etki edebilmesi önlenmeli ve sivil eğitimle ilgili kurul üyelikleri kaldırılmalıdır.

85 ***Bianet,*** **"Mahkeme Irkçı "Sarı Gelin" Belgeselini Engellemedi", 20.07.2010, http://www.bianet.org/bianet/azinliklar/123571-mahkeme-irkci-sari-gelin-belgeselini-engellemedi, erişim 25.12.2012.**

86 **Akay, Hale, *Türkiye'de Güvenlik Sektörü: Sorular, Sorunlar, Çözümler,* TESEV Yayınları, İstanbul, 2009, s. 16.**

Polis Teşkilatı

Orduyla ilgili "özerklik" ve "demokratik denetim" bağlamındaki birçok sorun geçmişten günümüze varlığını sürdürürken, polis teşkilatı ile ilgili güncel sorunların birçoğu son yıllarda yapılan çeşitli düzenlemelerle son şeklini almıştır. Bu sorunlar, başta yaşam hakkı, işkence yasağı, özel hayatın gizliliği olmak üzere birçok insan hakkının ihlaline yol açmaktadır. İnsan Hakları Derneği (İHD), Türkiye İnsan Hakları Vakfı (TİHV) gibi örgütlerin yıllık raporlarının da gösterdiği gibi polisin uyguladığı yüksek dozda şiddet, biçimi ve uygulandığı yer bir miktar değişiklik göstermiş olsa da, polis stratejilerinin bir parçası olmaya devam etmektedir. Ancak, polisin "risk" kavramını merkeze yerleştiren yeni bir "güvenlik" mantığı çevresinde uygulamaya soktuğu istihbarata dayalı ve önleyici polislik stratejileri hem özel hayatın gizliliği ilkesini ihlal etmekte, hem de toplum üzerinde kurulan denetimi birçok vakada mutlak kılmaktadır. Dahası, bu stratejiler bazı mahallelere ve gruplara "potansiyel suçlu" damgası vurulmasını, hatta bu damganın tüm topluma yaygınlaştırılmasını ve dolayısıyla da agresif polislik tekniklerini de beraberinde getirmektedir. Polis teşkilatı ile ilgili eski ve yeni sorunlar üç başlık altında incelenecektir: Polisin takdir yetkisini genişleten yasal mevzuat; polis alt-kültürü, yeni polislik stratejileri ve polis-toplum ilişkisi; yetersiz denetim ve cezasızlık sorunu.

Polisin "risk" kavramını merkeze yerleştiren yeni bir "güvenlik" mantığı çevresinde uygulamaya soktuğu istihbarata dayalı ve önleyici polislik stratejileri hem özel hayatın gizliliği ilkesini ihlal etmekte, hem de toplum üzerinde kurulan denetimi birçok vakada mutlak kılmaktadır. Dahası, bu stratejiler bazı mahallelere ve gruplara "potansiyel suçlu" damgası vurulmasını, hatta bu damganın tüm topluma yaygınlaştırılmasını ve dolayısıyla da agresif polislik tekniklerini de beraberinde getirmektedir.

POLİSİN TAKDİR YETKİSİNİ GENİŞLETEN YASAL MEVZUAT

Yasal mevzuattan kaynaklı sorunların başında, polise tanınan takdir yetkisinin sınırlandırılmamış olması gelmektedir. Aşağıda daha detaylı değinileceği üzere polisin silah kullanma yetkisi, (çevik kuvvet polisinin) zor kullanma yetkisi, durdurma ve kimlik sorma yetkisi, "genel ahlâk ve edep kurallarına aykırı" davranışları engelleme yetkisi ve telekomünikasyon yoluyla yapılan iletişimin tespiti yetkisi insan hakları ihlallerini önlemek için gerekli olan sınırlandırmalara tabi tutulmamıştır. Dolayısıyla, polisin -önceden de zaten geniş olan, ancak son düzenlemelerle daha da genişletilen- takdir yetkisi, günlük hayatta çeşitli biçimlerde sıklıkla gerçekleşen polis şiddetine yol açmaktadır. Teşkilatın Özel Harekat Daire Başkanlığı ve İstihbarat Daire Başkanlığı gibi bazı birimlerinin yönetmeliklerinin gizli tutulması da yasal mevzuata dair sorun teşkil eden bir diğer meseledir. Bu birimlerin çalışmalarını düzenleyen yönetmeliklerin denetlenememesi, polis için oldukça geniş bir özerk alan sağlamaktadır. Ayrıca, adli polisin kurulmamış olması, TMK kapsamında gözaltına alınanların ilk yirmi dört saatte avukata erişiminin engellenebilmesini sağlayan düzenleme ve zorunlu müdafi hakkının kısıtlanması, polisin yargı süreci üzerinde hâkimiyet kurmasına mahal vermektedir.

Polisin silah kullanma yetkisi, yaşam hakkı ihlali olasılığını son derece arttıran ve mümkün olduğunca sınırlandırılması gereken bir yetkidir. Ancak, PVSK üzerinde 2007 ve TMK üzerinde 2006 yılında yapılan değişiklikler sonucunda, yetki yeniden tanımlanmış ve sıklıkla yaşam hakkı ihlaline neden olacak şekilde son derece geniş tutulmuştur

Polisin Silah Kullanma Yetkisi

Burada yasal mevzuata ilişkin değinilecek ilk sorun polisin silah kullanma yetkisi ile ilgilidir. Söz konusu yetkiyi düzenleyen başlıca kanunlar, 2559 sayılı PVSK ve 3713 sayılı TMK'dır. Polisin silah kullanma yetkisi, yaşam hakkı ihlali olasılığını son derece arttıran ve mümkün olduğunca sınırlandırılması gereken bir yetkidir. Ancak, PVSK üzerinde 2007 ve TMK üzerinde 2006 yılında yapılan değişiklikler sonucunda, yetki yeniden tanımlanmış ve sıklıkla yaşam hakkı ihlaline neden olacak şekilde son derece geniş tutulmuştur. Bu kanunları sırasıyla ele almakta fayda vardır.

PVSK üzerinde, 2 Haziran 2007 tarihinde 5681 sayılı Kanun'la yapılan değişiklikler sonucunda 16. madde ve ek 6. madde yeniden tanzim edilmiş ve 16. madde altında birleştirilerek düzenlenmiştir. Yeni maddeye göre, polis "b) Bedenî kuvvet ve maddî güç kullanarak etkisiz hale getiremediği direniş karşısında, bu direnişi kırmak amacıyla ve kıracak ölçüde, c) Hakkında tutuklama, gözaltına alma, zorla getirme kararı veya yakalama emri verilmiş olan kişilerin ya da suçüstü halinde şüphelinin yakalanmasını sağlamak amacıyla ve sağlayacak ölçüde, silah kullanmaya yetkilidir". Bu düzenlemeye göre polis, kendisinin veya başkalarının yaşamına kasteden bir durum söz konusu olmasa dahi, sadece yakalamak amacıyla silah kullanmaya yetkili kılınmıştır. Üstelik, maddede "yaşamsal bölgelerin hedef alınmaması" gibi hiçbir kritere işaret edilmemiştir. Polisin silah kullanma yetkisi, yukarıda belirtildiği gibi, ölümlere yol açabileceği için, olabildiğince sınırlandırılmalıdır. Tam da bu sebeple, BM'nin 1990 yılında kabul ettiği "Kolluk Kuvvetlerinin Zor ve Silah Kullanımına Dair Temel Prensipler"in 9. maddesi, bu yetkinin kolluk kuvvetlerince kullanılabilmesi için "yakın yaşamsal tehdit"in varlığını şart koşar. TİHV tarafından 5681 sayılı kanunla ilgili hazırlanan raporda da belirtildiği gibi, "uluslararası normlara göre kolluk kuvvetleri sadece kendisine ve başkalarına yönelik yakın yaşamsal bir tehlike halinde silaha başvurabilir".[87] Dolayısıyla, yasadaki düzenleme, yaşam hakkının ihlaline mahal veren vahim bir düzenlemedir. Bunun böyle olduğu tecrübeyle de ispatlanmıştır. Zira, 2007-2011 yılları arasında 115 kişi polisin ateş açması sonucunda yaşamını yitirmiştir ve İzmir Limontepe vakasında olduğu gibi, ölümlü vakalar hâlâ sürmektedir.[88]

Polisin silah kullanımını ile ilgili bir diğer kritik düzenleme, TMK'nın ek 2. maddesinde mevcuttur. Söz konusu madde, kanuna ilk olarak 1996 yılında eklenmiştir ve madde metni şöyle düzenlenmiştir: "[T]erör örgütlerine karşı icra edilecek operasyonlarda teslim ol emrine itaat edilmeyerek silah kullanmaya teşebbüs edilmesi halinde kolluk kuvveti görevlileri, failleri etkisiz kılmak amacıyla doğruca ve duraksamadan hedefe karşı ateşli silah kullanmaya yetkilidirler."[89] 1999 yılında Anayasa Mahkemesine açılan iptal davasının sonucunda, mahkeme maddeyi yaşam hakkı ihlallerine yol açabileceği gerekçesiyle

87 **TİHV, *İkinci Yılında PVSK Özel Raporu*, Ankara, 2009, http://www.tihv.org.tr/index.php?AEkinci-YAElAEnda-PVSK-Azel-Raporu, erişim 19.09.2012.**

88 **Limontepe İzmir'in çoğunlukla zorunlu göç sonucu kente gelmiş Kürtlerin yaşadığı mahallelerinden biridir. 12 Ağustos 2012'de Emrah Barlak, kardeşi Erhan Barlak ve yanlarındaki bir akrabaları otomobil ile seyir halindeyken, park halindeki bir asayiş ekip otosuna çarpmış, akabinde bu kişiler ile iki polis arasında ceza yazma konusunda tartışma çıkmıştır. Arbede sırasında bir polis silahla ateş açmış ve Emrah Barlak'ı karnından, diğer kişileri bacaklarından ve yoldan geçen bir kişiyi de hafif yaralamıştır. Olay sonucunda Emrah Barlak hayatını kaybetmiştir. Koçer, Mehmet Arif, "Polis Şiddetinin Kaynağı Yasa mı", *Taraf*, 20 Ağustos 2012, s.14. İzmir Limontepe vakası, raporun "Sonuç" bölümünde daha detaylı değerlendirilmiştir.**

89 **29.08.1996 tarihli ve 4178 sayılı İl İdaresi Kanunu, Terörle Mücadele Kanunu, Kuvvetli Tayın Kanunu, Er Kazanından İaşe Edileceklere İlişkin Kanun, Ateşli Silahlar ve Bıçaklar ile Diğer Aletler Hakkında Kanun ve Kimlik Bildirme Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, 04.09.1996 tarihli ve 22747 sayılı *Resmi Gazete*.**

Anayasa'nın yaşam hakkını düzenleyen 17. maddesine aykırı bulmuş ve maddenin iptaline karar vermiştir.[90] Mahkeme, maddede bahsi geçen ve şüpheli kişi tarafından kullanılmaya teşebbüs edilen silahın ateşli silah olmayıp herhangi bir silah olabileceğine dikkat çekmiş; "teşebbüs" kelimesinin muğlaklığının altını çizmiş; verilecek karşılık olarak diğer olası yöntemlerden bahsedilmemiş olmasını ve silah kullanımı için "zorunluluk" kriterinin getirilmemesini Anayasa'ya aykırı bulmuştur. Ancak aynı madde, 29 Haziran 2006 tarihinde çok daha tehlikeli bir içerikle kanuna tekrar eklenmiştir.[91] Yeni halinde "teslim ol" emrine itaat edilmemesi *veya* silah kullanmaya teşebbüs edilmesi halinde kolluk kuvvetlerine silah kullanma yetkisi tanımıştır. Yani, artık kişiyi yaşam hakkından mahrum bırakmak için sadece "teslim ol" emrine itaat edilmemesi yeterlidir. Dolayısıyla, bu iki kanundaki düzenlemeler yaşam hakkının korunması açısından son derece tehlikeli ve vahim düzenlemelerdir ve "öldürmek için ateş etmek" yetkisine tekabül etmektedirler. İki kanunda da söz konusu yetkinin "yakın yaşamsal tehdit"in varlığı ve "yaşamsal bölgelerin hedef alınmaması" şartlarına bağlanması gerekir.

Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu ve Çevik Kuvvet Yönetmeliği

Yasal mevzuatla ilgili ikinci önemli sorun, 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu ve Çevik Kuvvet Yönetmeliği'ne ilişkindir. Yönetmelikte polisin zor kullanma yetkisinin sınırlandırılmamış olması, sıklıkla ve kolaylıkla kanuna aykırı ilan edilebilen toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde polisin yüksek dozda şiddet kullanmasına açıkça imkân vermektedir. 2911 sayılı Kanun'un 23. maddesinde, toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin hangi hallerde kanuna aykırı sayılacağı sıralanmaktadır. Öncelikle, maddede sayılan "bildirimde belirtilen amaç dışına çıkılması" gibi son derece muğlak nedenler toplantı ve yürüyüşlerinin kolaylıkla kanuna aykırı ilan edilebilmesi imkânını vermektedir. Özellikle Kürt coğrafyasında gerçekleştirilen Newroz kutlamaları ve benzeri toplantılar kolaylıkla yasaklanarak, kişilerin toplantı ve gösteri yapma hakkı keyfî olarak kısıtlanabilmektedir. Kanuna aykırı ilan edilen toplantılarda, topluluğun dağıtılması için Çevik Kuvvet polisi devreye sokulmaktadır. Çevik Kuvvet birimleri, sayısız örnekte (neredeyse her yıl Newroz kutlamalarında, 2008 ve 2009'da yaşanan 1 Mayıs olaylarında vb.) gözlemlendiği gibi, topluluğa biber gazı, tazyikli su ve yüksek seviyede fiziksel şiddet kullanarak müdahale etmekte ve dolayısıyla sıklıkla işkence seviyesine varan şiddet kullanımı söz konusu olmaktadır. Polis Çevik Kuvvet Yönetmeliği'nde topluluğun dağılması için kullanılacak zorun derecesini belirleme yetkisi, olay mahallinde bulunan polis amirlerine verilmiştir.[92] Ancak yönetmelikte kullanılabilecek zorun sınırlandırılmasına dair herhangi bir düzenleme yoktur. Örneğin, yönetmeliğin 27. maddesinde "[T]espit edilen zanlıların yakalanmasında, gereği ölçüsünde zor kullanılır" gibi bir ifade kullanılırken, zorun "dayak" halini

Kanuna aykırı ilan edilen toplantılarda, topluluğun dağıtılması için Çevik Kuvvet polisi devreye sokulmaktadır. Polis Çevik Kuvvet Yönetmeliği'nde topluluğun dağılması için kullanılacak zorun derecesini belirleme yetkisi, olay mahallinde bulunan polis amirlerine verilmiştir. Ancak yönetmelikte kullanılabilecek zorun sınırlandırılmasına dair herhangi bir düzenleme yoktur.

90 **Bkz. Anayasa Mahkemesi, 06/01/1999 tarih ve E. 1999/68 sayılı kararı, 19.01.2001 tarihli ve 24292 sayılı *Resmi Gazete*.**

91 **29 Haziran 2006 tarihli, 5532 sayılı, Terörle Mücadele Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, 18.07.2006 tarihli ve 26232 Sayılı *Resmi Gazete*.**

92 **Polis Çevik Kuvvet Yönetmeliği, 30.12.1982 tarihli ve 17914 sayılı *Resmi Gazete*. Yönetmeliğin 4. maddesinde "zor kullanma" şöyle tanımlanmaktadır: "kanunsuz toplu hareket haline gelen bir toplumsal olayın etkisiz hale getirilmesi veya önlenmesi veya dağıtılması için; toplu hareketin niteliğine veya dağıtma sırasında meydana gelen cebir ve şiddet veya saldırı veya direnişin derecesine ve gereğine göre kademeli şekilde artan ölçüde bedeni kuvvet, maddi güç ve silah kullanılması hali."**

alamayacağı ilkesi belirtilmemiş; zor kullanımının, vücut bütünlüğü ve insan sağlığının korunması açısından sınırları ve her halükarda (baş, göğüs kafesi gibi kritik bölgelerin mutlak surette dokunulmazlığı gibi) hangi sınırlandırmalara tabi olacağı düzenlenmemiştir. Yani, yönetmelik polisin elini bu anlamda serbest bırakmıştır. 2005'te yazar tarafından yapılan mülakatlarda bir Çevik Kuvvet polisi bu durumu, "[M]emurun yetkisini kısıtlayan, zor kullanmayı kısıtlayan, nasıl zor kullanılacağına dair ibareler yok. Zor kullanmak çok geniş bir kavram" şeklinde ifade etmiştir.[93] Dolayısıyla, uygulanan şiddeti "yasadışı" kılmak için, yönetmeliğe özellikle fiziksel zor kullanımına yönelik sınırlandırmalar eklenmeli ve yönetmelik bu bağlamda değiştirilmelidir. Bununla birlikte, 2007'den itibaren 11 kişinin ölümüne yol açan ve insan sağlığına zararlı olduğu ortaya konan biber gazının kullanımına son verilmelidir.[94] Toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin kanuna aykırı ilan edilebilmesinin kriterleri gözden geçirilmeli, sınırlandırılmalı ve takdir yetkisini genişleten muğlak ifadelerden arındırılmalıdır.

Polisin Günlük Hayattaki Müdahaleleri

Yasal mevzuatla ilgili dikkat çekilebilecek bir başka sorun, PVSK'nın, polisin günlük hayattaki müdahalelerini düzenleyen 4A maddesi ve 11. maddesine ilişkindir. Bu maddeler polisin günlük hayatta kişilere sıklıkla, keyfice ve dolayısıyla tacizkâr bir tutumla müdahale edebilmesine olanak sağlayan ve polis şiddetine mahal veren düzenlemelerdir. Bu maddeleri ve içerdikleri sorunları sırasıyla ele almakta fayda vardır.

PVSK'nın, polisin günlük hayattaki müdahalelerini düzenleyen maddeleri, polisin günlük hayatta kişilere sıklıkla, keyfice ve dolayısıyla tacizkar bir tutumla müdahale edebilmesine olanak sağlamakta ve polis şiddetine mahal vermektedir.

Polisin günlük hayatta sıklıkla kullandığı durdurma ve kimlik sorma yetkilerini düzenleyen 4A maddesi, 2 Haziran 2007 tarihinde 5681 sayılı kanunla düzenlenmiştir. Bu maddenin 2. fıkrasına göre, "[D]urdurma yetkisinin kullanılabilmesi için polisin tecrübesine ve içinde bulunulan durumdan edindiği izlenime dayanan makul bir sebebin bulunması gerekir". Son derece muğlak ifadeler içeren bu fıkrada, sözü edilen "makul sebep"in ne olabileceğine dair hiçbir emare yoktur. Polis, makul sebebin varlığını tamamen "tecrübesine" ve "izlenimine" dayandırabilecektir. Bu da, polisin takdir yetkisinin hiçbir sınıra tabi tutulmaması anlamına gelmektedir. Aynı sorun 6. fıkrada da vardır. Bu fıkraya göre "[P]olis, durdurduğu kişi üzerinde veya aracında silah veya tehlike oluşturan diğer bir eşyanın bulunduğu hususunda yeterli şüphenin varlığı halinde, kendisine veya başkalarına zarar verilmesini önlemek amacına yönelik gerekli tedbirleri alabilir". Bu fıkrada da "yeterli şüphe"nin tanımı yapılmamış, sınırları çizilmemiştir. Dolayısıyla polis, hiçbir sınıra tabi tutulmamış olan takdir yetkisini kullanarak, istediği kişi üzerinde "yoklama" ve "sıvazlama" yoluyla arama yapabilmektedir. Arama, kişinin eşyasının ve aracının görünen alanlarına genişletilebilmektedir. Maddenin geri kalanında polisin kimlik sorma yetkisi düzenlenmektedir. Maddenin gerekçesinde, bu yetkinin suç işlenmesini önlediği düşüncesi şu ifadelerle savunulmuştur: "Mukayeseli hukukta da ifade edildiği gibi; bir kişinin kimliğinin sorularak kayda geçirilmesi, o kişinin orada suç işlemesini önleyici bir etki yaratmaktadır. Bu kişi, suç işlediği takdirde kimliğinin tespit edilebilecek olması düşüncesiyle, işlemeyi tasarladığı suçlardan da vazgeçmektedir".[95]

93 **Bkz. Berksoy, Biriz, "Devlet Stratejilerinin Bir Tezahürü Olarak Polis Alt-kültürü: 1960 Sonrası Türkiye'de Polis Teşkilatında Hâkim Olan Söylemlere Dair Bir Değerlendirme", *Toplum ve Bilim*, sayı 114, 2009, s.127.**

94 ***Birgün*, "Biber Gazı Polise Neden Zarar Vermez?", 12.04.2012.**

95 **Bkz."TBMM Sivas Milletvekili Selami Uzun ve 3 Milletvekilinin; Polis Vazife ve Salahiyet Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi ve Adalet Komisyonu Raporu", 2/1037: http://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem22/yil01/ss1437m.htm, erişim: 22.09.2012.**

Bu ifadelere dayanarak ve yukarıda bahsedilen muğlak ibareler de göz önüne alınarak şu sonuca varmak mümkündür: Bu düzenlemeyle, polisin "tedirginlik" yaratmak suretiyle daha herhangi bir suç işlenmeden suçu önlemeye yönelik stratejiler uygulaması amaçlanmış ve dolayısıyla, kişileri ve araçları durdurup kimlik sorma yetkisi hiçbir sınırlandırmaya tabi tutulmamıştır. Polisin bu anlamda tacizkâr müdahalelerde bulunabileceği ihtimali sorun edilmek yerine neredeyse amaçlanmıştır. Geçmişte, Feyzullah Ete örneğinde olduğu gibi, polisin kişilere yaptığı keyfî müdahaleler şiddet içeren ölümlü olaylara dönüşebilmiştir.[96] Polisin kişilere günlük hayatta her an müdahale edebilmesine mahal veren ve kişilerin bir süreliğine de olsa özgürlüklerini kısıtlayan bu yetki, polisin seçtiği belli kişiler üzerinde polis tahakkümü kurulmasına yol açmaktadır. Bu yetkinin tacizkâr pratiklere ve bir tahakküm aracına dönüşmemesi için belirgin ibarelerle sınırlandırılması gerekir. Makul sebep ve yeterli şüphenin ne olduğu belirgin bir şekilde tanımlanmalı ve takip edilmelidir.

Yasal mevzuatla ilgili bir diğer sorun PVSK'nın 11. maddesiyle ilgilidir. Maddenin ilk fıkrasında, polisin herhangi bir müracaat veya şikayet olmasa bile davranışlarını engelleyebileceği, devamını durdurarak yasaklayacağı kişiler arasında "[G]enel ahlâk ve edep kurallarına aykırı olarak; utanç verici ve toplum düzeni bakımından tasvip edilmeyen tavır ve davranışta bulunanlar…" sayılmıştır. Polis teşkilatı içinde son derece muhafazakâr bir alt-kültürün hâkim olduğu bilinmektedir.[97] Dolayısıyla, bu fıkranın içerdiği "genel ahlâk ve edep kurallarına aykırı" gibi muğlak ifadeler, polisin içinde bulunduğu muhafazakâr kültür üzerinden birçok kesimi ötekileştirebilmesine ve bu

PVSK'nın bu fıkrasının içerdiği "genel ahlak ve edep kurallarına aykırı" gibi muğlak ifadeler, içinde bulunduğu muhafazakâr kültür üzerinden polisin, birçok kesimi ötekileştirebilmesine ve bu kesimlere müdahale edebilmesine mahal vermektedir.

kesimlere müdahale edebilmesine mahal vermektedir. Günlük hayatta polisin lezbiyen, gey, biseksüel, travesti ve transseksüel (LGBTT) yurttaşlara sırf kimliklerinden dolayı sıklıkla şiddet uygulaması bunun böyle olduğunun bir kanıtı olarak düşünülebilir.[98] Dolayısıyla, polisin takdir yetkisini son derece genişleten ve içinde bulunduğu muhafazakâr kültür üzerinden birçok kesimi suçlulaştırarak mağdur etme ihtimalini arttıran "genel ahlâk ve edep kuralları" gibi muğlak ifadelerin maddeden çıkarılması ve polisin yetkisinin sadece "sarkıntılık" gibi başka kişilerin haklarına zarar veren tavırlarla sınırlandırılması gerekir.

PVSK'nın telekomünikasyon yoluyla yapılan iletişimin tespitine yönelik ek 7. maddesi de toplum üzerinde polis kontrolünü ve tahakkümünü arttırıcı düzenlemeler içermektedir. Maddede iletişimin tespiti için uygulanacak prosedürler açıkça tanımlanmış, hâkim onayı şart koşulmuş, hâkimin vereceği yazılı emirde kişiye ait bilgilerin ve tedbire başvurulmasını gerektiren nedenlerin belirtilmesi gerektiğine hükmedilmiş ve maddede belirtilen usul ve esaslara aykırı dinlemelerin hukuken geçerli sayılmayacağı hükme bağlanmıştır. Ancak, maddedeki iki unsur söz konusu yetkiyi sınırsız ve denetimsiz kılmaktadır. Bunlardan birincisi, 1. ve 2. fıkrada amaç olarak

96 **Feyzullah Ete arkadaşıyla Avcılar'da bir parkta otururken yanlarına gelen sivil polis ekibiyle aralarında bir tartışma yaşanmış ve Ete polislerden birinin göğsüne attığı tekme sonucunda hayatını kaybetmişti. *Milliyet*, "Polis Tekmesi Öldürdü", 23.11.2007.**

97 **Bkz. Berksoy, Biriz, "Devlet Stratejilerinin Bir Tezahürü Olarak Polis Alt-kültürü: 1960 Sonrası Türkiye'de Polis Teşkilatında Hâkim Olan Söylemlere Dair Bir Değerlendirme", *Toplum ve Bilim*, sayı 114, 2009, s. 98-130.**

98 **LGBTT Hakları Platformu, *LGBTT Bireylerin İnsan Hakları Raporu 2008*, http://www.kaosgl.com/resim/KaosGL/Yayinlar/lgbt_bireylerin_insan_haklari_raporu_2008.pdf, erişim 06.10.2012. Avrupa Komisyonunun Türkiye 2012 İlerleme Raporu'nda da, TCK'nın "teşhircilik" ve "genel ahlâka karşı suçlar"a dair maddelerinin ve Kabahatler Kanunu'nun, LGBTT yurttaşlar açısından benzer ayrımcı bir etki yaptığına dikkat çekilmiştir. Bkz. Avrupa Komisyonu, *Turkey 2012 Progress Report*, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2012/package/tr_rapport_2012_en.pdf, s. 29.**

PVSK'nın telekomünikasyon yoluyla yapılan iletişimin tespitine yönelik ek maddesi toplum üzerinde polis kontrolünü ve tahakkümünü arttırıcı düzenlemeler içermekte, üstelik polise tanınan söz konusu yetkiyi sınırsız ve denetimsiz kılmaktadır.

zikredilen "önleme" eylemidir. İlk fıkrada, "Polis Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, Anayasa düzenine ve genel güvenliğine dair önleyici ve koruyucu tedbirleri almak..." ifadesi kullanılırken, 2. fıkrada "Birinci fıkrada belirtilen görevlerin yerine getirilmesine yönelik olarak, ... Ceza Muhakemesi Kanunu'nun ... 250nci maddesinin birinci fıkrasının (a), (b) ve (c) bentlerinde yazılı suçların işlenmesinin önlenmesi amacıyla" ifadesi kullanılmıştır. Bu ifadelerdeki "önleyici" tanımı, hem de en az üç ay gibi bir süre için, herhangi bir suç oluşmadan dahi telekomünikasyon yoluyla iletişimin tespitini mümkün kılmaktadır.[99] Gerçekleşmiş bir suçun varlığı aranmadığına göre, bu maddenin mantıki sonucu aslında tüm Türkiye'nin dinlenebileceğidir ki, bu bir vaka olarak yaşanmıştır. Aksoy, *Almanak Türkiye 2006-2008 Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim* başlıklı yayında bu konuda yaşanan skandalı şöyle aktarmıştır:

Haziran 2008 tarihinde skandal tabir edilebilecek önemli bir gelişme yaşandı. Ankara 11. Ağır Ceza Mahkemesinin Türkiye genelinde iletişim araçlarıyla yapılan tüm görüşme detaylarının Telekomünikasyon İletişim Başkanlığı (TİB) tarafından temin edilip Emniyet Genel Müdürlüğü İstihbarat Daire Başkanlığına verilmesi kararı aldığı ortaya çıktı. Mahkemenin 25 Nisan-25 Temmuz 2007 arasında 3 aylık dönem için aldığı kararı daha önce, 26 Ocak-25 Nisan 2007 tarihlerini kapsayacak şekilde de aldığı, Kasım 2007'de de benzer bir kararın alındığı, uygulamanın özel hayatın gizliliği ilkesini tam ve kalıcı şekilde ihlal eden rutin bir durum haline döndüğü anlaşıldı.[100]

99 Şunu da not etmek gerekir: PVSK'da 2005 yılında yapılan değişiklikle, telekomünikasyon yoluyla gerçekleşen iletişimin dinlenmesi ve kayıt altına alınmasının merkezî elden yürütülmesi amacıyla Telekomünikasyon İletişim Başkanlığı (TİB) kurulmuştur. TİB, tespit ederek kaydettiği bilgileri istihbarat, polis ve jandarma birimlerinin yanı sıra, talep halinde mahkemeler ve savcılarla da paylaşmakla yükümlüdür. Kurumda, MİT'ten, Emniyet Genel Müdürlüğünden ve Jandarma Genel Komutanlığından birer temsilcinin yer alacağı yasayla belirlenmiştir. (TİB, Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu [BTK] bünyesinde yer almaktadır. BTK idari ve finansal özerkliğe sahiptir. BTK'nın Bakanlar Kurulu tarafından atanan yedi üyesinin seçiminde parlamentonun bir rolü bulunmamaktadır). Bkz. Kurban, Dilek ve Ceren Sözeri, *İktidarın Çarkında Medya: Türkiye'de Medya Bağımsızlığı ve Özgürlüğü Önündeki Siyasi, Yasal ve Ekonomik Engeller,* TESEV Yayınları, İstanbul, 2012, s. 22.

100 Aksoy, Murat, "Jandarma", Ali Bayramoğlu, Ahmet İnsel (der.), *Almanak Türkiye 2006-2008 Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim*, TESEV Yayınları, İstanbul, 2009, s. 221. Ayrıca aynı makalenin 53. dipnotunda, 11. Ağır Ceza Mahkemesinin 25.04.2007 tarihli ve 2007/2084 sayılı karar ilamı da aktarılmıştır (s. 220, 221): "25.04.2007 tarih, 88854 sayılı yazıda, devletin bölünmez bütünlüğüne, anayasal düzenine ve genel güvenliğine, emniyet ve asayişine, halkımızın can ve mal güvenliğine ve ülkemizin içinde bulunduğu demokratik sürecin sekteye uğratılması için eylem arayışı içerisindeki terör örgütlerinin stratejilerinin önceden tespit edilebilmesi ve özellikle cumhurbaşkanlığı ve milletvekilliği seçimleri ile ilgili meydana gelebilecek provokatif olayların önüne geçilmesi, eylemlerin planlama ve hazırlık aşamasında deşifre edilebilmesi amacıyla özellikle bombalama eylemlerinde bombaların aktif hale getirilmesinde GSM telefonlarının kullanılması sebebiyle, yurtdışı çıkışları dahil olmak üzere ileriye dönük olarak 3 aylık dönemde oluşacak detay kayıtlarının Telekomünikasyon İletişim Başkanlığından temin edilip canlı (on-line) olarak alınması, en kısa sürede bilgisayar ortamında incelenebilmesi, *5397 sayılı yasa ile düzenlenen 2559 sayılı yasanın ek-7 maddesi uyarınca istenmiştir.* Devamlı olarak terör faaliyetinde bulunan yasadışı terör örgütlerinin eylemlerini sürekli planladıkları, fırsat buldukça gerçekleştirdikleri, örgütlere yönelik operasyonların başarıya ulaşması göz önüne alındığında teknik izleme-dinleme iletişimin tespiti ve detay kayıtlarının alınması hususlarının önemli olduğu, herhangi bir zafiyetin örgütlerin başarıya ulaşmasına neden olacağı anlaşılmaktadır. Örgütlerin takibi, militanlarının yakalanması, gerçekleştirebilecekleri eylemlerin önceden haber alınarak önlenmesi açısından kişiler aleyhine delil olmayacak şekilde münhasıran istihbarat hizmetlerinde kullanılmak üzere tüm detay kayıtlarının alınmasının zorunlu olduğu kanaatine varıldığından, detay kayıtlarının alınması yönündeki istemin kabulüne karar verilmiştir (...) DATA hattı (kablolama) üzerinden haberleşme ve faks bilgilerinin ileriye dönük olarak 3

Ek 7. maddedeki ikinci sorun maddedeki yetkilerin kullanımının denetimine ilişkindir. Maddenin 9. fıkrasında denetim, "Bu maddede yer alan faaliyetlerin denetimi, sıralı kurum amirleri, Emniyet Genel Müdürlüğü ve ilgili bakanlığın teftiş elemanları … tarafından yapılır" şeklinde düzenlenmiştir. Ancak kurum ve yürütme içinden yapılacak denetim, bu yetkilerin siyasal iktidar tarafından kötüye kullanılma ihtimaline karşı yeterli bir güvence oluşturmamaktadır. En azından parlamento içinden, "bir defaya mahsus tahkikat komisyonu" (*ad hoc commission*) olarak da olsa, istismar şüphesi oluştuğunda, bir komisyon kurulabilmesi ve denetimin yürütmeden bağımsız bir organ tarafından yapılabilmesi imkânı sağlanmalıdır.[101]

Bir diğer sorunlu düzenleme olan PVSK'nın 5. maddesi de, tüm toplumu "potansiyel suçlu" konumuna düşüren hükümler içermektedir. Bu maddeye göre, "Polis; a) Gönüllü, b) Her çeşit silah ruhsatı, sürücü belgesi, pasaport veya pasaport yerine geçen belge almak için başvuruda bulunan, c) Başta polis olmak üzere, genel veya özel kolluk görevlisi ya da özel güvenlik görevlisi olarak istihdam edilen, ç) Türk vatandaşlığına başvuruda bulunan, d) Sığınma talebinde bulunan veya gerekli görülmesi halinde ülkeye giriş yapan sair yabancı, e) Gözaltına alınan kişilerin parmak izini alır". PVSK'nın bu maddesine göre kişilerin parmak izinin kaydedilebilmesi için, ne sanıklık ne de şüphelilik statüsü aranmaktadır. Ayrıca, yine maddeye göre polis gönüllü olanlar hariç diğer kişilerin fotoğraflarını da çekip sisteme kaydeder. Dolaylı olarak, bütün yurttaşların parmak izinin ve fotoğraflarının kaydedilmesi amaçlanmıştır. Bu

Yasal mevzuata dair bir başka sorun, teşkilatın bazı birimlerinin yönetmeliklerinin gizli tutulmasıdır. Özel Harekat Daire Başkanlığı ve İstihbarat Daire Başkanlığının çalışmalarını düzenleyen yönetmeliklere ulaşmak mümkün değildir.

düzenleme, her bir bireyin özel hayatının gizliliği hakkını açıkça ihlal ettiği gibi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin bu hakkı düzenleyen 8. maddesini de ihlal eden bir düzenlemedir. Zira, 8. madde, bireylere ait verilerin geniş kapsamlı ve ayırt edilmemiş bir şekilde muhafaza edilmesini dışlar.[102] Dolayısıyla bu düzenleme, parmak izleri ve fotoğrafları kaydedilecek kişilerde "sanık" statüsü aranması şeklinde değiştirilmelidir.

Yasal mevzuata dair bir başka sorun teşkilatın bazı birimlerinin yönetmeliklerinin gizli tutulmasıdır. Özel Harekat Daire Başkanlığı ve İstihbarat Daire Başkanlığının çalışmalarını düzenleyen yönetmeliklere ulaşmak mümkün değildir. Beşe, polis özel harekat yönetmeliğinin "Çok Gizli" işaretini taşıdığına dikkat çekmiştir.[103] Bu tür yönetmeliklerin denetlenememesi polis için özerk alanlar açmaktadır. Dolayısıyla, polis ile ilgili tüm mevzuat kamu denetimine açılmalıdır.

aylık dönemde oluşacak detay kayıtlarının 5397 sayılı kanun gereği olarak Telekomünikasyon İletişim Başkanlığı tarafından temin edilip canlı (on-line) olarak alınmasına karar verilmiştir…" (*vurgu eklenmiştir*).

101 İstihbarat toplama süreçlerinin denetimine dair standartlar için bkz. Born, Hans ve Ian Leigh, "İstihbaratı Hesapverebilir Hale Getirmek: İstihbarat Teşkilatlarının Gözetiminde Hukuki Standartlar ve En İyi Uygulamalar", DCAF-TESEV Güvenlik Sektörü Çalışmaları Dizisi, TESEV Yayınları, İstanbul, 2008, s. 97-109.

102 Bunun böyle olduğu, AİHM'nin 4 Aralık 2008'de verdiği "S. ve Marple İngiltere'ye Karşı" kararıyla ispatlanmıştır. Zira bu kararda, mahkeme İngiltere'deki parmak izi ve DNA profillerini içeren veritabanlarının, özel yaşamın gizliliği ilkesini ihlal ettiğine ve mevzuatın bireylerin özel yaşamlarına saygının sağlanması için değiştirilmesi gerektiğine hükmetti. İngiltere kararın verildiği tarihte "şüpheli" olarak tanımlanan kişilerin parmak izi ve DNA bilgilerini kaydedebiliyordu. Verilen kararda şu ifadeler kullanılmıştır.: "Bireylere ait verilerin geniş kapsamlı ve ayırt edilmemiş bir şekilde muhafaza edilmesi", "birbiriyle yarışan kamusal ve bireysel menfaatler arasında adil bir denge bulunması çabalarına darbe indirmiş olacaktır". Bkz. AİHM, "S. and Marper v. the United Kingdom", No: 30562/04 ve 30566/04, 04.12.2008, http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/dataprotection/Judgments/S.%20AND%20MARPER%20v.%20THE%20UNITED%20KINGDOM%20EN.pdf, erişim 23.09.2012.

103 Beşe, Ertan, "Özel Harekat Daire Başkanlığı", Ümit Cizre (der.), *Almanak Türkiye 2005: Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim*, TESEV Yayınları, İstanbul, 2006, s. 115.

Yasal mevzuatla ilişkilendirilebilecek ve sorun olarak dikkat çekilmesi gereken bir başka husus da polis-yargı ilişkileri ile ilgilidir. Eski Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nun 156. maddesine göre, "fezleke" olarak adlandırılan polis raporlarında polise suçu tanımlama yetkisi tanınmıştı. Dolayısıyla, 2005 yılına kadar polis bu yetkiye dayanarak adli süreci yasal olarak ve kolaylıkla yönlendirebilmiştir. 2005 yılında yürürlüğe giren yeni CMK ile birlikte polisin hazırladığı raporlarda suç tanımı yapması yasaklanmıştır. Artık, yasal mevzuata göre polis el koyduğu olayları Cumhuriyet savcısına bildirmeli, herhangi bir suç isnat etmemeli ve Cumhuriyet savcısının emirleri doğrultusunda araştırma yapmalıdır.[104] Ancak polisin bu yasal değişikliği göz önüne almadığına ve iddianamelerin içeriğini belirlediğine, davalarda "fezleke hukuku" diye adlandırılan bir sürecin işlediğine dair birçok eleştiri yapılmaktadır.[105]
Bu sorunu çözmek için atılabilecek adımlardan bir tanesi, "adli kolluk" olarak adlandırılan ve soruşturmaları yürütmekle görevli polislerin Adalet Bakanlığına bağlanması olabilir. Bu adımı atmak önemlidir, zira bu değişiklik sonucu, savcılar polislerin sicil amirleri haline gelecek ve polis edindiği bilgileri kendi amirleriyle paylaşmak yerine savcıyla paylaşmayı tercih edebilecektir. Bu aynı zamanda, polisin siyasal ve bürokratik iktidar odaklarından ve uygulamak istedikleri stratejilerden bir miktar yalıtılmasını sağlayabilir. 2005 yılında bu yönde adımlar atıldıysa da, İçişleri Bakanlığı ve Emniyet Genel Müdürlüğünün (EGM) tepkileri sonucunda bu değişiklikten vazgeçilmiştir.[106] Ancak, bu değişikliğin yapılmasının "fezleke hukuku" denen sürecin ortadan kalkması için elzem olduğu söylenebilir.[107]

TMK'nın 10. Maddesinde yer alan ve ilk 24 saatte sanıkların avukata erişimini engellemeyi mümkün kılan düzenleme, işkenceyi bu ilk 24 saatte uygulanabilir kılmaktadır.

Yasal mevzuatla ilgili son bir sorun, TMK'nın 10. maddesinde, ilk 24 saatte avukata erişimi engellemeyi mümkün kılan düzenlemedir. Zira avukata erişimi engelleme olanağı, işkenceyi bu ilk 24 saatte uygulanabilir kılmaktadır. Ayrıca, zorunlu müdafi hakkı, CMK'da, 2006'da 5560 sayılı kanunla yapılan değişiklik sonucunda, alt sınırı beş yıldan fazla hapis cezasını gerektiren suçları işlediğinden şüphelenilen kişilerle sınırlandırılmıştır. Ancak yapılan araştırmalardan ve çalışmalardan bilinmektedir ki, polis şiddetine maruz kalan büyük bir grup ceza sınırı beş yılın altında kalan hırsızlık gibi adi suçlardan dolayı gözaltına alınan kişilerdir.[108] Tüm şüphelilere zorunlu müdafi hakkının tanınması, yakalama ve gözaltı süreçlerinde yaşanan polis şiddeti vakalarında bir azalma sağlayabilir.

104 Bkz. Adli Kolluk Yönetmeliği, 01.06.2005 tarihli ve 25832 sayılı *Resmi Gazete*, madde 6.

105 Bora, Tanıl, "Çağdaş Hukukçular Derneği Genel Başkanı Selçuk Kozağaçlı ile Söyleşi: Olağanüstü Yargı Rejimi ve Polis - 'Elastik ve Yapışkan Bir Ağ'", *Birikim*, 273, 2012, s. 31; Tutuklu Öğrencilerle Dayanışma İnsiyatifi, 2012, *Tutuklu Öğrenciler Raporu*, bianet.org/files/doc_files/.../TÖDİ_tutuklu_öğrenciler_raporu.docx, erişim 23.09.2012; Çandar, Cengiz, "Akıl Tutulması, Saptırma, Çarpıtma", Radikal, 15.02.2012 vd.

106 2005 yılında yürürlüğe giren 5271 sayılı CMK'nın hazırlık aşamasında "Cumhuriyet Başsavcılığının bulunduğu yerlerde idari bakımdan İçişleri Bakanlığına, görev bakımından Adalet Bakanlığına bağlı, özerk bir adli kolluk birimi oluşturulur" şeklinde bir hüküm konmak istenmiş ancak hükümet içindeki görüş ayrılıkları ve EGM'nin karşı çıkması üzerine bu hükmün kanuna dahil edilmesinden vazgeçilmiştir. Bkz. *Radikal*, "'Adli kolluk'ta geri adım", 18.11.2004.

107 Bora, Tanıl, "Çağdaş Hukukçular Derneği Genel Başkanı Selçuk Kozağaçlı ile Söyleşi: Olağanüstü Yargı Rejimi ve Polis - 'Elastik ve Yapışkan Bir Ağ'", *Birikim*, 273, 2012, s. 31, 32.

108 Bkz. İnsan Hakları İzleme Örgütü (Human Rights Watch), "Adalete Karşı Safları Sıklaştırmak Türkiye'de Polis Şiddetiyle Mücadele Önündeki Engeller", 2008, http://www.hrw.org/sites/default/files/related_material/turkey1208tuweb.pdf, erişim 27.09.2012, s. 24.

POLİS ALT-KÜLTÜRÜ, YENİ POLİSLİK STRATEJİLERİ VE POLİS-TOPLUM İLİŞKİSİ

Yasal mevzuatın sağladığı yetkilerin günlük hayatta ne şekilde kristalize olacağı, polis teşkilatı içerisinde sistematik olarak uygulamaya sokulan polislik stratejilerine bağlıdır. Bununla birlikte, uygulamaya sokulan stratejiler de, dolayımsız bir şekilde polis pratiklerinin parçası haline gelmez. Yetkilerin kimlere karşı, ne şekilde uygulanacağını, söz konusu stratejilerin içeriği kadar, teşkilat içerisinde var olagelen polis alt-kültürü belirler.[109]

Bu raporun yazarı, başka bir çalışmasında, 1980 sonrasında polis teşkilatı içerisinde hâkim olan polis alt-kültürünü değerlendirmiş ve bu alt-kültürün, dışa vuran belli başlı söylemlerinin, ırkçılığa varan milliyetçi muhafazakâr, militarist, devletin bekasını asli amaç olarak hedefleyen, bu bağlamda toplumsal mücadeleleri suçlulaştıran ve "iç düşman" yaratan bir içeriğe sahip olabildiği tespitinde bulunmuştur. "İç düşman" konumuna düşürülen kesimler, kimliklerine/kültürlerine dair hak talebinde bulunan etnik-mezhepsel grupları, solcuları ve sendikaları, yeni kurgulanan iktisadi rasyonaliteye eklemlenemeyerek yoksulluk sınırı altında yaşayan ve genellikle "Sünni Türk" kimliğinden farklı bir etnik bir kimliğe sahip nüfusu içermiştir.[110]

Polis içindeki alt-kültürel özellikler, 2000'lerin ortalarına doğru "risk" önlemeye yönelik mekanizmaların ağırlık kazandığı "suç öncesi" polislik stratejileriyle birleşmiştir.

Söz konusu alt-kültürel özellikler, 2000'lerin ortalarına doğru "risk" önlemeye yönelik mekanizmaların ağırlık kazandığı "suç öncesi" polislik stratejileriyle birleşmiştir. Bu sürecin başında 2003 yılında kabul edilen Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu vardır. Bu kanunun kabulünden sonra, tüm kamu kurumları gibi EGM de, verimlilik/etkinliği arttırmak ve maliyeti düşürmek için, 2005 yılından itibaren "stratejik plan" hazırlıklarına başlamıştır.[111] Hazırlık sürecinin sonunda 2009-2013 yılları için ortaya konan stratejik planda, toplumun polisten en büyük beklentisinin, olaylar gerçekleşmeden önce önlenmesi olduğu vurgulanmıştır. Plana göre, teorik olarak hırs ve bencillik suç işlemek için yeterlidir ve "potansiyel suçlular" ancak fırsat yakaladığında harekete geçmektedir. Dolayısıyla, bu yeni bir polislik anlayışını gerektirmektedir. Söz konusu anlayışa göre, suçu önleyebilmenin önemli yollarından biri suçun işlenmesini kolaylaştıran ortama ve "fırsat"lara müdahale etmektir.[112] Bunu sağlamak için, sokağa hâkim olmak, suç önlemede istihbarat odaklı polislik anlayışını asayiş alanına uyarlamak, "toplum destekli polislik" anlayışını yurt genelinde kurumsallaştırmak, caydırıcı nitelikteki uygulamaları destekleyen teknoloji destekli bilgi sistem altyapısına dayanan yeni bir model oluşturmak ve çeşitli kurum ve şahıslarla işbirliğini geliştirmek gerekmektedir.[113] Bu anlayışı, PVSK üzerinde değişiklikler gerçekleştiren ve 2 Haziran 2007'de kabul edilen 5681 numaralı kanunun gerekçesinden de takip etmek mümkündür: "... Kamu düzeninin korunması çerçevesinde kamu güvenliğine yönelik *tehlikelerin önlenmesi* ve *bertaraf edilmesi*

109 Polis alt-kültürü, polis teşkilatlarında hâkim olan ve memurların içinde sosyalleşmek suretiyle pratiklerine yansıttıkları hâkim değerler, normlar, sosyal kodlar ve bu değerlere göre geliştirilen polislik işine dair gayri resmî kurallar olarak tanımlanabilir. Bkz. Reiner, Robert, *The Politics of the Police*, University of Toronto Press, Toronto, 2010 basımı, s. 115-137.

110 Araştırma için, Türkiye Polis Emeklileri ve Mensupları Sosyal Yardım Derneği'nin aylık olarak yayımladığı *Polis* dergisinin 1980'lerde yayımlanan belli sayıları, Emniyet Genel Müdürlüğünün 1995'ten itibaren çıkarmaya başladığı *Polis Dergisi*'nin belli sayıları ve yazar tarafından 2005 yılında polis teşkilatı mensupları ile gerçekleştirilen mülakatlar değerlendirilmiştir. Bkz. Berksoy, Biriz, "Devlet Stratejilerinin Bir Tezahürü Olarak Polis Alt-kültürü: 1960 Sonrası Türkiye'de Polis Teşkilatında Hâkim Olan Söylemlere Dair Bir Değerlendirme", *Toplum ve Bilim*, sayı 114, 2009, s. 99.

111 Bkz. EGM, "Emniyet Genel Müdürlüğü-Stratejik Plan 2009-2013", 2008, http://www.egm.gov.tr/indirilendosyalar/emniyet_genel_mudurlugu_Stratejik_Plani.pdf, erişim: 25.09.2012, s. 15, 16.

112 EGM, *a.g.e.*, s. 40, 41.

113 EGM, *a.g.e.*, s. 41.

gerekmektedir... Suçla mücadele alanında yapılan temel düzenlemelerin bir tamamlayıcısı ve polisin önleyici görev ve yetkilerini belirleyen bir düzenleme olarak mevzuatın da yeniden ele alınmasının gerekliliği açıktır... [p]olis *suç öncesi* alanda yeni ve çağdaş yetkilere ihtiyaç duymaktadır... Ekonomik ve sosyal gelişmelere bağlı olarak değişen güvenlik kavramı, *tehlikenin engellenmesi* gerekliliğini ön plana çıkarmaktadır".[114] Yani, söz konusu olan kişinin edimi düzeyinde değil, potansiyeli düzeyinde değerlendirilerek cezalandırılmasını beraberinde getiren "tehlikelilik" mefhumunun[115] cezai alanda hâkim hale gelmesidir.

"Suç öncesi" polislik stratejilerinin yaygınlaşması, kişilerin edimleri değil, potansiyelleri düzeyinde değerlendirilerek cezalandırılmasını beraberinde getiren "tehlikelilik" nosyonunun cezai alanda hâkim hale gelmesi anlamına gelmektedir.

Bu stratejilere uygun olarak, teşkilatta yasal ve yapısal değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Bunlardan en önemlileri şöyle sıralanabilir: İstihbaratın toplanmasını kolaylaştıracak şekilde yasal mevzuata yukarıda değerlendirilen eklemeler yapılmış; 2005 yılından itibaren MOBESE kameraları devreye sokulmuş ve suç haritaları hazırlanmıştır. Tüm kişisel bilgilerin yüklendiği POL-NET adlı veri tabanına işlerlik kazandırılmıştır. Sokağa "hâkim" olmak adına, polis sayısı çeşitli yollarla kısa sürede arttırılmış; 2005 yılından itibaren "Asayiş Projesi" ve "Suç Analiz Merkezi Projesi" yürürlüğe sokulmuş ve bu projelerle birlikte ülke genelinde meydana gelen olayların sayısal dökümünün ve suç analizlerinin yapılmasına, "suçlu profilleri"nin oluşturulmasına hız verilmiştir. "Makbul" vatandaşla iyi ilişkiler geliştirerek, vatandaştan polise istihbarat akışını sağlamaya yönelik bir strateji olan "toplum destekli polislik" stratejisi, dönem içerisinde belirgin olarak ön plana çıkarılmıştır. Yeni TCK'nın 220. maddesi ve TMK'nın 7. maddesinde 2006'da yapılan değişikliklerle, özellikle toplumsal gösterilerde polisin muhalif kişilere "örgüt üyesi olmadığı halde örgütün amacının propagandasını yaptığı" gerekçesiyle uzun bir cezai süreç başlatmak üzere müdahale edebilmesi mümkün hale gelmiştir. İstihbarata dayalı "önleyici polislik" stratejilerini uygulamak üzere ve "fırsat"lar üzerine etki ederek suçlular üzerinde caydırıcılık sağlanması amacıyla, 2007'de, "Polisin Asayiş Suçları ile Mücadele Stratejisinin Geliştirilmesi ve Güçlendirilmesi Projesi" kapsamında Güven Timleri ve Yıldırım Ekipleri oluşturulmuştur.[116] Günlük hayatta polis müdahalelerini sıklaştıran performans kriterleri teşkilat çapında ve özellikle bahsi geçen yeni birimler yoluyla uygulamaya konmuştur.[117]

114 Bkz."TBMM Sivas Milletvekili Selami Uzun ve 3 Milletvekilinin; Polis Vazife ve Salahiyet Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi ve Adalet Komisyonu Raporu", 2/1037: http://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem22/yil01/ss1437m.htm, erişim: 22.09.2012, (*vurgu eklenmiştir*).

115 Bkz. Bora, Tanıl, "Avukat Oya Aydın'la Öğrencilere Yönelik Polis Şiddeti ve Hukuki Baskılar Üzerine Söyleşi: Oransız Şiddet, Oransız Hukuk", *Birikim*, 261, 2011, s. 55, 56; Bora, Tanıl, "Çağdaş Hukukçular Derneği Genel Başkanı Selçuk Kozağaçlı ile Söyleşi: Olağanüstü Yargı Rejimi ve Polis-'Elastik ve Yapışkan Bir Ağ'", *Birikim*, 273, 2012, s.35.

116 EGM, "Emniyet Genel Müdürlüğü-Stratejik Plan 2009-2013", 2008, http://www.egm.gov.tr/indirilendosyalar/emniyet_genel_mudurlugu_Stratejik_Plani.pdf, erişim: 25.09.2012, s. 42. Polis teşkilatındaki bu yapısal ve stratejik dönüşümün bir değerlendirmesi için bkz. Berksoy, Biriz, "'Güvenlik Devleti'nin Ortaya Çıkışı, 'Güvenlik' Eksenli Yönetim Tekniğinin Polis Teşkilatındaki Tezahürleri ve Süreklileşen 'Olağanüstü Hal'": AKP'nin Polis Politikaları", *Birikim*, 276, 2012, s.75-88.

117 Performans kriterleri uygulamasına göre "polisin başarısı da bonus (ya da performans) yöntemiyle onun keyfiyetine değil maddi (altın, konser bileti, tatil, terfi, tayin, vs.) bir motivasyona bağlanacaktı." Bkz. İnsel Ahmet, "Polisin Molotof Puanları", *Radikal*, 10.06.2012; Gönen, Zeynep, "Suçla Mücadele ve Neo-liberal Türkiye'de Yoksulluğun Zaptiyesi", *Birikim*, 273, 2012, s. 55. Bu sisteme göre, polis yakaladığı şüpheliye isnat edilen suça göre puan alacak ve bulunduğu görevde kalması veya terfi alması bu puanlamaya bağlı olacaktır. Polisin, puan kazanmak için agresif polislik tekniklerine başvurma ihtimalini hayli yükselten bu uygulamanın dayandığı puanlama sitemi için bkz. http://fakfukfon.files.wordpress.com/...01/polis1.jpg, erişim 26.09.2012. Ayrıca bkz. EGM, "Emniyet Genel Müdürlüğü-Stratejik Plan 2009-2013", 2008, http://www.egm.gov.tr/indirilendosyalar/emniyet_genel_mudurlugu_Stratejik_Plani.pdf, s. 72-77.

Bu yapısal ve stratejik değişiklikler sonucunda kişisel bilgilerin depolanması ve bu bilgilere kolaylıkla ulaşılabilmesi mümkün hale gelmiştir. Böylece, her bir birey birer "potansiyel suçlu" konumuna düşürülmüş ve pasifize olmakla karşı karşıya bırakılmıştır. Söz konusu stratejilerin polisin var olagelen alt-kültürüyle birleşmesiyle birlikte, pasifize olmayı reddedenlerin katıldığı toplumsal gösteriler, bir yandan caydırarak denetlemeye yönelik polis şiddetinin sıklıkla somutlandığı olaylar haline gelirken, bir yandan da "risk" arz ettiğine kanaat getirilen bireylerin mimlendiği ve cezai alana çekildiği birer vesile olmuştur. Bununla birlikte, bazı mahalleler polisçe mimlenmiş ve bir nevi polis ablukasına alınmıştır. Polis "makbul" kabul ettiği vatandaşlarla istihbarata yönelik işbirliğine yönelirken, bir yandan da çıkardığı "suç haritaları" ve "suçlu profilleri" çerçevesinde yoksulluk sınırı altında yaşayan bazı mahalleleri terör ve asayiş suçlarının kaynağı olmakla suçlamış ve bu mahalleler yoğun polis müdahalesine maruz bırakılmıştır. Performans kriterleriyle vahimleşen agresif polislik tekniklerinin uygulandığı bu mahalleler, genellikle zorunlu göç sonucu kente gelmiş Kürtlerin, Romanların, Alevilerin, siyaseten muhalif ve aktif grupların ikamet ettiği mahalleler olmuştur.[118] Bu bağlamda, polis ateşi sonucu ölenlerin sayısı artarken, bir yandan da polisin çoğunlukla kaba dayak olarak uyguladığı işkence ve kötü muamele, insan hakları derneklerinin raporlarından takip edilebileceği gibi, özellikle polis merkezleri dışında devam etmiştir.

Sayısız insan hakları ihlalini beraberinde getiren bu sonuçların ortaya çıkmasını önlemek için öncelikli olarak yapılabilecekler, uygulanan stratejilerin değiştirilmesi ve polis alt-kültürünün dönüştürülmesidir. "Risk önleme" ve "tehdit bertaraf etme" amaçlarını merkeze alan "önleyici polislik stratejileri", risklerin önceden belirlenmesi adına polisin tacizkâr müdahalelerde bulunmasına yol açmaktadır. Devletin makro politikalarına paralel olarak oluşturulan "suç haritaları" ve "suçlu profilleri" ile belli gruplar suçlulaştırılmakta ve yoğun polis denetimi altına alınmaktadır. Suçlulaştırılan kişiler birer "tehdit" konumuna indirgendiğinden, onları her ne şekilde olursa olsun bertaraf etmek, polis açısından meşru hale gelmektedir. Beyoğlu Önleyici Hizmetler Büro Amirliğinde polis kurşunuyla ölen Festus Okey vakası bunun böyle olduğuna bir kanıt olarak gösterilebilir.[119] Dolayısıyla, belli grupların suçlulaştırıldığı, performans kriterlerine dayalı ve "risk" önleme bazlı "önleyici" polislik stratejileri uygulamadan kaldırılmalı ve polis eğitimi bu stratejilerin dayandığı prensiplerden arındırılmalıdır.

Bunun yanı sıra, polis alt-kültürünün de dönüştürülmesi elzemdir. Bu açıdan, genel olarak polis eğitimi[120] ve 1992'den itibaren polis okullarında verilmeye başlanan "insan hakları" derslerinin özel bir önemi vardır. Polisin eğitimi, etnik milliyetçi, ayrımcı, devletin bekasını ön plana çıkaran ve militarist bir bakış açısını meşrulaştırıcı söylemlerden arındırılmalıdır. Bu noktada Polis Meslek

118 Bkz. Gönen, Zeynep, "Suçla Mücadele ve Neo-liberal Türkiye'de Yoksulluğun Zaptiyesi", *Birikim*, 273, 2012, s. 48-56; Gönen, Zeynep, "Neoliberal Politics Of Crime: The Izmir Public Order Police and Criminalization of the Urban Poor in Turkey since the Late 1990s", yayımlanmamış doktora tezi, Binghamton Üniversitesi, 2011; Berksoy, Biriz, "Devlet Stratejilerinin Bir Tezahürü Olarak Polis Alt-kültürü: 1960 Sonrası Türkiye'de Polis Teşkilatında Hâkim Olan Söylemlere Dair Bir Değerlendirme", *Toplum ve Bilim*, 114, 2009, s. 98-130.

119 Okey'in ölümüne sebep olan Cengiz Yıldız, savcılık ifadesinde "Siyahi ve doğudan gelen vatandaşlar, suçlular arasında daha dikkat çekiyor" demiştir. Bkz. *Radikal*, "Festus Okey'in Katiline 4 Yıl Hapis Cezası", 13.12.2011; Korkmaz Serhat, "Festus Okey Davası ve Adalet", *Bianet*, 17.12.2011, http://bianet.org/bianet/biamag/134802-festus-okey-davasi-ve-adalet, erişim 26.09.2012.

120 Toplumsal gösterilerde polis tarafından uygulanan şiddet ile polisin kitle hareketlerine dair aldığı eğitim arasındaki ilişki için bkz. Uysal, Ayşen, "Bir Psikolog olarak Polis: Polisin Toplumsal Olaylar Eğitimi ya da 'Kalabalık Yönetimi'", *Birikim*, 273, 2012, s. 41-47. Uysal yazısında şunları kaydetmiştir: "Le Bon'un Kalabalıklar Yaklaşımı döneminin iktidar merkezli, yöneticilerin bakış açısını yansıtan, seçkinci ve kitlelere şüpheyle yaklaşan, hatta tiksintiyle bakan bir anlayışı yansıtıyordu. Bugün polise toplumsal olaylar konusunda bu teorik yaklaşım merkezli bir eğitim vermek, kitle hareketlerini olağan siyasal katılımın bir biçimi olarak görmeyen, eylemcileri akıl yoksunu, hasta birer kimse olarak algılayan ve polisin karşısındaki kitleyi düşman olarak gördüğü bir bakış açısının egemen kılınması ve sürdürülmesi anlamına gelir" (s.47).

Polisin eğitimi, etnik milliyetçi, ayrımcı, devletin bekasını ön plana çıkaran ve militarist bir bakış açısını meşrulaştırıcı söylemlerden arındırılmalıdır. İnsan hakları derslerinde kullanılan söylemin, polisçe sıkça dile getirilen "Türkiye'nin özgün koşulları" ve "terör sorunu" gibi mazeretleri içermeyecek şekilde yapılandırılması gerekir

Yüksek Okulları ve Polis Akademisinde gerçekleşen seminer ve konferansların konuşmacıları dikkatle seçilmelidir. İnsan hakları derslerinde kullanılan söylemin, polisçe sıkça dile getirilen "Türkiye'nin özgün koşulları" ve "terör sorunu" gibi mazeretleri içermeyecek şekilde yapılandırılması gerekir. Derslerin söz konusu okulların öğretim elemanları tarafından değil, insan hakları alanında mücadele veren ve bu bakımdan ulusal ve uluslararası düzeyde kabul görmüş sivil toplum kuruluşlarının temsilcileri veya akademilerin insan hakları konusunda faaliyet gösteren birimlerinde çalışan öğretim üyelerince, yani insan hakları mücadelesi içerisinde yer alan bağımsız kişilerce verilmesi, bu derslerin içeriğinin herhangi bir ihlalin meşrulaştırılmasına fırsat verilmeden belirlenmesi açısından bir güvence oluşturacaktır. Bu dersler aracılığı ile polislerin zihniyet dünyasında var olduğu anlaşılan etnik ve dinsel ayrımcılığın üstesinden gelinmeye çalışılmalıdır. AİHM'nin Türkiye ile ilgili kararları müfredatın bir parçası olmalıdır. İnsan hakları ilkeleri teşkilat içerisinde amir-memur ilişkileri de dâhil olmak üzere tüm ilişkileri şekillendirecek şekilde yaygınlaştırılmalı; bunun için gerekli önlemler alınmalıdır.

YETERSİZ DENETİM VE CEZASIZLIK SORUNU

Polisin gerçekleştirdiği insan hakları ihlallerinin tekrarlanmasında ve polis tarafından kullanılan şiddetin yüksek seviyelerde sıklıkla gerçekleşmesinde etkili olan unsurlardan bir diğeri de polise isnat edilen suçların ya hiç kovuşturmaya uğramaması ya da yeterli şekilde kovuşturulmamasıdır. Polis birçok vakada işlediği suçlardan dolayı cezalandırılmamaktadır. Bu durum o kadar sistematik bir hal almıştır ki, bir "cezasızlık politikası"ndan bahsetmek mümkündür.[121] Cezasızlık, uluslararası hukukta şöyle tanımlanmıştır: "Devletlerin, ihlalleri soruşturma yükümlülüklerini yerine getirme; özellikle adalet konusunda, cezai sorumluluğu olduğu düşünülen kişilerin aleyhinde dava açılmasını, yargılanmalarını ve usulüne uygun olarak cezalandırılmalarını sağlayarak faillerle ilgili uygun önlemleri alma; mağdurlara etkin çözümler sağlama ve uğradıkları zararları tazmin edebilmelerini teminat altına alma; ihlallerden haberdar olma hakkını teminat altına alma ve ihlallerin tekrarlanmasını önleyecek diğer önlemleri alma noktasındaki yetersizlikleri".[122]

Türkiye'de söz konusu cezasızlık politikasını mümkün kılan ilk unsur "izin" sistemidir. 1999 tarihli ve 4483 sayılı Memurların ve Diğer Kamu Görevlilerinin Yargılanması Hakkında Kanun, kamu görevlilerinin görevleri sebebiyle işledikleri suçlardan dolayı yargılanabilmeleri için görev yaptıkları kurumun en yüksek mülki amirinden izin alınmasını şart koşar. 2003 yılında, 4778 sayılı kanunla yapılan değişiklikler sonucunda, kanuna kamu görevlileri hakkında işkence ve kötü muamele kapsamında açılacak soruşturma ve kovuşturmalarda "kovuşturma izni" aranmayacağı hükmü eklenmiştir. Ancak polis şiddeti, suistimali ve görevi kötüye kullanma pratikleri, çeşitli şekillerde ve kademelerde gerçekleşmektedir. Bunların soruşturulması ve kovuşturulması önünde bir engel teşkil eden izin sistemi ise hâlâ geçerlidir. Bununla birlikte, aşağıda değinileceği gibi, işkence ve kötü

121 Bkz. Atılgan, Mehmet ve Serap Işık, *Cezasızlık Zırhını Aşmak: Türkiye'de Güvenlik Güçleri ve Hak İhlalleri*, TESEV Yayınları, İstanbul, 2011; İnsan Hakları İzleme Örgütü (Human Rights Watch), "Adalete Karşı Safları Sıklaştırmak Türkiye'de Polis Şiddetiyle Mücadele Önündeki Engeller", 2008, http://www.hrw.org/sites/default/files/related_material/turkey1208tuweb.pdf, erişim 27.09.2012.

122 Atılgan, Mehmet ve Serap Işık, *a.g.e.*, s. 11. Bkz. BM İnsan Hakları Komisyonu (United Nations Commission on Human Rights), "Updated Set of Principles for the Protection and Promotion of Human Rights Through Action to Combat Impunity", 8 Şubat 2005, http://www.derechos.org/nizkor/impu/principles.html, erişim 27.09.2012.

Türkiye'de söz konusu cezasızlık politikasını mümkün kılan ilk unsur "izin" sistemidir. İlgili kanun, kamu görevlilerinin görevleri sebebiyle işledikleri suçlardan dolayı yargılanabilmeleri için görev yaptıkları kurumun en yüksek mülki amirinden izin alınmasını şart koşar. Bunun yanı sıra kusurlu soruşturma, kusurlu yargılama, savcı ve hâkimlerin yanlı tutumları da cezasızlık politikasına imkan vermektedir.

muamele vakalarında, savcılık sıklıkla TCK'nın bu suçları düzenleyen 94 ve 95. maddesine değil, daha çok "kasten yaralama" ile ilgili 86. maddesine istinaden işlem yapmaktadır. Bu da soruşturma ve kovuşturma için idari izni gerekli kılmakta ve böylece yargısal süreç engellenebilmektedir. Polisin işkence ve kötü muamele suçları dışındaki suçlarının doğrudan yargılanmasını engelleyen ve cezasızlığa davetiye çıkaran "izin sistemi" kaldırılmalıdır.[123] Öte yandan, 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun 137 ve 138. maddelerine göre kovuşturma sürecinde, kamu görevlilerinin görevden alınması konusunda da idari ve mülki amirlerden izin alınması gerekmektedir. Haklarında ciddi insan hakları ihlali iddiaları bulunan polislerin soruşturma ve kovuşturma sürecinde görevlerine devam etmelerinin cezasızlıkla mücadele açısından son derece olumsuz sonuçlar doğurduğu[124] birçok davada tecrübe edilmiştir. Söz konusu izin sistemi de, 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nda yapılacak düzenlemelerle ortadan kaldırılmalı ve soruşturma/kovuşturma sürecinde polislerin görevden alınmaları sağlanmalıdır.

Cezasızlık politikasını mümkün kılan diğer önemli bileşenler, kusurlu soruşturma, kusurlu yargılama, savcı ve hâkimlerin yanlı tutumlarıdır. İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün "Adalete Karşı Safları Sıklaştırmak" başlıklı raporu bu konuya eğilmektedir.[125] Rapora göre, Avrupa İnsan Hakları Komisyonu, 1999 yılında 50 vakayı incelemiş ve polisin karıştığı ölüm ya da kötü muamele iddialarıyla ilgili soruşturmaların genellikle yüzeysel ve yetersiz olduğu, soruşturmalarda kanıt ya da tanık aranmadığı, kusurlu adli ve tıbbi incelemelerin söz konusu olduğu ve anlamlı bir soruşturma yürütmede isteksizlik olduğu kararına varmıştır. İnsan Hakları İzleme Örgütü, bu durumun halen devam ettiğini, söz konusu raporda örnek vakalarla tespit etmiştir. Bu tespite göre, bugün de hâlâ savcılar birçok vakada iddialara konu olan memurları sorgulamamakta ve ifadelerini almamakta, gözaltı kayıtlarındaki çelişkileri araştırmamakta, görgü tanığı veya olay yeri adli inceleme delilleri gibi kanıtların peşine düşmemekte, mağdur veya tanıkların ifadelerine geç başvurmakta, görünür kötü muamele izlerini ya da şikayetleri dikkate almamakta; sıklıkla polis ile ilgili soruşturma yürütmek yerine olayın mağdurlarına karşı TCK'nın 265. maddesine istinaden "kamu görevlisine mukavemetten" kovuşturma başlatmakta; gözaltına alınanların yeterli uzmanlığı olmayan sağlık görevlilerince muayene edilmesini mesele etmemekte, yetersiz adli tıp incelemeleri üzerine gitmemekte; tüm kanıtlar elde edilmeden kovuşturma ya da görevsizlik kararı vermektedirler.[126] Ayrıca, savcılar sıklıkla sanıklara hem cezanın alt sınırını düşüren hem de (TCK'nın 94, 95, 256. maddeleri dışında) izne başvurmayı gerektiren görece hafif suçlar isnat etmektedirler. Örneğin, işkence davalarını 94. maddeden değil de ceza alt sınırı 1,5 yıl olan "kasten yaralama" ile ilgili 86. maddeden açma yoluna

123 **Atılgan, Mehmet ve Serap Işık, *a.g.e.*, s. 18.**

124 **Atılgan, Mehmet ve Serap Işık *Cezasızlık Zırhını Aşmak: Türkiye'de Güvenlik Güçleri ve Hak İhlalleri*, TESEV Yayınları, İstanbul, 2011, s. 25.**

125 **İnsan Hakları İzleme Örgütü (Human Rights Watch), "Adalete Karşı Safları Sıklaştırmak Türkiye'de Polis Şiddetiyle Mücadele Önündeki Engeller", 2008, http://www.hrw.org/sites/default/files/related_material/turkey1208tuweb.pdf. Avrupa Komisyonunun Türkiye 2012 İlerleme Raporu'nda da, güvenlik kuvvetleri tarafından yapılan insan hakları ihlallerinde cezasızlık politikasının sürdüğüne dikkat çekilmiştir. Bkz. Avrupa Komisyonu, *Turkey 2012 Progress Report*, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2012/package/tr_rapport_2012_en.pdf, s. 19.**

126 **İnsan Hakları İzleme Örgütü, *a.g.e.*, s. 27.**

gidebilmektedirler. Davalar bu maddeden açıldığında cezalar 1,5 yıl olarak verilip ertelenebilmektedir.[127] Bu olgular ışığında öncelikli olarak yapılması gerekenler şöyle sıralanabilir: Hem soruşturmalar ve kovuşturmalar takip edilerek kusurlu olanları tespit edilmeli ve cezai kovuşturmaya tabi tutulmalı, hem de yasal bir düzenleme ile savcıların suçu hafifletmelerinin ve keyfî olarak "mukavemet" suçu isnat ederek mağdurları sindirmelerinin önüne geçilmelidir. İşkence davalarında işkenceyi kanıtlamak amacıyla alınan bağımsız tıbbi raporlar mahkemeler tarafından kabul edilmelidir. TCK'nın ceza zamanaşımını düzenleyen 66. maddesinde gerekli düzenlemeler yapılarak işkence ve kötü muamele suçları için zamanaşımı, geriye dönük işleyecek şekilde kaldırılmalıdır.[128]

Polis teşkilatının bağımsız "ulusal kurumlar" yoluyla denetimi meselesi ele alındığında ise, idare içerisinde halihazırda birçok insan hakları biriminin[129] mevcut olduğu görülür. BM bu tür kurumların insan haklarının korunması ve desteklenmesinde etkin olabilmeleri için "Paris İlkeleri" adı altında bazı normlar geliştirmiştir. Paris İlkeleri'ne göre bu tür mekanizmalar, hem üyelik hem de finansman açısından tam bağımsız olmalı, çoğulcu bir üyelik yapısına sahip olmalı, insan haklarının geliştirilmesi ve korunması konusunda yetkili ve sorumlu olmalı, yasal bir metinle belirlenen geniş bir görev alanına sahip olmalı, yetki alanında bulunan herhangi bir meseleyi herhangi bir soruşturma ve kovuşturmaya uğramadan özgürce mütalaa edebilmeli ve yetkisine giren durumları değerlendirmek için gerekli her türlü bir bilgi ve belgeyi talep edebilmelidir.[130] Ancak söz konusu birimler incelendiğinde bunların, BM Paris İlkeleri'nin özellikle tam bağımsızlık koşulunu karşılamadıkları görülür.

Yeni oluşturulan "Türkiye İnsan Hakları Kurumu" da, kuruluş sürecinde, İHD, TİHV, İnsan Hakları İzleme Örgütü gibi birçok insan hakları örgütü tarafından, bağımsızlık koşulunu taşımadığına dikkat çekilerek defalarca eleştirilmiştir.[131] Bu eleştirilerde, özellikle

127 İnsan Hakları İzleme Örgütü, *a.g.e.*, s. 14, 15.

128 Burada rapor yayına hazırlandığı sırada gerçekleşmiş olan önemli bir gelişmeye değinmekte fayda var. 7 Mart 2013 tarihinde Meclise gönderilen ve kamuoyunda "4. Yargı Reformu Paketi" adıyla anılan "İnsan Hakları ve İfade Özgürlüğü Bağlamında Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı" zamanaşımı konusunda da değinmekte bir değişiklik getirmekte ve işkence suçları için zamanaşımının ortadan kaldırılmasını öngörmektedir. Diğer bir deyişle, tasarının bu haliyle yasalaşması durumunda güvenlik ve kolluk güçlerince gerçekleştirilen işkence suçlarının yargılamasında zamanaşımı işlemeyecektir. Şüphesiz bu tasarı, yasalaşması halinde cezasızlık sorunuyla mücadele açısından atılmış olan çok önemli bir adım olacaktır. Ancak, Türkiye'de güvenlik ve kolluk güçlerince gerçekleştirilen insan hakları ihlallerinin en yoğun olduğu 1980'ler ve 1990'ları kapsamayacak bir uygulama cezasızlık sorunun çözümü konusunda oldukça yetersiz kalacaktır. Bu bakımdan, tasarı uyarınca zamanaşımının kaldırılmasının geriye dönük olarak işleyip işlemeyeceği çok büyük önem arz etmektedir.

129 Bu kurumlar şöyle sıralanabilir: TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları, İnsan Hakları Üst Kurulu, İnsan Hakları Danışma Kurulu, İnsan Hakları İhlal İddialarını İnceleme Heyetleri, İnsan Hakları Eğitimi Ulusal Komitesi, Ceza İnfaz Kurumları ve Tutukevleri İzleme Kurulları, Jandarma İnsan Hak. İhlallerini İnceleme ve Değerlendirme Merkezi. Bu kurullarla ilgili bilgi için bkz. Altıparmak, Kerem, "Türkiye'de İnsan Hakları İdari Yapılanması", 2008, http://www.ihop.org.tr/dosya/uihk/yapilanma_tablo.pdf, erişim 27.09.2012; Altıparmak, Kerem, "Türkiye'de İnsan Haklarında Kurumsallaş(ama)ma", 2008, http://e-kutuphane.ihop.org.tr/pdf/kutuphane/107_1293624912_2008-01-01.pdf, erişim 27.09.2012.

130 Bkz. BM, "İnsan Haklarının Geliştirilmesi ve Korunması için Ulusal Kurumlar", 20.12.1993 tarih ve 48/134 sayılı Genel Kurul kararı, http://www.ihop.org.tr/dosya/uihk/paris_ilkeleri.pdf, erişim 27.09.2012.

131 Bkz. TİHV, "Türkiye İnsan Hakları Kurumu Kurulmasına Dair Kanun Tasarısı" Derhal Geri Çekilmelidir!", 2009, http://tihv.org.tr/index.php?aEoeTArkiye-AEnsan-HaklarAE-Kurumu-KurulmasAEna-Dair-Kanun-TasarAEsAEaE-Derhal-Geri-Aekilmelidir, erişim 28.09.2012; Helsinki Yurttaşlar Derneği - İnsan Hakları Derneği – İnsan Hakları ve Mazlumlar için Dayanışma Derneği - Türkiye İnsan Hakları Vakfı - Uluslararası Af Örgütü Türkiye Şubesi, "Türkiye İnsan Hakları Kurumu Kanunu Tasarısı'na ilişkin son günlerde kamuoyunda yaratılmaya çalışılan yanlış izlenimlere ilişkin İnsan Hakları Kurumlarının Zorunlu Açıklaması", 14.01.2011, http://www.tihv.org.tr/index.php?oba_20100114, erişim 28.09.2012; İnsan Hakları İzleme Örgütü, "Türkiye: İnsan Hakları Kurumuna dair Hatalı Plandan Vazgeçin", 19.06.2012, http://www.hrw.org/es/node/108118, erişim 28.09.2012 vd.

Kurumun bağımsızlığının ve çoğulculuğunun sağlanması açısından üyelerin belirlenme sürecinin önemine dikkat çekilmiş ve Kurum üyelerinin yürütme organlarınca seçilmesinin Kurumun bağımsızlığını ortadan kaldıracağına vurgu yapılmıştır. Bu noktada, hükümetin kanunun hazırlanma sürecinde çeşitli örgütlere görüş sormasının Kurumun bağımsızlığının sağlanması için yeterli olmadığının altı çizilmiştir. Ancak tüm bu eleştirilere rağmen kanun tasarısında gerekli değişiklikler yapılmamış ve tasarı 21 Haziran 2012'de kabul edilerek kanunlaşmıştır. Söz konusu 6332 sayılı kanunun 5/4 maddesine göre, üyelerin seçimi, Cumhurbaşkanı (2 üye), Bakanlar Kurulu (7 üye), Yükseköğretim Kurulu (1 üye) ve baro başkanları (1 üye) tarafından yapılacaktır. [132] Yani, 11 üyenin 10'u yürütme organları tarafından seçilmektedir. Dolayısıyla, kurum üye seçimi açısından bağımsızlık niteliğine sahip değildir. Tasarı kanunlaştıktan sonra, insan hakları örgütleri hem üyelik seçimine yönelik eleştirilerini tekrarlamışlar, hem de kurumun mali bağımsızlığının da yeterince güvence altına alınmamış olduğuna dikkat çekmişlerdir.[133] Avrupa Komisyonunun Türkiye 2012 İlerleme Raporu'nda da, Kurumun bağımsızlığı açısından kanunun BM Paris İlkeleri ile uyumlu olmadığı vurgulanmıştır.[134] Dolayısıyla, "Türkiye İnsan Hakları Kurumu"nun insan haklarının korunması açısından uluslararası standartlara uyan etkin bir kurum olarak çalışabilmesi için, üyelerin seçimi yürütmeden bağımsız kişilerden oluşacak ayrı bir birim tarafından yapılmalı ve seçilen kişilerin atanması devletin bir kurumu tarafından gerçekleştirilmelidir. Süreç her bakımdan açık ve şeffaf olmalıdır. Mali açıdan tam bağımsızlık sağlanmalıdır.

EGM, JGK ve SGK'da görevli kolluk personeli tarafından gerçekleştirilen insan hakları ihlallerinin şikayet edilebilmesi için kurulma aşamasında olan bir diğer kurum "Kolluk Gözetim Komisyonu"dur. Bu kurum, AB katılım öncesi programı kapsamında yürütülen bir eşleştirme projesi çerçevesinde oluşturulmaktadır. Komisyonun kanun tasarısının 4. maddesinde sıralanan görevleri şunları içermektedir: Kolluk şikâyet sisteminin işleyişine dair ilkeleri tespit ederek bunlarla ilgili olarak Bakanlığa önerilerde bulunmak; kolluk görevlilerinin işledikleri iddia edilen suçlardan veya disiplin cezasını gerektiren eylem, tutum veya davranışlarından dolayı gerektiğinde yetkili merciler tarafından haklarında disiplin soruşturması yapılmasını istemek; görev alanına giren konularda tespit, görüş ve öneriler içeren yıllık raporlar hazırlamak; kolluk etik ilkelerinin uygulanmasını izlemek, bu ilkelerin etkin bir şekilde uygulanması konusunda yetkili makamlara önerilerde bulunmak; kolluk görevlilerinin disiplin cezasını gerektiren eylem, tutum veya davranışlarıyla ilgili ihbar ve şikâyetlerin Komisyona intikal etmesi veya Komisyon tarafından resen öğrenilmesi üzerine İçişleri Bakanlığı Mülkiye Teftiş Kurulu Başkanlığından söz konusu ihbar veya şikâyetlerin öğrenildiği tarihten itibaren otuz gün içinde disiplin soruşturması açılmasını istemek; bu istem üzerine, Kurul Başkanlığınca genel disiplin hükümlerine göre işlem yapmak.[135]

Kurum, İçişleri Bakanlığı bünyesinde oluşturulmaktadır. Kanun tasarısının 3. maddesine göre Komisyon, İçişleri Bakanlığı Müsteşarı (Komisyon Başkanı), Başbakanlık İnsan Hakları Başkanı, İçişleri Bakanlığı Mülkiye Teftiş Kurulu Başkanı, Bakanlık I. Hukuk Müşaviri, Adalet Bakanlığı Ceza İşleri Genel

132 Türkiye İnsan Hakları Kurumu Kanunu, 30 .06.2012 tarihli ve 28339 sayılı *Resmî Gazete*.

133 Helsinki Yurttaşlar Derneği - İnsan Hakları Derneği – İnsan Hakları ve Mazlumlar için Dayanışma Derneği -Türkiye İnsan Hakları Vakfı – Uluslararası Af Örgütü Türkiye Şubesi, "Ortak Açıklama", 14.06.2012, http://www.ihop.org.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=585:tuerkiye-nsan-haklar-kurumu-kanunu-tasars-uezerine-ortak-basn-acklamas&catid=36:ulusal-nsan-haklar-kurumu&Itemid=46, erişim 28.09.2012.

134 Ayrıca raporda, İşkenceye Karşı Gayri-İhtiyari Protokol kapsamında kurulması gereken bağımsız denetim organlarının henüz kurulmadığı hatırlatılmıştır. Bkz. Avrupa Komisyonu, *Turkey 2012 Progress Report*, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2012/package/tr_rapport_2012_en.pdf, s. 19.

135 Kolluk Gözetim Komisyonu Kanunu tasarısı ve gerekçesi için bkz. http://www2.tbmm.gov.tr/d24/1/1-0584.pdf, erişim 28.09.2012.

Kolluk Gözetim Komisyonu'nun sadece AB üyeliği için kurulmuş göstermelik bir kurum olmaktan çıkartılması ve etkin bir şikayet kurumuna dönüştürülmesi için öncelikle BM Paris İlkeleri ışığında yapılandırılması, büyük oranda hak ve özgürlükleri ihlal edilmiş grupları temsil eden örgütlerin üyelerinden oluşturulması, üyelerinin görev güvencesine ve kurumun finansal bağımsızlığa sahip olması gerekir.

Müdürü, üniversitelerin ceza ve ceza usul hukuku ana bilim dallarında görevli öğretim üyeleri arasından bakanın teklif edeceği üç aday ile baro başkanı seçilme yeterliliğine sahip serbest avukatlar arasından adalet bakanının teklif edeceği üç aday arasından Bakanlar Kurulunca seçilecek birer üyeden oluşur. Yani kurum tamamen hükümetin inisiyatifi altında çalışacak şekilde yapılandırılmaktadır. Dolayısıyla, üyelik ve finansal bağımsızlığı yoktur. AB Uyum Komisyonunun raporuna göre, Komisyon oluşturulurken özellikle İngiltere ve Portekiz'de var olan benzeri kurumlar örnek alınmıştır.[136] Ancak, bu tür kurumların *etkin* işlemesi için gerekli uluslararası standartlar BM tarafından belirlenmiştir ve Komisyon bu haliyle, BM'nin ortaya koyduğu Paris İlkeleri'nin "Oluşturulma Biçimleri ve Bağımsızlık ile Çoğulculuk Güvenceleri" başlıklı ilkesine uymamaktadır. Komisyonun sadece AB üyeliği için kurulmuş göstermelik bir kurum olmaktan çıkartılması ve etkin bir şikâyet kurumuna dönüştürülmesi için öncelikle BM Paris İlkeleri ışığında yapılandırılması, büyük oranda hak ve özgürlükleri ihlal edilmiş grupları temsil eden örgütlerin üyelerinden oluşturulması, üyelerinin görev güvencesine ve kurumun finansal bağımsızlığa sahip olması gerekir. Kurumun gözaltı yerlerini ve cezaevlerini habersiz ve sınırsız ziyaret yetkisi ve kararlarının bağlayıcılığı olmalıdır.

Polis teşkilatının mali denetimi de yetersizlik arz etmektedir. Tüm diğer kurumlar gibi, EGM'nin bütçesi de şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkelerine uygun olarak denetlenmelidir. Sayıştay Kanunu ve yönetmeliği, yukarıda detaylı olarak ele alınan sorunlar bertaraf edilecek şekilde değiştirilmelidir. Bu değişikliklerle, Sayıştayın yerindelik denetimi yapabilmesi sağlanmalı ve şeffaflık ilkesi bağlamında, hazırlanan raporların, "örtülü ödenek"le ilgili olanları da dâhil, hiçbir kısmının gizlenmeden kamuya açıklanması mümkün hale gelmelidir.

136 TBMM Avrupa Birliği Uyum Komisyonunun 11.04.2012 tarihli ve 1/584 esas numaralı raporu için bkz. http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/abuyum/belge/faaliyet/donem24/1_584.pdf, erişim 28.09.2012.

Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT) ve İstihbarat Kurumları

MİT, 644 sayılı Kanun'la 22 Temmuz 1965'te, Milli Emniyet Hizmetleri adlı kurumun dönüştürülmesiyle kurulmuş, 12 Eylül darbesinin akabinde 1 Kasım 1983 tarihinde kabul edilen 2937 sayılı kanunla bugünkü yapısını almıştır. Teşkilatı şeffaf bir kurum olarak tanımlamak mümkün değildir; bunu teşkilat üzerine yapılan çalışmaların azlığı da göstermektedir.[137] Dolayısıyla, bu bölümde MİT'in ve diğer istihbarat kurumlarının şeffaf ve hesap verebilir birer kurum haline gelebilmesi için öncelikle yapılması gereken yasal ve yapısal düzenlemeler ortaya konacaktır.

Teşkilat üzerine yapılan çalışmalarda, ordunun 1990'lı yılların başına kadar MİT'i bilfiil yönettiği ve teşkilat üzerinde hâkimiyete sahip olduğu vurgulanmıştır.[138] MİT'in ilk sivil müsteşarı 1992 yılında atanırken, Kılıç'a göre, özellikle 2002'den sonra MİT'in çalışma sisteminde ciddi değişiklikler olmuş, kurum hükümetle biraz daha yakın mesaiye başlamıştır.[139] Teşkilat, 2937 sayılı Devlet İstihbarat Hizmetleri ve Milli İstihbarat Teşkilatı Kanunu'ndaki düzenlemeler sayesinde son derece geniş bir görev alanında faaliyet göstermekte ve geniş yetkiler kullanmaktadır. 4. maddede muğlak ibareler içerecek şekilde tanımlanan görevleri arasında, "Türkiye Cumhuriyetinin ülkesi ve milleti ile bütünlüğüne, varlığına, bağımsızlığına, güvenliğine, Anayasal düzenine ve milli gücünü meydana getiren bütün unsurlarına karşı içten ve dıştan yöneltilen mevcut ve muhtemel faaliyetler hakkında milli güvenlik istihbaratını Devlet çapında oluşturmak ve bu istihbaratı Cumhurbaşkanı, Başbakan, Genelkurmay Başkanı, Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreteri ile gerekli kuruluşlara ulaştırmak" ve "[İ]stihbarata karşı koymak" vardır. "Türkiye Cumhuriyeti'nin varlığına, bağımsızlığına, güvenliğine, milli gücünü meydana getiren bütün unsurlarına karşı eylemlerin" hangi eylemleri kapsadığı, hangi suç türlerine karşılık geldiği belirgin değildir. Bu ibareler hem sınırlı hem de açık bir şekilde tanımlanmalıdır. 6. maddenin 3. fıkrasında ise teşkilatın telekomünikasyon yoluyla gerçekleştirilen iletişimi tespit, dinleme ve takip yetkisi şu şekilde düzenlenmiştir: "Anayasanın 2'nci maddesinde belirtilen temel niteliklere ve demokratik hukuk devletine yönelik ciddi bir tehlikenin varlığı halinde Devlet güvenliğinin sağlanması, casusluk faaliyetlerinin ortaya çıkarılması, Devlet sırrının ifşasının tespiti ve terörist faaliyetlerin önlenmesine ilişkin olarak, hâkim kararı veya gecikmesinde sakınca bulunan hallerde MİT Müsteşarı veya yardımcısının yazılı emriyle telekomünikasyon yoluyla yapılan iletişim tespit edilebilir, dinlenebilir, sinyal bilgileri değerlendirilebilir, kayda alınabilir." Burada geçen, "Anayasanın 2'nci maddesinde belirtilen temel niteliklere ve demokratik hukuk devletine yönelik ciddi bir tehlikenin varlığı" ibaresi hiçbir netlik taşımamaktadır ve takdir yetkisini genişleten son derece muğlak bir ifadedir. Teşkilatın bu son derece geniş görev alanı ve yetkileri, insan hakları ihlallerinin

137 Örneğin bkz. Ünlü, Ferhat, "Milli İstihbarat Teşkilatı", Ümit Cizre (der.), *Almanak Türkiye 2005: Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim*, TESEV Yayınları, İstanbul, 2006, s. 154-167; Kılıç, Ecevit, "Milli İstihbarat Teşkilatı", Ali Bayramoğlu, Ahmet İnsel (der.), *Almanak Türkiye 2006-2008 Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim*, TESEV Yayınları, İstanbul, 2009, s. 243-250; İlter, Erdal, *Millî İstihbarat Teşkilâtı Tarihçesi: Millî Emniyet Hizmetleri Riyâseti (M.E.H./M.AH) (1927/1965)*, Millî İstihbarat Teşkilâtı Müsteşarlığı, Ankara, 2002; Özkan, Tuncay, *Bir Gizli Servisin Tarihi: MİT*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1996.

138 Ünlü, Ferhat, *a.g.e.*, s. 157-159; Kılıç, Ecevit, *a.g.e.*, s. 244, 245.

139 Kılıç, Ecevit, *a.g.e.*, s. 245.

Teşkilatın halihazırdaki denetimi sadece kendi iç teftiş kurulları yoluyla ve Başbakanın tasarrufuna bağlı olarak yapılabilmektedir. Kurumun demokratik denetimi konusundaki durumun vahameti, Şubat 2012'de yaşanan krizle daha da ortaya çıkmıştır.

önlenmesi açısından teşkilatın demokratik denetimi meselesini daha da önemli kılmaktadır.

Teşkilatın halihazırdaki denetimi sadece kendi iç teftiş kurulları yoluyla ve Başbakanın tasarrufuna bağlı olarak yapılabilmektedir.[140] Kurumun demokratik denetimi konusundaki durumun vahameti, Şubat 2012'de yaşanan krizle daha da ortaya çıkmıştır. 7 Şubat 2012'de MİT müsteşarı ve dört MİT mensubu, PKK'nin bazı eylemlerine ilişkin bilgilerin önceden MİT'e iletildiği iddiaları üzerine, İstanbul Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından yürütülen KCK davası kapsamında şüpheli sıfatıyla ifadeye çağırılmış; akabinde hükümet hızla devreye girerek sürece bilfiil müdahale etmiştir. Öncelikle soruşturma savcısı Sadrettin Sarıkaya görevden alınmış; daha sonra İstanbul Emniyet Müdürlüğü içinde üst düzey yetkililer de dahil olmak üzere birçok görevden alma ve tayin söz konusu olmuş;[141] 2937 sayılı Devlet İstihbarat Hizmetleri Ve Milli İstihbarat Teşkilatı Kanunu'nun 26. maddesi son derece hızlı bir şekilde değiştirilmiş ve süreç sonlandırılmıştır. Kanunun 26. maddesi, 17 Şubat 2012 tarihli ve 6278 sayılı kanunla değiştirilmiş ve şöyle düzenlenmiştir: "MİT mensuplarının veya belirli bir görevi ifa etmek üzere kamu görevlileri arasından Başbakan tarafından görevlendirilenlerin; görevlerini yerine getirirken, görevin niteliğinden doğan veya görevin ifası sırasında işledikleri iddia olunan suçlardan dolayı ya da 5271 sayılı Kanunun 250nci maddesinin birinci fıkrasına göre kurulan ağır ceza mahkemelerinin görev alanına giren suçları işledikleri iddiasıyla haklarında soruşturma yapılması Başbakanın iznine bağlıdır." Yeni düzenlemenin öncekinden iki farkı vardır: Öncelikle MİT mensuplarına sağlanan dokunulmazlık zırhı, Başbakan tarafından belirli bir görevi ifa etmek üzere kamu görevlileri arasından görevlendirilen kişilere de sağlanmıştır; ikinci olarak, maddenin son kısmı sayesinde, CMK'nın 250. maddesinin 1. maddesinde sayılan suçlar açısından hiçbir memura tanınmayan muafiyet, Başbakanın yargılama izni vermemesi halinde, MİT mensuplarına ve Başbakanın görevlendirdiği kişilere tanınmıştır.[142] Sonuç olarak, süreç, MİT'i denetim dışı bırakan yasal çerçevenin tahkim edilmesiyle son bulmuştur. Ancak, savcılığın bu tasarrufu, aynı zamanda, hükümetin Kürt sorununa çözüm bulmaya yönelik başlattığı siyasal girişimlere, yargının gerçekleştirdiği siyasal bir müdahale olarak da değerlendirilmiştir.[143] İki açıdan da ele alındığında demokratik ilkelerle bağdaşmayan bu tür vakalar, MİT'e ilişkin yasal düzenlemeler ile görev tanımlarının tekrardan ele alınmasını ve hem şeffaflık sağlayacak, hem de suistimale meydan vermeyecek hesap verebilirlik mekanizmalarının oluşturulmasını elzem kılmaktadır.

İstihbarat teşkilatları üzerine yapılan çalışmalarda sıklıkla tekrarlandığı üzere, bu tür teşkilatlar gizlilik içeren bir çalışma tarzına sahiptir. Aytar'ın da belirttiği gibi, bu çalışma şekli artan yetkilerle birleşince istihbarat aktivitelerinin insan hakları ve hukuk kuralları ile ters düşme olasılığı artmıştır: "Edinilen bilgilerin istismar edilmesi ihtimali, normalde

140 Yetkin, Murat, "İstihbarat Örgütlerinin Demokratik Denetimi", *Radikal*, 23.02.2012.

141 *Radikal*, "Savcı Sarıkaya soruşturmadan alındı", 11.02.2012.

142 Avrupa Komisyonunun Türkiye 2012 İlerleme Raporu'nda MİT'le ilgili bu yasa değişikliğinin bazı devlet memurları için keyfî bir dokunulmazlık sağladığına dikkat çekilmiş, tutarsız yorumlara açık olduğu ve yasal denetimi dışladığı uyarısı yapılmıştır. Bkz. Avrupa Komisyonu, *Turkey 2012 Progress Report*, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2012/package/tr_rapport_2012_en.pdf, s. 13.

143 Bkz. Çandar, Cengiz, "Ya polis-yargı devleti veya...", *Radikal*, 10.02.2012; *Habertürk*, "Hasan Cemal: MİT de sütten çıkmış ak kaşık değil", 14.02.2012, http://www.haberturk.com/polemik/haber/715847-askere-dokununca-iyi-de-mite-dokununca-kotu-mu, erişim 29.01.2013.

toplumsal ve siyasi muhalefete karşı kullanılmaması gereken istihbarat aktivitelerini siyasi açıdan da mahsurlu ve *tehlikeli* kılabilir."[144] Dolayısıyla, demokratik rejimin bir gereği olarak, istihbarat teşkilatlarının demokratik denetimi için de mekanizmalar oluşturulmalı ve bu mekanizmalar içinde, yasama, yürütme ve yargı organları yer almalıdır. Ayrıca, söz konusu denetim mekanizmalarına sivil toplum ve medya da dahil olmalıdır. Aynı prensipler ve gereklilikler, Jandarma İstihbarat Teşkilatı ve Emniyet Genel Müdürlüğü İstihbarat Daire Başkanlığı ve bağlı birimleri için geçerli olduğu gibi iletişime ilişkin müdahalelerin tek merkezden gerçekleştirilmesi için kurulan Telekomünikasyon Kurumu Başkanlığı ve görevleri arasında istihbaratın toplanması, değerlendirilmesi ve paylaşılması da olan Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı için de geçerlidir.[145] Kurulması gerekli olan demokratik denetim mekanizmasının özelliklerini açmakta fayda vardır.[146]

Öncelikle, yasal düzenlemelerde MİT ve diğer istihbarat birimlerinin görev alanları son derece açık ve sınırlandırılmış şekilde ifade edilmelidir. Örneğin "devletin güvenliğini korumak" ya da yukarıda belirtildiği gibi "[T]ürkiye Cumhuriyetinin ülkesi ve milleti ile bütünlüğüne, varlığına, bağımsızlığına, güvenliğine, Anayasal düzenine ve milli gücünü meydana getiren bütün unsurlarına karşı içten ve dıştan yöneltilen mevcut ve muhtemel faaliyetler" gibi ifadeler son derece geniş ve yoruma açıktır. Üstelik gerçekleşmemiş "muhtemel" faaliyetleri de içine almaktadır. Bu ifadelere dayanarak, istenildiği zaman toplumsal muhalefet hareketlerini rahatlıkla suçlulaştırmak mümkündür. Bu muğlak tanımlamalar sayesinde, istihbarat teşkilatının yetkileri, söz konusu hareketler içinde yer alan gruplar üzerinde baskı uygulamak üzere devreye sokulabilir. Dolayısıyla, istihbarat birimlerinin görev alanı net ifadelerle tanımlanmalı ve sınırlı bir içeriğe kavuşturulmalıdır. Bu yetkilerin siyasi muhaliflere karşı kötüye kullanılmasını engellemek için hukuki ve kurumsal teminatlar oluşturulmalıdır. Örneğin Arjantin'in "Ulusal İstihbarat Yasası"nın 4. maddesinin 2. fıkrası şöyledir: "Irkı, dini, özel hayat sınırlarına giren faaliyetleri ve siyasi ideolojisinden dolayı veya taraflı organizasyonlara, toplum örgütlerine, sendikalara, topluluklara, kooperatiflere, yardım, kültür veya işçi organizasyonlarına üyelik sebebiyle ya da herhangi bir alanda sürdürülen yasal faaliyetlerden dolayı hiç kimse hakkında bilgi edinmeyecek, istihbarat toplamayacak ya da veri saklamayacaktır."[147] Böyle bir düzenleme, istihbarat teşkilatlarının olası ihlallerinin önünde kati bir engel oluşturmayabilir ama en azından bunun yasal ve yargısal takibi için uygun bir zemin oluşturur.[148] Ayrıca, teşkilatların "işkence" gibi hiçbir halde başvuramayacakları pratikler yasada sayılmalı ve yasaklanmalı; bu tür pratiklerin ortaya çıkma ihtimalini azaltmak üzere, bilgiyi analiz eden ve bu bilgiye dayanarak operasyon yapan birimler birbirinden ayrılmalıdır. Halihazırdaki yasal düzenlemelerde polis ve jandarma için bu ayrım söz konusu değildir. Dolayısıyla, bu anlamda gerekli yasal düzenlemeler gerçekleştirilmelidir.[149]

144 Aytar, Volkan, "İstihbarat Servisleri ve Demokratik Gözetim", Hans Born ve Ian Leigh, *İstihbaratı Hesapverebilir Hale Getirmek-İstihabrat Teşkilatlarının Gözetiminde Hukuki Standartlar ve En İyi Uygulamalar,* TESEV Yay., İstanbul, 2008, s. 13.

145 Aytar, Volkan, *a.g.e.* s. 14.

146 Denetim mekanizmasının burada belirtilen gerekli özellikleri, Hans Born ve Ian Leigh'in *İstihbaratı Hesapverebilir Hale Getirmek-İstihabrat Teşkilatlarının Gözetiminde Hukuki Standartlar ve En İyi Uygulamalar* başlıklı çalışmasından derlenmiştir. Söz konusu çalışmada, yasal teminatlar birer gereklilik olarak vurgulanmış, denetim mekanizmaları içinde yürütmenin, yasamanın ve mağduriyet giderici yargısal mercilerin yer alması gerektiğine işaret edilmiş, oluşturulacak kurumsal yapılanmalar içinse alternatifler ortaya konmuştur. Burada önerilen kurumsal yapılanmalar bu alternatifler arasından seçilmiştir. Bkz. Born Hans ve Ian Leigh, *İstihbaratı Hesapverebilir Hale Getirmek-İstihabrat Teşkilatlarının Gözetiminde Hukuki Standartlar ve En İyi Uygulamalar,* TESEV Yayınları, İstanbul, 2008.

147 Born Hans ve Ian Leigh, *a.g.e.*, s. 49.

148 Born Hans ve Ian Leigh, *a.g.e.*, s. 45-50.

149 Eryılmaz, Mesut Bedri, "Polis İstihbarat", Ümit Cizre (der.), *Almanak Türkiye 2005: Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim*, TESEV Yayınları, İstanbul, 2006, s. 148.

Kişisel verilerin "gizliliğinin" korunması temel bir insan hakkı olarak kabul edilmeli ve bu konuda, MİT ve diğer istihbarat teşkilatlarının yetkilerini koruyan değil, sınırlandıran bir kanun çıkarılmalıdır.

Kişisel verilerin "gizliliğinin" korunması temel bir insan hakkı olarak kabul edilmeli ve bu konuda, MİT ve diğer istihbarat teşkilatlarının yetkilerini koruyan değil, sınırlandıran bir kanun çıkarılmalıdır. 2008 yılında TBMM Başkanlığına gönderilen ve yasalaşmadığı için kadük kalan "Kişisel Verilerin Korunması Kanun Taslağı" bu özellikleri içermediği ve veri toplayan kurumların yetkilerini gözettiği için çokça eleştirilmiştir.[150] Önceki tasarının yerine, kişisel verilerin gizliliğinin korunmasını esas alan ve buna yönelik gerekli düzenlemeleri içeren bir yasa çıkarılmalıdır. Ayrıca, Anayasa'nın 20. maddesine 2010'da eklenen "Herkes, kendisiyle ilgili kişisel verilerin korunmasını isteme hakkına sahiptir" ifadesi kişisel verilerin *gizliliğinin korunması* ilkesine yönelik değil sadece *korunmasına* yönelik bir düzenleme içermektedir. Dolayısıyla, yetersizdir ve değiştirilmelidir.[151] Bu düzenlemelerin gerektiği gibi uygulanıp uygulanmadığını denetlemeye yönelik bağımsız dış personelin de katılacağı bir denetim mekanizması kurulmalıdır. Kişilerin şikayeti sonucunda başlatılan işlemlerde, mahkemelerin ya da yasal olarak kurulmuş söz konusu bağımsız mekanizmanın, kişisel verilerle ilgili uygulamaların yasallığını denetleyebilmek için teşkilatların dosyalarından yeterince veriye erişebilmesi gerekir.[152]

Hem üst düzey hem de alt düzey çalışanlara yasaya aykırı talimatları yerine getirmeme hakkı ve bu tür eylemleri haber verme sorumluluğu verilmelidir. Yasaya aykırılığı rapor eden çalışanlar hem disiplin işleminden hem de cezai kovuşturmadan korunmalıdır. İnsan haklarını koruyan meslek etik kodları düzenlenmeli ve personele hem insan hakları konusunda hem de bu kodları benimsetmek üzere meslek eğitimi verilmelidir.[153] Ayrıca, bu tür teşkilat çalışanlarının siyasi muhalifler hakkında bilgi tedariki gibi makul olmayan hükümet talimatlarını yerine getirmeyi reddedebilmesini sağlayan teminatlar oluşturulmalıdır. Söz konusu teminatlar MİT'i ve diğer istihbarat birimlerini düzenleyen mevzuatın parçası olmalıdır.[154]

MİT ve diğer istihbarat birimlerinin denetimi hem yürütme, hem yasama, hem de adli merciler tarafından gerçekleştirilmelidir. Bunun için öncelikle, çıkarılması planlanan kanunda "devlet sırrı" kavramının tanımı daraltılmalıdır. Ancak, Meclise sunulmuş olan tasarı, bu özelliği taşımamaktadır. Meclis Genel Kuruluna sevk edilen son metinde devlet sırrı, "yetkisiz kişilerce öğrenilmesi, Devletin uluslararası ilişkilerine veya milli güvenliğe zarar verebilecek mahiyetteki gizli bilgi, belge ve kayıtlardır" şeklinde tanımlanmıştır.[155] "Devlet sırrı" tanımının "milli güvenlik" gibi son derece muğlak bir kavrama dayandırılması, her türlü bilgi ve belgenin devlet sırrı olarak gizlenebilmesini olanaklı kılmaktadır. Ayrıca tasarıya göre, devlet sırrı kapsamına alınan bilgi ve belgeler 50 yıl boyunca bu kapsamda kalabilecektir. Bilgi ve belgelere "devlet sırrı" niteliğini verme yetkisi ise, Adalet, Milli Savunma, İçişleri ve Dışişleri Bakanlarından oluşacak ve Başbakanın başkanlığında toplanacak olan "Devlet Sırrı Değerlendirme Kurulu"na verilmiştir.[156] Bakanların Başbakana muhalefet etme ihtimali düşük olacağı için, aslında bilgi ve belgelere devlet sırrı niteliğini verme yetkisi pratikte Başbakanın tekeline

150 Bkz. İlkiz, Fikret, "Gazeteciler ve Kişisel Veriler", *Bianet*, 26.03.2012.

151 İlkiz, Fikret, *a.g.e.*

152 Born Hans ve Ian Leigh, *a.g.e.*, s. 61-63.

153 Born Hans ve Ian Leigh, *a.g.e.*, s. 64-67.

154 Born Hans ve Ian Leigh, *a.g.e.*, s. 89-93.

155 Adalet Komisyonunun kabul ettiği metin için bkz. http://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem24/yil01/ss287.pdf, erişim 9.10.2012.

156 Tasarı, "Cumhurbaşkanlığına ait bilgi, belge ve kayıtların niteliğini Cumhurbaşkanı takdir eder" hükmünü içermektedir. Bkz. Akın, Doğan, "20 Soruda Yeni 'Devlet Sırrı' Düzeni", *T24*, 21.06.2012.

Meclis Genel Kuruluna sevk edilen son metinde devlet sırrı, "yetkisiz kişilerce öğrenilmesi, Devletin uluslararası ilişkilerine veya milli güvenliğe zarar verebilecek mahiyetteki gizli bilgi, belge ve kayıtlardır" şeklinde tanımlanmıştır. "Devlet sırrı" tanımının "milli güvenlik" gibi son derece muğlak bir kavrama dayandırılması, her türlü bilgi ve belgenin devlet sırrı olarak gizlenebilmesini olanaklı kılmaktadır.

bırakılmıştır.[157] Dolayısıyla, yürütme organının denetimi için gerekli olabilecek bilgi ve belgelerin kolaylıkla yürütme, özellikle de Başbakan tarafından "devlet sırrı" kapsamına alınması olanaklı kılınmıştır. Ayrıca, 8. madde, "[M]ahkemelerce talep edilen devlet sırrı niteliği taşıyan bilgi ve belgeler, kurulca gerekçesi belirtilmek suretiyle verilmeyebilir" hükmünü içermektedir. Tasarı bu haliyle, devletin kurumlarını yargısal denetim dışına çıkaran son derece tehlikeli bir düzenlemedir. Bu nedenle tasarıda "devlet sırrı" kavramı yeniden tanımlanmalı ve tanım daraltılmalıdır. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın (AGİT) basın özgürlüğü üzerine hazırladığı raporda önerdiği gibi, ancak açıklanması somut ve kanıtlanabilir zarara neden olabilecek bilgi ve belgeler bu kapsam içine alınmalı ve bu alanlar yasada kısıtlanarak açıkça sayılmalıdır. Yine raporda önerildiği gibi, insan hakları ihlallerinin, kamu sağlığı ve çevreye yönelik zararların, bilimsel bilgilerin, bireysel ve kötü yönetimlere ilişkin bilgilerin devlet sırrı olarak sınıflandırılması mümkün olmamalı ve "devlet sırrı" kapsamına giren bilgilerin gizliliği 15 yılı geçmemelidir. Gizlilik kapsamına alınan bilgiler yürütmeden bağımsız bir komisyon tarafından denetlenmeli; bilgilere keyfî olarak "devlet sırrı" niteliğinin atfedilmesi cezalandırılmalıdır.[158] Hâkimler ve parlamento araştırma komisyonları her türlü belgeyi görebilmelidir. Böylece "devlet sırları" kavramının istihbarat teşkilatlarının demokratik denetiminin önünde engel teşkil etmesi, mümkün olduğunca engellenebilir.

Demokratik denetim mekanizmasının olmazsa olmaz parçasını oluşturan parlamento denetimi, istihbarat teşkilatlarının partizanca bir tutum içine girmesini önlemeye yardımcı olabilir. Parlamento içinden oluşturulan kurulların, Arjantin, Kanada, Norveç, İngiltere, Amerika, Almanya gibi birçok ülkede emsalleri vardır. Örneğin Almanya'da *Bundestag*, Parlamenter Denetim Paneline, hem teşkilatlar için oluşturulan politikaları, hem de operasyonları tetkik etme yetkisi vermiştir. Eğer "devlet sırları" kanunu, bu tür kurulların kamuya yapacakları açıklamaların önüne bir engel olarak çıkarılırsa, buna çare olarak bu tür kurulların yanı sıra, sadece ihtilaf durumlarında oluşturulmak üzere "tahkikat komisyonları" kurulmalıdır. Söz konusu komisyonlara, teşkilatlarca tam bilgi sağlaması konusunda yasal güvence verilmelidir. Hem kurullar hem de komisyonlar açık ve geniş yetkilerle donatılmalı, üyeleri (konu üzerine uzman olan haricî kişiler de olsa) parlamento tarafından atanmalı, siyasi partilerin içinden geniş bir kesimi temsil etmeli ve başkanları parlamento ya da komitelerin kendisi tarafından seçilmelidir. Kurulların tavsiye ve raporları yayımlanmalı, parlamentoda tartışılmalı, bunların parlamento ve hükümet tarafından uygulanıp uygulanmadığı takip edilmelidir.[159]

Denetimin yargı ayağında ise yine "devlet sırrı" meselesinin bir engel oluşturmaması adına, "uzman mahkemeler" kurulabilir; ancak şu hususlara dikkat edilmelidir: Kişi mağduriyetlerinin giderilmesi

157 Akın, Doğan, *a.g.e.*

158 Haraszti, Miklós (AGİT-Basın Özgürlüğü Temsilcisi), "Access to information by the media in the OSCE region: trends and recommendations-Summary of preliminary results of the survey", 30.04.2007, http://www.fas.org/sgp/library/osce-access.pdf, erişim 09.10.2012.

159 Born Hans ve Ian Leigh, *İstihbaratı Hesapverebilir Hale Getirmek-İstihbarat Teşkilatlarının Gözetiminde Hukuki Standartlar ve En İyi Uygulamalar*, TESEV Yayınları, İstanbul, 2008, s. 97-109.

açısından şikayeti dinleyen mahkemenin iş güvencesi olmalıdır; sürecin mümkün olduğunca büyük kısmı kamuya açık biçimde tamamlanmalıdır; mahkemenin haklı bir şikayete sahip kişiye etkili bir çare önerebilecek, yasal bağlayıcılığı olan emirler verme yetkisi olmalıdır; bunlar, tazminat kararlarını içerdiği gibi bu tür teşkilatların ellerinde tuttukları malzemelerin imhasını da içerebilir; tetkikin kapsam ve gerekçesi net bir yasal düzenlemeye dayanmalı ve söz konusu teşkilatların fiillerinin salt usul boyutuna değil esasına da temas etmelidir.[160] Mahkemelerin yanı sıra adli nitelikte olmayan kurumlar (Kamu Denetçiliği Kurumu gibi), vaka ve delilleri gözden geçirebilmek için gerekli yetkiye ve kararın kapsamını belirlemek konusunda da nihai yetkiye sahip olmalıdır.[161] Ayrıca, istihbarat birimlerinde çalışanlara, yargısal süreçler açısından "izin sistemi" yoluyla koruma zırhı sağlanmamalıdır. Dolayısıyla, kolluk ve MİT çalışanları için "izin sistemi" içeren iki kanun ("Memurların ve Diğer Kamu Görevlilerinin Yargılanması Hakkında Kanun" ve "Devlet İstihbarat Hizmetleri ve Milli İstihbarat Teşkilatı Kanunu") değiştirilmeli ve söz konusu "izin sistemi" ortadan kaldırılmalıdır.

Demokratik denetimin bir parçası olan mali denetim ile ilgili olarak yukarıda diğer kurumlar için belirtilen gereklilikler, MİT ve Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı için de geçerlidir. Şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkelerinin uygulanabilmesi için, bu kurumlarda da Sayıştay yerindelik denetimi yapabilmeli ve hazırlanan raporlar, gizlilik tasnifine tabi tutulmadan, kamuoyuyla paylaşılmalıdır.

160 Born Hans ve Ian Leigh, *a.g.e.*, s. 134, 135.

161 Born Hans ve Ian Leigh, *a.g.e.*, s. 139.

Sonuç Yerine: Hak İhlalleri Aynasında "Güvenlik" Alanının Demokratikleşmesi İhtiyacı

Raporda detaylı bir şekilde ortaya konduğu gibi ordu, polis teşkilatı, MİT ile diğer istihbarat teşkilatları çerçevesinde sivilleşme, hesap verebilirlik mekanizmaları ve sivil demokratik denetim açılarından süregelmekte olan birçok sorun vardır. Çalışmada, bir yandan bu sorunlar belirlenmiş, diğer yandan sorunların giderilmesi için gerekli olan yasal/kurumsal değişiklikler ve çözüm önerileri ele alınmıştır. Söz konusu sorunlar, sadece parlamenter demokrasi kavramının içerdiği prensiplere aykırı olmakla kalmamakta, aynı zamanda uygulamada da (ve pek çok farklı şekilde) insan hakları ihlallerine yol açmaktadır. Bu bölümde, çok sayıdaki hak ihlalinden ordu, polis teşkilatı ve MİT ile ilgili bazı temsilî güncel örnekler üzerinde durulacak, bu örnekler üzerinden, değişikliklerin gerekliliğine dikkat çekilecektir.

Yakın dönemde gerçekleşen ve ordunun süregiden kısmi özerk konumu ile orduya yönelik hesap verebilirlik mekanizmalarının ve sivil demokratik denetimin kısıtlılığını ifşa eden örneklerden en çarpıcı olanı Roboski katliamıdır. 28 Aralık 2011'de 34 Roboskili yurttaş ve yanlarındaki katırlar savaş uçakları tarafından bombalandıktan sonra, Uludere Cumhuriyet Başsavcılığı soruşturma başlatmış, 9 Ocak 2012'de de katliamı araştırmak üzere TBMM İnsan Hakları Komisyonunda bir alt komisyon kurulmuştur. Soruşturmayı başlatır başlatmaz gizlilik kararı alan Uludere Başsavcılığı, Şubat ayı içerisinde görevsizlik kararı vererek, soruşturma dosyasını Diyarbakır Özel Yetkili Başsavcı Vekilliğine göndermiş ve bu kararını soru işaretleri uyandıracak şekilde "örgütlü suçlarla ilgili soruşturmaları yürütme yetkisi bulunan Özel Yetkili Savcılığın görev alanına girdiği" gerekçesine dayandırmıştır.[162] Diyarbakır Özel Yetkili Savcısı ve Meclis Komisyonu sadece Roboskili yurttaşların ifadelerini almış, onların dışında hiçbir asker kişi ile görüşmemiştir. Nisan ayı içerisinde Genelkurmay Başkanlığı, Komisyona rapor göndermiş ancak raporda, soruşturmanın gizliliği nedeniyle belge paylaşılamayacağı iletilmiştir. Bunun üzerine, Komisyon Mayıs ayında Özel Yetkili Savcılıktan belge talep etmiş ve Savcılık bazı belgeler göndermiştir. Ancak Savcılık tarafından gönderilen belgeler arasında faillerin kimler olabileceğine dair hiçbir belge yoktur. Komisyondaki CHP'li üyelerin Genelkurmay Harekat Dairesi'nden bir yetkiliyle görüşme talepleri AKP'li komisyon başkanı Ayhan Sefer Üstün tarafından reddedilmiştir.[163] Temmuz ayında Meclis tatile girmiş ve Komisyon da çalışmalarına ara vermiştir. Meclis Ekim ayında açılırken, adli süreç de devam etmiştir; ancak hâlihazırda ne adli süreçten ne de Komisyon çalışmalarından bir sonuç alınabilmiştir.

Benzer bir başka çarpıcı örnek, 22 Haziran 2012 tarihinde orduya ait bir askeri keşif uçağının Suriye tarafından düşürülmesi sonrasında yaşananlardır. Olayda iki pilot hayatını kaybetmiştir. Pilotların otopsileri Temmuz ayında yapılırken, Genelkurmay İletişim Daire Başkanlığı otopsi raporlarının Malatya Savcılığına teslim edildiğini açıklamıştır. Olayın nasıl gerçekleştiğine dair uluslararası zeminde birbiriyle

162 *Birgün*, "UCM Uludere Katliamı Başvurusunu İşleme Aldı", 29.02.2012.

163 Başaran, Ezgi, "Roboski'de Utancın ve Pişkinliğin Kronolojisi", *Radikal*, 11.07.2012.

çelişen birçok açıklama yapılmış, olayın tam olarak nasıl gerçekleştiğine dair şüpheler giderilememiştir. Ölen pilotların otopsi raporları ne kamuoyu ne de aileleri ile paylaşılmış, aileler bu duruma basın yoluyla tepki göstermişlerdir.[164]

Bu iki olayın ardından, 28 Kasım 2012 tarihinde Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Mehmet Erten'e görevinde bir yılı tamamladığı gerekçesiyle Genelkurmay Başkanlığı tarafından TSK Şeref Madalyası verilmiştir.[165] Diğer bir deyişle, birçok kişinin ölümüne yol açan bu olaylar sırasında Hava Kuvvetleri Komutanlığının başında olan ve yaşananlardan sorumlu olan kişi, hiçbir hesap verebilirlik mekanizmasına tabi tutulmayıp, aksine ödüllendirilmiştir.[166]

Çok sayıda şüpheli asker ölümleri de ordunun kişi hak ve hürriyetlerinin korunmasına yönelik gerekli tedbirleri almadığına ve askeri yargının katkıda bulunduğu denetlenemez bir yapıya sahip olduğuna işaret etmektedir.[167] 2009 yılında Dersim'in Hozat ilçesi kırsalındaki dağ karakolunda askerlik yaparken nöbet yerinde alnından vurulmuş halde ölü bulunan piyade er Murat Oktay Can ile ilgili gelişmeler, bu anlamda, temsilî bir örnektir.[168] Elazığ 8. Kolordu Komutanlığı Askeri Savcılığı ve Malatya Kara Kuvvetleri Komutanlığı 2. Ordu Komutanlığı Askeri Mahkemesi, Murat Oktay Can'ın ölümünün intihar nedeniyle gerçekleştiğine, dolayısıyla, kovuşturmaya yer olmadığı kararı vermiştir. Otopsi, kriminal ve balistik incelemenin sivil kurumlarda yapılması talebini de geri çevirmiştir. Ancak, kullanılan silahın söz konusu eylem için uygunsuz olması, silahın emniyetinin kapalı, mermi sayısının tam olması, ölüm sonrası çekilen fotoğraflar ile otopsi raporu arasında farklılıklar bulunmasından dolayı aile mahkemeye itiraz etmiş ve aynı zamanda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine başvurmuştur. Başvuruda eski Genelkurmay Başkanı Işık Koşaner'in 2011 yılında ortaya çıkan ve basında yer alan ses kayıtlarında rastgele açılan ateş sonucu bir erin alnından vurulduğuna dair sözleri kanıtlardan biri olarak gösterilmiştir.[169] Mahkemeye yapılan itiraz, Askeri Yüksek İdare Mahkemesi tarafından reddedilmiştir. Aile, otopsi raporunu düzenleyen üç doktor ve bir teknisyen hakkında Elazığ Cumhuriyet Başsavcılığına suç duyurusunda bulunmuş, çabalar sonuç vermeyince son olarak Danıştaya başvurmuştur. Danıştay 1. Dairesi, şüpheliler hakkında soruşturma açılmasına karar vermiştir[170]. Bu ve bunun gibi AİHM'nin mahkumiyet kararlarına da konu olan birçok örnek (Mustafa Metin, Lütfi Volkan Akıncı[171] vd.), çok sayıda

164 Özkaya, Hüseyin, "Madalyayı Veren Gerçeği Açıklasın", *Taraf*, 13.12.2012.

165 *Milliyet*, "TSK'dan Orgeneral Erten'e verilen şeref madalyasıyla ilgili açıklama", 10.12.2012.

166 Bkz. Kemal, Lale, "Komutan sorumluyken niye başına yıkılmak istensin?", *Taraf*, 11.12.2012.

167 Daha önce de belirtildiği gibi, Milli Savunma Bakanı İsmet Yılmaz'ın, Mayıs 2012'de TBMM'de yaptığı açıklamaya göre son 22 yılda 2 bin 221 kişi "intihar etmiş", 1602 kişi de "kendini askerliğe elverişsiz hale getirmeye çalışırken" çeşitli nedenlerle hayatını kaybetmiştir. Bkz. *Bianet*, "22 Yılda 2221 Asker İntihar Etti", 15.05.2012, http://bianet.org/bianet/insan-haklari/138345-22-yilda-2221-asker-intihar-etti, erişim 18.09.2012.

168 *Milliyet*, "Koşaner'in söylediği asker Murat Oktay Can mı?", 25.08.2011.

169 *Habertürk*, "Işık Koşanerıden bomba itiraflar!", 24.08.2011. Söz konusu habere göre Işık Koşaner şunları söylemiştir: "Dilimin ucuna geliyor söylemek istemiyorum. Böyle timi mimi sahip olmazsa, orada bir karaltı görür tak diye ateş eder, başlar sesi duyan herkes ateş etmeye, basıldık diye. Bir masum erimizi alnından pat diye vururuz. Kabahatli biziz."

170 *Milliyet*, "Koşaner'in söylediği asker Murat Oktay Can mı?", 25.08.2011; Öztürk, Özgür, "Danıştay'ın kararı sevindirdi", *Doğan Haber Ajansı*, 02.07.2012.

171 Mustafa Metin, 2004 yılında Adapazarı 1. Ordu Komutanlığına bağlı 1. Piyade Tugayında görev yaptığı sırada hayatını kaybetmiştir. Askeri yetkililer önce suda boğulduğunu söylemiş, ardından da iple intihar etmiş diyerek cenazeyi ailesine teslim etmiştir. Ancak askerin taburdan gönderilen sivil kıyafetleri üzerinde kan lekelerine rastlanmıştır. AİHM, 2004'de askerlik yaparken ölen Mustafa Metin ile ilgili soruşturmanın etkin yapılmadığına karar vermiş ve soruşturmada varılan "intihar" sonucunu kabul etmeyerek oğullarının öldürüldüğünü iddia eden anne-babayı haklı bulmuştur. Bkz. *Bianet*, "Ölen Askerin Anne-Babasına Tazminat", 07.07.2011, http://www.bianet.org/bianet/insan-haklari/131286-olen-askerin-anne-babasina-tazminat, erişim 21.12.2012.; AİHM, "Metin-Türkiye Davası", No: 26773/05, 05.07.2011. İstanbul'da askerlik görevi sırasında intihar ettiği iddia edilen Lütfi Volkan Akıncı'nın

asker ölümünde, askerî makamların sorumluluğunun görmezden gelinmiş olabileceğine ve bu ölümlerin askerî mahkemeler tarafından "intihar" veya "kaza" olarak değerlendirilerek gerçek nedenlerin göz ardı edilmiş olabileceğine dair kuvvetli şüphe uyandırmaktadır. Tüm bu örnekler, ordunun şeffaflıktan uzak, izole ve sorumluluk kabul etmeyen yapısını gözler önüne sermektedir. Bu denetlenemez yapının ortadan kaldırılması ve insan hakları ihlalleri içeren vakalarda sorumluların hesap vermesinin sağlanması için yasal ve kurumsal düzenlemeler gerçekleştirilmeli, tarafsızlık ve bağımsızlık özelliği taşımayan askerî yargı nihai olarak kaldırılmalıdır. Kişi hak ve hürriyetlerinin ihlalini beraberinde getiren ve toplumsal kültürün militerleşmesine katkıda bulunan zorunlu askerlik sistemine son verilmelidir.

Polis teşkilatı ile ilgi olarak raporda, yasal mevzuatın polis şiddeti için uygun bir zemin hazırladığına ve belli grupların polis alt-kültüründe suçlulaştırılması sonucu bu şiddetin hedefi haline geldiklerine dikkat çekilmiştir. Bu anlamda önemli bir vaka, İzmir'in Karabağlar ilçesinin yoksul bir mahallesi olan ve çoğunlukla zorunlu göç sonucu kente gelmiş Kürtlerin yaşadığı Limontepe'de gerçekleşen vakadır.[172] 12 Ağustos 2012'de Emrah Barlak, kardeşi Erhan Barlak ve yanlarındaki bir akrabaları otomobil ile seyir halindeyken, park halindeki bir asayiş ekip otosuna çarpmış, akabinde bu kişiler ile iki polis arasında ceza yazma konusunda tartışma çıkmıştır. Arbede sırasında bir polis silahla ateş açmış ve Emrah Barlak'ı karnından, diğer kişileri bacaklarından ve yoldan geçen bir kişiyi de hafif yaralamıştır. Olay sonucunda Emrah Barlak hayatını kaybetmiştir. Yapılan çalışmalar ve gözlemler, zorunlu göç mağduru Kürtlerin yaşadığı birçok yoksul mahallenin diğer bazı grupların mahalleriyle birlikte polis alt-kültüründe "suç mahalleri" olarak mimlendiğini, polisçe çıkartılan suç haritalarının bir parçasını olduğunu ve teşkilat bünyesinde uygulanan yeni stratejiler çerçevesinde mahalle sakinlerinin agresif polislik tekniklerine maruz kaldığını göstermektedir.[173] Bununla birlikte, polisin silah kullanma yetkisi, "yaşamsal tehdidin var olması" ve "yaşamsal bölgelerin hedef alınmaması" gibi gerekli sınırlandırmalara tabi tutulmamıştır. Polisin bu alt-kültürel özellikleri ile stratejileri ve sınırlandırılmamış silah kullanma yetkisi kullanımda keyfiliğe zemin hazırlamaktadır. Bu unsurların birleşerek böyle bir sonucun ortaya çıkmasında büyük rol oynadığı söylenebilir.

Toplumsal gösterilere katılanlar da sıklıkla polis şiddetinin hedefi haline gelmektedir. Polisin bedeni ve maddi gücü içeren zor kullanma yetkisinde de gerekli kısıtlamalara gidilmemesi, toplumsal gösterilerin yasadışı ilan edilebilmesinde geniş bir alanın bırakılmış olması ve siyasi iktidarın toplumsal muhalefete karşı uyguladığı baskıcı ve caydırmaya

ailesi AİHM'e başvurmuş, AİHM, olayla ilgili ''yaşam hakkı ve etkili soruşturma ihlali olduğu'' yönünde karar vermiştir. Bkz. *Sabah*, "AİHM'den asker intiharı kararı", 13.12.2012; AİHM, "Halil Yüksel Akıncı v. Turkey", No: 39125/04, 11.12.2012. Nisan 2011-Nisan 2012 tarihleri arasında şüpheli asker ölümleri ile ilgili Askerhaklari.com sitesine yapılan başvurular için bkz. Asker Hakları, *2012 Asker Hakları Raporu-Zorunlu Askerlik Sırasında Yaşanan Hak İhlalleri*, www.askerhaklari.com/rapor.pdf, erişim 27.10.2012.

172 Yıldız, Güney, "İzmir'de Etnik Kimlik ve Gerilim", *BBC Türkçe*, 11.06.2011, http://www.bbc.co.uk/turkce/ozeldosyalar/2011/06/110611_elections_guney_blognot.shtml, erişim 21.12.2012.

173 Bkz. Gönen, Zeynep, "Neoliberal Politics Of Crime: The Izmir Public Order Police and Criminalization of the Urban Poor in Turkey since the Late 1990s", Yayımlanmamış doktora tezi, Binghamton Üniversitesi, 2011; Berksoy, Biriz, "Devlet Stratejilerinin Bir Tezahürü Olarak Polis Alt-kültürü: 1960 Sonrası Türkiye'de Polis Teşkilatında Hâkim Olan Söylemlere Dair Bir Değerlendirme", *Toplum ve Bilim*, sayı 114, 2009, s.127; Yıldız, Güney, "İzmir'de Etnik Kimlik ve Gerilim", *BBC Türkçe*, 11.06.2011, http://www.bbc.co.uk/turkce/ozeldosyalar/2011/06/110611_elections_guney_blognot.shtml, erişim 21.12.2012. Yıldız'ın Limontepe'ye dair gözlemleri ve bu gözlemleri desteklemek için görüştüğü kişiden yaptığı alıntı bu tespiti destekler niteliktedir: "Semtteki Kürtler de kentte sevilmediklerinin farkında, ama asıl olarak polisten şikayetçiler. Tüm ailesi AK Parti'ye oy verirken, kendisi BDP'nin de desteklediği sol blok adayları için kampanya yürüten Diyarbakırlı Ümit, kendisine öteki olduğunu, Kürt olduğunu hatırlatanın daha çok polis olduğunu söylüyor. 'Polis arabamı durdurduğunda kimliğimde nereli olduğumu görene kadar normal davranıyor. Sonra tavırları değişiyor. Tüm arabayı didik didik arayıp suçlu muamelesi yapıyorlar.'"

yönelik politikalar birleşerek toplumsal gösterilerde uygulanan polis şiddetine dönüşmektedir. Özellikle Kürt coğrafyasında gerçekleşen gösterilerde ve neredeyse her yıl yapılan Newroz kutlamalarında açığa çıkan polis şiddetinin en güncel örneği Ortadoğu Teknik Üniversitesi'nde (ODTÜ) yaşananlardır. Başbakan Erdoğan'ın bir törene katılmak üzere 18 Aralık 2012'de ODTÜ kampüsünü ziyaret etmesiyle birlikte yaklaşık 300 kişi barışçıl bir protesto gösterisi gerçekleştirmek üzere toplanmıştır. Uluslararası Af Örgütü'nün görgü tanıklarından aldığı bilgiye göre kampüste yaklaşık 3000 polis ve yaklaşık 100 adet zırhlı araç konuşlandırılmıştır. Polis gruba herhangi bir uyarıda bulunmadan ses bombası atmış, biber gazı sıkmaya başlamış, akabinde çıkan çatışma yedi saat sürmüştür. Çatışmanın ardından kampüste 2000 adet göz yaşartıcı bomba ve 70 adet ses bombasında artakalanlar bulunmuştur. 50 gösterici yaralanmış, 3 kişi ağır yaralı olarak hastaneye kaldırılmış, bunlardan bir kişi biber gazı bombasının başına çarpması sonucu beyin kanaması geçirmiştir.[174]

Polisin zor kullanma yetkisi, ne Çevik Kuvvet Yönetmeliği'nde ne de diğer mevzuatta açıklıkla sınırlandırılmıştır. Söz konusu mevzuatta, müdahale edilecek kişinin vücut bütünlüğünü korumaya yönelik düzenlemelere gidilmemiştir. Toplumsal gösterilerde işkence seviyesine varan ve yaşam hakkının ihlaline yol açabilecek bu tür pratiklerin önlenebilmesi ve polisin günlük hayatta şiddet kullanımının mümkün mertebe sınırlandırılabilmesi için siyasi iktidarın ilgili stratejilerinde değişlik yapması, polis stratejilerinin gözden geçirilmesi ve yasal mevzuatta gerekli düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Yani, siyasi iktidar toplumsal muhalefete karşı baskıcı stratejiler geliştirmemeli, uyguladığı politikalarda "güvenlik" kavramını değil "insan hakları"nı temel almalı, buna uygun olarak polis alt-kültürü alınacak tedbirlerle dönüştürülmeli, stereotipleştirmeyi beraberinde getiren "risk" önleme bazlı agresif polislik teknikleri bir kenara bırakılmalı, silah ve zor kullanma yetkisi yasal mevzuatta mümkün olduğunca kısıtlanmalıdır. Yasal sınırlandırmalara uymayan ve hak ihlallerine neden olan polisler, hiçbir istisnaya izin verilmeden, yargısal denetime tabi tutulmalı ve gerekli cezaları almalıdır[175].

MİT ile ilgili en çarpıcı güncel örnek, Mehmet Altan ve *Taraf* gazetesinde çalışan bazı gazetecilerin teşkilat tarafından dinlendiğinin ve Mehmet Baransu'nun takip edildiğinin ortaya çıkmasıdır. 2009 yılı içerisinde, *Star* gazetesinin başyazarı olan Mehmet Altan ve *Taraf* gazetesinde çalışan Yasemin Çongar, babası Bekir Çongar, Ahmet Altan, Markar Esayan ile Amberin Zaman adına kayıtlı telefonlar İstanbul MİT Bölge Başkanlığı tarafından, "casusluk" olayına karıştıkları iddiasıyla dinlenmiştir. Olayın ortaya çıkmasının akabinde Mehmet Altan şikayetçi olmuş ve 5. İdare Mahkemesinde dava açmıştır. Başbakanlıktan onay bekleyen dava için MİT tarafından yapılan savunmada, MİT'in gazetecileri kamu yararı için dinlediği beyan edilmiş ve bunun mevzuata aykırı olmadığı iddia edilmiştir. Bu olayın yanı sıra, yine *Taraf* gazetesinde çalışan gazeteci Mehmet Baransu Şubat 2012'de polisi arayarak takip edildiğini iddia etmiş, daha sonra söz konusu iki kişi Bahçelievler Asayiş Bürosu'na götürülmüş ve MİT mensubu oldukları ortaya çıkmıştır. Baransu'nun şikayeti üzerinde Bakırköy Başsavcılığı soruşturma başlatmış, ancak Başbakanlık soruşturma izni vermemiştir.[176]

174 Uluslararası Af Örgütü, "ODTÜ'de Yaşanan Olaylar Hızlı, Kapsamlı ve Tarafsız bir Şekilde Soruşturulmalı", http://www.amnesty.org.tr/ai/node/2079, erişim 21.12.2012. Ayrıca bkz. *Radikal*, "Öğrenciler yürüdü, polis ODTÜ'yü gaza boğdu", 19.12.2012.

175 İnsan hak ihlalinde bulunan polislerin sistematik olarak cezalandırılmaması veya çok az cezalara çarptırılması yeni ihlaller için zemin hazırlamaktadır. Baran Tursun vakası bu anlamda çarpıcı bir örnektir. 25 Kasım 2007'de İzmir'de Baran Tursun "dur" ihtarına uymadığı gerekçesiyle açılan ateş sonucu ölmüş, tutuksuz yargılanan polis memuru Oral Emre Atar, davada sadece 2 yıl 1 ay hapis cezasına çarptırılmıştır. Olayda delilleri gizledikleri ve suçu bildirmedikleri iddiasıyla haklarında dava açılan 10 polis memuru ise beraat etmiştir. Bkz. *Radikal*, "Baran Tursun davasında polisleri sevindiren karar", 20.05.2009.

176 *T24*, "Gazetecileri sahte isimle dinleyen MİT: Kamu yararına yaptık", 16.11.2012, http://t24.com.tr/haber/gazetecileri-sahte-isimle-dinleyen-mit-kamu-yararina-yaptik/217518, erişim 22.12.2012; *Radikal*, "Korumak için dinledik!", 28.11.2012.

Tüm bu gelişmeler, MİT'in görev ve yetkilerini düzenleyen 2937 sayılı Devlet İstihbarat Hizmetleri ve Milli İstihbarat Teşkilatı Kanunu'nun MİT mensuplarının eylemleri için açtığı geniş alanı ve kuruma izin mekanizması yoluyla sağlanan koruma kalkanının bir kamu kurumunu nasıl denetim dışı bıraktığını açığa çıkarmaktadır. Zira kanunun 4. maddesinde sayılan teşkilatın görevleri arasında "Türkiye Cumhuriyetinin ülkesi ve milleti ile bütünlüğüne, varlığına, bağımsızlığına, güvenliğine, Anayasal düzenine ve milli gücünü meydana getiren bütün unsurlarına karşı içten ve dıştan yöneltilen mevcut ve muhtemel faaliyetler hakkında milli güvenlik istihbaratını Devlet çapında oluşturmak" vardır.[177] "Türkiye Cumhuriyetinin güvenliği" gibi geniş ibareler, teşkilatın her türlü eylemine sınırsız alan açmaktadır. Bununla birlikte, teşkilat mensuplarının "görev" ifa ederken işledikleri iddia edilen suçlarla ilgili haklarında soruşturma açılması için Başbakan'ın izni gereklidir. Dolayısıyla, dava konusu olan ve yukarıdaki bahsedilen dinleme ve takip eylemleri mahkeme sürecinde bu yasal arka plana dayanarak savunulabilir hale gelmekte, aynı zamanda siyasi ve toplumsal muhalefete yönelik MİT yoluyla gerçekleştirilebilecek herhangi bir hukuksuz müdahalenin soruşturma ve kovuşturma dışı kalabilmesi son derece mümkün olmaktadır. MİT ve diğer istihbarat teşkilatlarını hesap verebilir kılmak ve bu kurumlara yönelik sivil demokratik denetimin mümkün hale gelmesi için bu kurumların yetki ve görevleri mümkün olduğunca daraltılmalı ve kurum mensuplarının yargı denetimine tabi tutulmasının önünde engel oluşturan izin sistemi ortadan kaldırılmalıdır.

Tüm bu örneklerden anlaşıldığı üzere çeşitli kurumlar tarafından gerçekleştirilen insan hakları ihlallerinin gelecekte mümkün olduğunca azaltılabilmesi için çeşitli yasal ve kurumsal değişiklikler gerçekleştirilmelidir. Ancak, daha önce de belirtildiği gibi yapılacak düzenlemelerin uygulamada somutlanabilmesi için, siyasi iktidarın devletin güvenlik stratejilerini insan haklarının korunmasına öncelik ve önem vererek kurgulaması şarttır. Kağıt üzerindeki hukuk ile uygulama halindeki hukuk arasında konumlanan hâkim, savcı, kolluk görevlileri gibi kişilerin kuralları yorumlarken kullandığı takdir yetkisinin insan haklarını ihlal etmeyecek şekilde kullanılması, ancak söz konusu stratejilerin "insan hakları" üzerine temellenmesi, bu anlayışın toplumsal alanda hâkim kılınması ve hak ihlali gerçekleştirenlerin istisnasız cezalandırılmasına yönelik bir iradenin olmasıyla mümkün hale gelir.

177 01.11.1983 tarihli ve 2937 sayılı Devlet İstihbarat Hizmetleri ve Milli İstihbarat Teşkilatı Kanunu 03.11.1983 tarihli ve 18210 sayılı *Resmi Gazete*.

Kaynakça

KİTAPLAR, MAKALELER VE RAPORLAR

AKAY, Hale, "Türk Silahlı Kuvvetleri: Kurumsal ve Askeri Boyut", Ali Bayramoğlu, Ahmet İnsel (der.), *Almanak Türkiye 2006-2008 Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim*, TESEV Yayınları, İstanbul, 2009.

AKAY, Hale, "Türkiye'de Güvenlik Sektörü: Sorular, Sorunlar, Çözümler", TESEV Yayınları, İstanbul, 2009.

AKAY, Hale, "Türkiye'de Asker-Sivil İlişkileri: 2000-2011 Dönemine İlişkin Bir Değerlendirme", Ekim 2011, www.hyd.org.tr/staticfiles/files/asker_sivil__hale_akay.pdf, erişim: 15.09.2012.

Ak Parti-2023 Siyasi Vizyonu-Siyaset, Toplum, Dünya, erişim: 30.09.2012, http://www.akparti.org.tr/upload/documents/akparti2023siyasivizyonuturkce.pdf.

AKSOY, Murat, "Jandarma", Ali Bayramoğlu, Ahmet İnsel (der.), *Almanak Türkiye 2006-2008 Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim*, TESEV Yayınları, İstanbul, 2009.

AKYEŞİLMEN, Nezir, "Yasama: Türkiye Büyük Millet Meclisi", Ali Bayramoğlu, Ahmet İnsel (der.), *Almanak Türkiye 2006-2008 Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim*, TESEV Yayınları, İstanbul, 2009.

ALTIPARMAK, Kerem, "Türkiye'de İnsan Hakları İdari Yapılanması", 2008, http://www.ihop.org.tr/dosya/uihk/yapilanma_tablo.pdf, erişim: 27.09.2012.

ALTIPARMAK, Kerem, "Türkiye'de İnsan Haklarında Kurumsallaş(ama)ma", 2008, http://e-kutuphane.ihop.org.tr/pdf/kutuphane/107_1293624912_2008-01-01.pdf, erişim: 27.09.2012.

Asker Hakları, "2012 Asker Hakları Raporu-Zorunlu Askerlik Sırasında Yaşanan Hak İhlalleri", www.askerhaklari.com/rapor.pdf, erişim: 27.10.2012.

ATILGAN, Mehmet ve IŞIK, Serap, "Cezasızlık Zırhını Aşmak: Türkiye'de Güvenlik Güçleri ve Hak İhlalleri", TESEV Yayınları, İstanbul, 2011.

Avrupa Birliği Uyum Komisyonu, 11.04.2012 tarihli, 13 karar sayılı tutanağı, http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/abuyum/belge/faaliyet/donem24/1_584.pdf, erişim: 16.09.2012.

Avrupa Komisyonu, "Turkey 2012 Progress Report", http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2012/package/tr_rapport_2012_en.pdf, erişim: 20.10.2012.

Avrupa Komisyonu, "Türkiye 2011 Yılı İlerleme Raporu", http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/2011_ilerleme_raporu_tr.pdf, erişim: 18.09.2012.

AYTAR, Volkan, "İstihbarat Servisleri ve Demokratik Gözetim", Hans Born ve Ian Leigh, "*İstihbaratı Hesapverebilir Hale Getirmek-İstihabrat Teşkilatlarının Gözetiminde Hukuki Standartlar ve En İyi Uygulamalar*", TESEV Yayınları, İstanbul, 2008.

BAYRAMOĞLU, Ali, "Asker ve Siyaset", Ali Bayramoğlu ve Ahmet İnsel (der.), *Bir Zümre, Bir Parti Türkiye'de Ordu*, Birikim Yayınları, (4. baskı), İstanbul, 2009.

BAYRAMOĞLU, Ali, "EMASYA: Üç anlam, Üç İşlev", Ali Bayramoğlu, Ahmet İnsel (der.), *Almanak Türkiye 2006-2008 Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim*, TESEV Yayınları, İstanbul, 2009.

BERKSOY, Biriz, "Devlet Stratejilerinin Bir Tezahürü Olarak Polis Alt-kültürü: 1960 Sonrası Türkiye'de Polis Teşkilatında Hâkim Olan Söylemlere Dair Bir Değerlendirme", *Toplum ve Bilim*, sayı 114, 2009.

BERKSOY, Biriz, "Güvenlik Devleti'nin Ortaya Çıkışı, 'Güvenlik' Eksenli Yönetim Tekniğinin Polis

Teşkilatındaki Tezahürleri ve Süreklileşen 'Olağanüstü Hal': AKP'nin Polis Politikaları", *Birikim*, 276, 2012, s. 75-88.

BEŞE, Ertan, "Özel Harekât Daire Başkanlığı", Ümit Cizre (der.), *Almanak Türkiye 2005: Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim*, TESEV Yayınları, İstanbul, 2006.

BİRİCİK, Alp, "Çürük Raporu ve Türkiye'de Hegemonik Erkekliğin Yeniden İnşası", Özgür Heval Çınar, Coşkun Üsterci (der.), *Çarklardaki Kum: Vicdani Red-Düşünsel Kaynaklar ve Deneyimler*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s.143-152.

BM Genel Kurulu, "İnsan Haklarının Geliştirilmesi ve Korunması için Ulusal Kurumlar" başlıklı, 20.12.1993 tarihli ve 48/134 sayılı karar, http://www.ihop.org.tr/dosya/uihk/paris_ilkeleri.pdf, erişim: 16.09.2012.

BM İnsan Hakları Komisyonu, "Updated Set of Principles for the Protection and Promotion of Human Rights Through Action to Combat Impunity", 8 Şubat 2005, http://www.derechos.org/nizkor/impu/principles.html, erişim: 27.09.2012.

BORA, Tanıl, "Avukat Oya Aydın'la Öğrencilere Yönelik Polis Şiddeti ve Hukuki Baskılar Üzerine Söyleşi: Oransız Şiddet, Oransız Hukuk", *Birikim*, 261, 2011, s. 54-58.

BORA, Tanıl, "Çağdaş Hukukçular Derneği Genel Başkanı Selçuk Kozağaçlı ile Söyleşi: Olağanüstü Yargı Rejimi ve Polis- 'Elastik ve Yapışkan Bir Ağ", *Birikim*, 273, 2012, s. 30-40.

BORN, Hans ve LAN, Leigh, "*İstihbaratı Hesap verebilir Hale Getirmek: İstihbarat Teşkilatlarının Gözetiminde Hukuki Standartlar ve En İyi Uygulamalar*", DCAF-TESEV Güvenlik Sektörü Çalışmaları Dizisi, TESEV Yayınları, İstanbul, 2008.

BOYLE, Kevin, "Uluslararası Hukukta Vicdani Red ve Osman Murat Ülke Davası", Özgür Heval Çınar, Coşkun Üsterci (der.), *Çarklardaki Kum: Vicdani Red-Düşünsel Kaynaklar ve Deneyimler*, İletişim Yay., İstanbul, 2008, s. 273-290.

Devlet Sırrı Kanunu Tasarısı ve Avrupa Birliği Uyum Komisyonu ile Adalet Komisyonu Raporları, http://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem24/yil01/ss287.pdf, erişim 9.10.2012.

Emniyet Genel Müdürlüğü (EGM), "Stratejik Plan 2009-2013", 2008, http://www.egm.gov.tr/indirilendosyalar/emniyet_genel_mudurlugu_Stratejik_Plani.pdf, erişim: 26.10.2012.

ERDAL, Meryem, "Yürütme", Ali Bayramoğlu, Ahmet İnsel (der.), *Almanak Türkiye 2006-2008 Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim*, TESEV Yayınları, İstanbul, 2009.

ERDOĞ, Fedai, *TBMM Faili Meçhul Siyasi Cinayetleri Araştırma Komisyonu Raporu*, Gizlisaklı Yayınevi, İstanbul, 2005.

ERYILMAZ, Mesut Bedri, "Polis İstihbarat", Ümit Cizre (der.), *Almanak Türkiye 2005: Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim*, TESEV Yayınları, İstanbul, 2006.

FLURI, Philipp, "Gözetim ve Rehberlik: Parlamento Gözetiminin Güvenlik Sektörü ve Reformu Açısından Önemi", Can Paker, Mehmet Dülger, Ümit Cizre, Şerif Sayın (der.), *Güvenlik Sektöründe Demokratik Gözetim: Türkiye ve Dünya*, TESEV-DCAF Yayınları, İstanbul, 2005.

GÖNEN, Zeynep, "Neoliberal Politics Of Crime: The Izmir Public Order Police and Criminalization of the Urban Poor in Turkey since the Late 1990s", Yayımlanmamış doktora tezi, Binghamton Üniversitesi, 2011.

GÖNEN, Zeynep, "Suçla Mücadele ve Neo-liberal Türkiye'de Yoksulluğun Zaptiyesi", *Birikim*, 273, 2012, s. 48-56.

HARASZTI, Miklós (AGİT-Basın Özgürlüğü Temsilcisi), "Access to information by the media in the OSCE region: trends and recommendations-Summary of preliminary results of the survey", 30.04.2007, http://www.fas.org/sgp/library/osce-access.pdf, erişim: 09.10.2012.

Helsinki Yurttaşlar Derneği - İnsan Hakları Derneği – İnsan Hakları ve Mazlumlar için Dayanışma Derneği -Türkiye İnsan Hakları Vakfı – Uluslararası Af Örgütü Türkiye Şubesi, "Türkiye İnsan Hakları Kurumu Kanunu Tasarısı'na ilişkin son günlerde kamuoyunda yaratılmaya çalışılan yanlış izlenimlere ilişkin İnsan Hakları Kurumlarının Zorunlu Açıklaması", 14.01.2011, http://www.tihv.org.tr/index.php?oba_20100114, erişim: 28.09.2012.

Helsinki Yurttaşlar Derneği - İnsan Hakları Derneği – İnsan Hakları ve Mazlumlar için Dayanışma Derneği -Türkiye İnsan Hakları Vakfı – Uluslararası Af Örgütü Türkiye Şubesi, "Ortak Açıklama", 14.06.2012, http://www.ihop.org.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=585:tuerkiye-nsan-haklar-kurumu-kanunu-tasars-uezerine-ortak-basn-acklamas&catid=36:ulusal-nsan-haklar-kurumu&Itemid=46, erişim: 28.09.2012.

IŞIN, Mehmet, "Güvenlik Alanının Demokratik Denetimi: Türk Silahlı Kuvvetlerinin Sayıştay Denetimi Örneği", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Polis Akademisi, 2011.

İçişleri Bakanlığı, Entegre Sınır Yönetimi Eylem Planı Kapanış Töreni, 18.04.2012, Basın Açıklaması, No: 2012/40, www.Icisleri.Gov.Tr/Default.Icisleri_2.Aspx?Id=7498, erişim: 18.09.2012.

İLTER, Erdal, "Millî İstihbarat Teşkilâtı Tarihçesi: Millî Emniyet Hizmetleri Riyâseti" (M.E.H./MAH) (1927/1965), Millî İstihbarat Teşkilâtı Müsteşarlığı, Ankara, 2002.

İnsan Hakları Derneği, "Ocak 1990-Mart 2009 Döneminde Köy Koruculari Tarafından Gerçekleştirilen İnsan Hakları İhlallerine İlişkin Özel Rapor", 2009, http://www.ihd.org.tr/images/pdf/ocak_1990_mart_2009_koy_koruculari_ozel_raporu.pdf, erişim: 14.11.2012.

İnsan Hakları İzleme Örgütü, "Adalete Karşı Safları Sıklaştırmak Türkiye'de Polis Şiddetiyle Mücadele Önündeki Engeller", 2008, http://www.hrw.org/sites/default/files/related_material/turkey1208tuweb.pdf, erişim: 27.09.2012.

İnsan Hakları İzleme Örgütü, "Türkiye: İnsan Hakları Kurumuna dair Hatalı Plan'dan Vazgeçin", 19.06.2012, http://www.hrw.org/es/node/108118, erişim: 28.09.2012.

Jandarma Genel Komutanlığı, "2010 yılı Faaliyet Raporu", http://istifhane.files.wordpress.com/2012/01/jgk-2010.pdf, erişim: 16.09.2012.

KARDAŞ, Ümit, "Askeri Yargı", Ali Bayramoğlu, Ahmet İnsel (der.), *Almanak Türkiye 2006-2008 Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim*, TESEV Yayınları, İstanbul, 2009.

KEMAL, Lale, "Jandarma Genel Komutanlığı", Ümit Cizre (der.), *Almanak Türkiye 2005: Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim*, TESEV Yayınları, İstanbul, 2006.

KEMAL, Lale, "Zayıf Kalan Meclis İradesi: Yeni Sayıştay Yasası'nda Askerî Harcamaların Denetimi Sorunu", TESEV Yayınları, İstanbul, 2012.

KILIÇ, Ecevit, "Milli İstihbarat Teşkilatı", Ali Bayramoğlu, Ahmet İnsel (der.), *Almanak Türkiye 2006-2008 Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim*, TESEV Yayınları, İstanbul, 2009.

KURBAN, Dilek, "Bir 'Güvenlik' Politikası Olarak Koruculuk Sistemi", Ali Bayramoğlu, Ahmet İnsel (der.), *Almanak Türkiye 2006-2008 Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim*, TESEV Yayınları, İstanbul, 2009.

KURBAN, Dilek ve Ceren Sözeri, *İktidarın Çarkında Medya: Türkiye'de Medya Bağımsızlığı ve Özgürlüğü Önündeki Siyasi, Yasal ve Ekonomik Engeller*, TESEV Yayınları, İstanbul, 2012, s. 22.

LGBTT Hakları Platformu, "LGBTT Bireylerin İnsan Hakları Raporu 2008", http://www.kaosgl.com/resim/KaosGL/Yayinlar/lgbt_bireylerin_insan_haklari_raporu_2008.pdf, erişim: 06.10.2012.

ÖZKAN, Tuncay, "Bir Gizli Servisin Tarihi: MİT", Milliyet Yayınları, İstanbul, 1996.

PAKER, Can, "Sunuş", Ali Bayramoğlu, Ahmet İnsel (der.), *Almanak Türkiye 2006-2008 Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim*, TESEV Yayınları, İstanbul, 2009.

PARLA, Taha, *Türkiye'de Anayasalar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

Polisin puanlama sitemi, http://fakfukfon.files.wordpress.com/...01/polis1.jpg, erişim: 26.09.2012.

REINER, Robert, *The Politics of the Police*, University of Toronto Press, Toronto, 2010.

Sayıştay Denetçileri Derneği, "Sayıştay Kanunu'nda Değişiklik Teklifi Hakkında Kamuoyu Açıklaması", http://www.sayder.org.tr/sayistay-kanununda-degisiklik-teklifi-hakkinda-kamuoyu-aciklamasi-1587h.htm, erişim: 27.10.2012.

TBMM Avrupa Birliği Uyum Komisyonu'nun 11.04.2012 tarihli ve 1/584 esas numaralı raporu, http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/abuyum/belge/faaliyet/donem24/1_584.pdf, erişim: 28.09.2012.

TBMM Sivas Milletvekili Selami Uzun ve 3 Milletvekilinin; Polis Vazife ve Salahiyet Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi ve Adalet Komisyonu Raporu, 2/1037: http://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem22/yil01/ss1437m.htm, erişim: 22.09.2012.

TESEV, "Referandumdan Sonra HSYK: HSYK'nın Yeni Yapısına ve İşleyişine Dair bir Yuvarlak Masa Toplantısı", TESEV Yayınları, İstanbul, 2012.

TİHV, "İkinci Yılında PVSK Özel Raporu", Ankara, 2009, http://www.tihv.org.tr/index.php?AEkinci-YAElAEnda-PVSK-Azel-Raporu, erişim: 19.09.2012

TİHV, *"Türkiye İnsan Hakları Kurumu Kurulmasına Dair Kanun Tasarısı" Derhal Geri Çekilmelidir!"*, http://tihv.org.tr/index.php?aEoeTArkiye-AEnsan-HaklarAE-Kurumu-KurulmasAEna-Dair-Kanun-TasarAEsAEaE-Derhal-Geri-Aekilmelidir, erişim: 16.09.2012.

Tutuklu Öğrencilerle Dayanışma İnisiyatifi, "Tutuklu Öğrenciler Raporu", 2012, bianet.org/files/doc_files/.../TÖDİ_tutuklu_öğrenciler_raporu.docx, erişim: 23.09.2012.

ULUSLARARASI AF ÖRGÜTÜ, "ODTÜ'de Yaşanan Olaylar Hızlı, Kapsamlı ve Tarafsız bir Şekilde Soruşturulmalı", http://www.amnesty.org.tr/ai/node/2079.

UYSAL, Ayşen, "Bir Psikolog olarak Polis: Polisin Toplumsal Olaylar Eğitimi ya da 'Kalabalık Yönetimi'", *Birikim*, 273, 2012, s. 41-47.

ÜNLÜ, Ferhat, "Milli İstihbarat Teşkilatı", Ümit Cizre (der.), *Almanak Türkiye 2005: Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim*, TESEV Yayınları, İstanbul, 2006.

YILDIZ, Ahmet, "Türkiye Büyük Millet Meclisi", Ümit Cizre (der.), *Almanak Türkiye 2005: Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim*, TESEV Yayınları, İstanbul, 2006.

KANUNLAR VE YÖNETMELİKLER

10.03.1983 tarihli ve 2803 sayılı Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanunu, 12.03.1983 tarihli ve 17985 sayılı *Resmi Gazete.*

29.06.2006 tarihli, 5532 sayılı, Terörle Mücadele Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, 18.07.2006 tarihli ve 26232 Sayılı *Resmi Gazete.*

29.08.1996 tarihli ve 4178 sayılı İl İdaresi Kanunu, Terörle Mücadele Kanunu, Kuvvetli Tayın Kanunu, Er Kazanından İaşe Edileceklere İlişkin Kanun, Ateşli Silahlar ve Bıçaklar ile Diğer Aletler Hakkında Kanun ve Kimlik Bildirme Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, 04.09.1996 tarihli ve 22747 sayılı *Resmi Gazete.*

1325 sayılı Milli Savunma Bakanlığı Görev ve Teşkilatı Hakkında Kanun, 07.08.1970 tarihli ve 13572 sayılı *Resmi Gazete.*

353 sayılı Askerî Mahkemeler Kuruluşu ve Yargılama Usulü Kanunu, 26.10.1963 tarihli ve 11541 sayılı *Resmi Gazete.*

2803 sayılı Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanunu, 12.03.1983 tarihli ve 17985 sayılı *Resmi Gazete.*

2937 sayılı Devlet İstihbarat Hizmetleri ve Milli İstihbarat Teşkilatı Kanunu, 03.11.1983 tarihli ve 18210 sayılı *Resmi Gazete.*

2945 sayılı Milli Güvenlik Kurulu ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Kanunu, 11.11.1983 tarihli ve 18218 sayılı *Resmi Gazete.*

5681 Sayılı Kanun'un gerekçesi, http://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem22/yil01/ss1437m.htm, erişim: 04.10.2012.

6085 sayılı Sayıştay Kanunu, 19.12.2010 tarihli ve 27790 sayılı *Resmi Gazete.*

6318 sayılı kanunun gerekçesi, 22 Mayıs 201, http://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem24/yil01/ss248.pdf, erişim 04.10.2012.

6353 sayılı Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, 12.07.2012 tarihli ve 28351 sayılı *Resmi Gazete.*

Adli Kolluk Yönetmeliği, 01.06.2005 tarihli ve 25832 sayılı *Resmi Gazete.*

Anayasa Mahkemesi, 06.01.1999 tarih ve E. 1999/68 sayılı kararı, 19.01.2001 tarihli ve 24292 sayılı *Resmi Gazete.*

Askeri Mahkemeler Kuruluşu ve Yargılama Usulü Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, 30.06.2010 tarihli ve 27627 sayılı *Resmi Gazete.*

Askerlik Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, 03.06.2012 tarihli ve 28312 sayılı *Resmi Gazete*.

Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu, 29.06.2012 tarihli ve 28338 sayılı *Resmi Gazete*.

Kolluk Gözetim Komisyonu Kanunu tasarısı ve gerekçesi, http://www2.tbmm.gov.tr/d24/1/1-0584.pdf, erişim: 28.09.2012.

Köy Koruculari Yönetmeliği, 01.07.2000 tarihli ve 24096 sayılı *Resmi Gazete*.

Polis Çevik Kuvvet Yönetmeliği, 30.12.1982 tarihli ve 17914 sayılı *Resmi Gazete*.

Savunma, Güvenlik ve İstihbarat ile ilgili Kamu İdarelerine Ait Devlet Mallarının Denetimi Sonucunda Hazırlanan Raporların Kamuoyuna Duyurulmasına İlişkin Yönetmelik, 15.08.2012 tarihli ve 28385 sayılı *Resmi Gazete*

Türkiye İnsan Hakları Kurumu Kanunu, 30.06.2012 tarihli ve 28339 sayılı *Resmî Gazete*.

Yüksek Askeri Şuranın Kuruluş Ve Görevleri Hakkında Kanun, 26.7.1972 tarihli ve 14257 sayılı *Resmi Gazete*.

GAZETE VE İNTERNET MEDYA ORGANLARI

"22 Yılda 2221 Asker İntihar Etti", *Bianet*, 15.05.2012, http://bianet.org/bianet/insan-haklari/138345-22-yilda-2221-asker-intihar-etti, erişim: 18.09.2012.

"Adli kolluk'ta geri adım", *Radikal*, 18.11.2004.

"AİHM'den asker intiharı kararı", *Sabah*, 13.12.2012.

Akın, Doğan, "20 Soruda Yeni 'Devler Sırrı' Düzeni", *T24*, 21.06.2012.

Akın, Özçer, "Askerin Egemenlik Alanı", *Taraf*, 04.08.2012.

"Asker Hakları TBMM'deydi", *Bianet*, 19.01.2012, http://bianet.org/bianet/insan-haklari/135559-asker-haklari-tbmmdeydi, erişim: 18.09.2012.

"Baran Tursun davasında polisleri sevindiren karar", *Radikal*, 20.05.2009.

Başaran, Ezgi, "Roboski'de Utancın ve Pişkinliğin Kronolojisi", *Radikal*, 11.07.2012.

"Biber Gazı Polise Neden Zarar Vermez?", *Birgün*, 12.04.2012.

Çandar, Cengiz, "Akıl Tutulması, Saptırma, Çarpıtma", *Radikal*, 15.02.2012.

Öztürk, Özgür, "Danıştay'ın kararı sevindirdi", *Doğan Haber Ajansı*, 02.07.2012.

"Devlet Kurumları Hala Sır Küpü", *Taraf*, 16.08.2012.

"Diskolar Tarih Oluyor", *Milliyet*, 23.06.2012.

"Er Eren Özel cinayetindeki yalanlar", *Demokrat Haber*, 18.03.2012, http://www.demokrathaber.net/guncel/er-eren-ozel-cinayetindeki-yalanlar-h7687.html.

"Festus Okey'in Katiline 4 Yıl Hapis Cezası", *Radikal*,13.12.2011.

"Gazetecileri sahte isimle dinleyen MİT: Kamu yararına yaptık", *T24*, 16.11.2012, http://t24.com.tr/haber/gazetecileri-sahte-isimle-dinleyen-mit-kamu-yararina-yaptik/217518.

"Işık Koşaner'den bomba itiraflar!", *Habertürk*, 24.08.2011.

İnsel Ahmet, "Polisin Molotof Puanları", *Radikal*, 10.06.2012.

İlkiz, Fikret, "Gazeteciler ve Kişisel Veriler", *Bianet*, 26.03.2012.

"İşte 4. Yargı Paketi: KCK tutuklularına tahliye yolu," *Radikal*, 05.02.2013.

"Jandarma İçişleri Bakanlığına Bağlanıyor", *Sabah*, 05.03.2012.

"Jandarmanın Yerine Kır Polisi", *Milliyet*, 04.06.2012.

Kılıç, Sultan,"Eren Özel Kürt ve Alevi olduğu için mi öldürüldü?", *Birgün*, 19.03.2012.

Koçer, Mehmet Arif, "Polis Şiddetinin Kaynağı Yasa mı?", *Taraf*, 20 Ağustos 2012.

Korkmaz, Serhat, "Festus Okey Davası ve Adalet", *Bianet*, 17.12.2011, http://bianet.org/bianet/biamag/134802-festus-okey-davasi-ve-adalet, erişim: 26.09.2012.

"Korumak için dinledik!", *Radikal*, 28.11.2012.

"Koşaner'in söylediği asker Murat Oktay Can mı?", *Milliyet*, 25.08.2011.

Kemal, Lale, "Komutan sorumluyken niye başına yıkılmak istensin?", *Taraf*, 11.12.2012.

"Mahkeme Irkçı 'Sarı Gelin' Belgeselini Engellemedi", *Bianet*, 20.07.2010, http://www.bianet.org/

bianet/azinliklar/123571-mahkeme-irkci-sari-gelin-belgeselini-engellemedi.

"Milli Güvenlik Dersi Yerine Seçmeli Ders Geliyor", *Milliyet,* 20.04.2012.

"Öğrenciler yürüdü, polis ÖDTÜ'yü gaza boğdu", *Radikal,* 19.12.2012.

"Ölen Askerin Anne-Babasına Tazminat", *Bianet,* 07.07.2011, http://www.bianet.org/bianet/insan-haklari/131286-olen-askerin-anne-babasina-tazminat.

Özkaya, Hüseyin, "Madalyayı Veren Gerçeği Açıklasın", *Taraf,* 13.12.2012.

"Polis Tekmesi Öldürdü", *Milliyet* , 23.11.2007.

Polisin Performans Puanları, . http://fakfukfon.files.wordpress.com/...01/polis1.jpg.

"Savcı Sarıkaya soruşturmadan alındı", *Radikal,*11.02.2012.

"Sevag Balıkçı'nın Ölümünde Ağaoğlu Kusurlu", *Demokrathaber,* 07.09.2012, http://www.demokrathaber.net/guncel/sevag-balikcinin-olumunde-agaoglu-kusurlu-h11638.html, erişim: 18.09.2012.

"Sevag Davasının Takipçisiyiz", *Bianet,* 06.09.2012, http://bianet.org/bianet/militarizm/140717-sevag-davasinin-takipcisiyiz, erişim: 18.09.2012.

"TSK'dan Orgeneral Erten'e verilen şeref madalyasıyla ilgili açıklama", *Milliyet,* 10.12.2012.

"UCM Uludere Katliamı Başvurusunu İşleme Aldı", *Birgün,* 29.02.2012

Yetkin, Murat, "İstihbarat Örgütlerinin Demokratik Denetimi", *Radikal,* 23.02.2012.

Yıldız, Güney, "İzmir'de Etnik Kimlik ve Gerilim", *BBC Türkçe,* 11.06.2011, http://www.bbc.co.uk/turkce/ozeldosyalar/2011/06/110611_elections_guney_blognot.shtml.

AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ KARARLARI

AİHM, "A.D.-Türkiye Davası", No: 29986/96, 22.12.2005.

AİHM, "Ülke v Türkiye", No: 39437/98, 24.01.2006.

AİHM, "S. and Marper v. the United Kingdom", No: 30562/04 ve 30566/04, 04.12.2008.

AİHM, "Ersin Pulatlı-Türkiye Davası", No: 38665/07, 27.04.2011.

AİHM, "Metin-Türkiye Davası", No: 26773/05, 05.07.2011.

AİHM, "Halil Yüksel Akıncı v. Turkey", No: 39125/04, 11.12.2012.

Yazar Hakkında

BİRİZ BERKSOY

Lisans, yüksek lisans ve doktora derecelerini Boğaziçi Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden almıştır. Şu anda İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde öğretim görevlisi olarak çalışmaktadır. Akademik ilgi alanları içerisinde cezalandırma teorileri ve cezai kurumlar sosyolojisi, neoliberalizmin sosyolojisi, bu bağlamlarda Türkiye siyaseti ve Türkiye'nin insan hakları sorunları bulunmaktadır. Çalışmalarında, polis teşkilatı ile devletin iktidar stratejileri arasındaki ilişkiye yoğunlaşmıştır. Yayımlanmış çalışmalarından bazıları şöyledir: "Güvenlik Devleti'nin Ortaya Çıkışı, 'Güvenlik' Eksenli Yönetim Tekniğinin Polis Teşkilatındaki Tezahürleri ve Süreklileşen 'Olağanüstü Hal': AKP'nin Polis Politikaları", *Birikim*, 276, 2012; "The Re-structuring of the Police Organization in Turkey in the post-1980 Period and the Re-construction of the Social Formation", *Policing and Prisons in the Middle East: Formations of Coercion*, Laleh Khalili ve Jillian Schwedler (der.), Columbia University Press, 2010; "Devlet Stratejilerinin Bir Tezahürü Olarak Polis Alt-kültürü: 1960 Sonrası Türkiye'de Polis Teşkilatında Hakim Olan Söylemlere Dair Bir Değerlendirme", *Toplum ve Bilim* 114, 2009; "Polis Teşkilatı", Ali Bayramoğlu, Ahmet İnsel (der.), *Almanak Türkiye 2006-2008 Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim*, TESEV Yayınları, İstanbul, 2009.

TESEV

Bankalar Caddesi
Minerva Han, No:2, Kat: 3
34420 Karaköy İstanbul
T +90 212 292 89 03
F +90 212 292 90 46
www.tesev.org.tr

ISBN 978-605-5332-31-0